

Marash Hajati

BIJTË
E TOKËS
SIME...

85H-91

H 19

MARASH HAJATI

BIJTË
E TOKËS
SIME...

(Shënime publicistike)

ASIA

SHTËPIA BOTUESE «8 NËNTORI»

314-97
H 19

MARASH HALATI

BILTË
E TOKËS
SIME...

(Shënime publicistike)

Redaktor *Petrit Ymeri*
Recenzentë *Hamit Boriçi*
Namik Dokle
Kopertina *Françesk Ziri*

SHËRPIA BOTUESE "MINTORI"

Bijtë e tokës sime. . .

Duart i zgjati me ngadalë nga oxhaku i skallitur në gurë, dhe, ashtu siç heq nëna me kujdes fëmijën e vogël nga djepi, hoqi nga kërraba lahutën legjendare trashëguar nga baba i vet. Ky është gjyshi ynë, gjyshi i tërë shtëpisë. Kishte tri mote mbi njëqind vjetët, e kishte tre vjet që jetonte i verbër. Nuk shihte më as lahutën, as njerëzit, as fytyrën time që më kishte aq mall. Ai nuk shihte dritën. . . Por e ndiente gëzimin, e shihte Shqipërinë e lirë. Ishin vitet e para të dala nga luftërat e betejat.

— Boll besa më kanë thanë e fort kam dëgjue se asht ba e madhe lufta partizane. E besa, kur populli nis e fiton beteja të mëdha për liri, rritet si dragoi! Unë pata krahë. Në luftë me turkun pata krahë e me sërbin, e me austro-hungarin. . . Tash edhe pse 100 vjeç, kam lahutën. . .

Ndenjur pranë vatrës, çfarë nuk sillte ajo lahutë, me tingujt e saj të veçantë që dukej se

merrnin burim nga thellësitë e shekujve. Darrave dilnim me gjyshin në prag të derës të guri i gdhendur e nisnim e këndonim. Jo, unë më tepër dëgjoja ato këngë fisnike e trime, plot krenari e dhimbje që nga Gjeto Basha, Muja e Halili e deri te historitë e jetës së kaçakëve kundër Zogut.

— Eh, more gjysh, — thoshja me vete, — sa herë do ta kishe ndërprerë ti këngën tënde të përmallshme sikur ta dije se unë mbytesha në vaj nga ato fjalë prekëse. Por ai ishte i verbër e lotët e mi s'i shihte. Ndërsa unë qaja pa zë, ashtu në vetvete, që ai të mos më dëgjonte.

Mbi 100 vjet jetoi gjyshi im. Deri sa e lanë sytë, gjithnjë qëndroi me armë në krah. Kur vdiq, me armët e djalërisë e varrosën.

Shumë vite kanë kaluar, shumë të tjerë do të kalojnë, por nga mendja nuk do të më hiqen këngët e gjyshit tim, këngët për bijtë e kësaj toke, që siç thoshte ai, me luftërat, e me dashurinë e shenjtë për tokën e Atdheun, ia zbardhën faqen Shqipërisë.

Kam dashur e jam përpjekur tërë jetën t'u këndoj me penën time bijve të tokës sime, që në vite e në shekuj bënë luftën për liri e pavarësi, për kulturë e gjuhë. T'u këndoj betejave legjendare të partizanëve trima që me Partinë në krye e Enver Hoxhën komandant, realizuan ëndrrën shekullore të të gjithë gjyshërve tanë flokëthinjur, për ta parë Mëmëdheun «Zonjë», siç thoshin vëllezërit e paharruar Frashëri. U kam kënduar ndryshimeve të mëdha të Atdheut në vitet e ndërtimit socialist të vendit, bijve të tokës sime, njerëzve të punës e të luftës, që kanë bërë e bëjnë historinë.

Në vitet e largëta e të afërta të shkollës pedagogjike

Kujtimet si libra të pashkruar, nuk i ndahen njeriut asnjëherë. Ato e ndjekin pas kudo; në biseda, pranë vatrës në biblioteka.

Jemi me një grup shokësh. Vite më parë kemi mbaruar së bashku shkollën pedagogjike në Shkodër e, jeta na ka çuar në punë e detyra të ndryshme. Pjesa më e madhe kanë vazhduar profesionin e arsimtarit, në fshatra e në qytete, por ato vite të shkollës pedagogjike kanë mbetur aq të dashura e aq të paharruara për ne, sa kudo e kurdoherë na sjellin gëzime e meditime.

Në sallën e muzeut të Shkodrës. Si xhevahire të çmueshme kemi grumbulluar një turër fotografish. Ato përbëjnë e përmbajnë grimca historike nga qyteti ynë i lashtë, nga shkolla jonë e dashur.

Ndalemi në këto fotografi. Ja muret e gurtat e të zymta që ngjiteshin lart duke fshehur

edhe shtëpitë, e, të dukej sikur donin të ndanin edhe qiellin. Këto mure ishin ndërtuar gjatë shekujsh në Shkodër si për të ruajtur prapambetjen, errësirën, feudalizmin. Ato donin të ndanin dikur, në këtë qytet historik: njerëzit, familjet, lagjet e besimet.

Këtë pejsazh blasfemon Mijgeni në vargjet e njohura:

*«Xhamijat dhe kishat madhështore ndër
vënde tona të mjerueme...
Kumbanoret dhe minaret e nalta mbi
shtëpijat tona përdhecke...
O pikturë, ideale, e vjetër njëmijë vjeçe!»*

Kjo ishte Shkodra e vitit 1918. Tymrat e Luftës së Parë Botërore me pasojat e tyre rrënuese endeshin mbi këtë qytet e mbi të gjithë Shqipërinë e shtypur e të robëruar. Pjesa qendrore e veriore e vendit gjendej nën pushtimin austrohungarez, i cili ngjalli pakënaqësi të reja në masat e popullit.

Populli ynë, që nuk u gjunjëzua kurrë, edhe pse në kushte të vështira të shtypjes e të prapambetjes, luftoi me armë në dorë, me krenari e optimizëm se një ditë do të fitonte të drejtat e tij kombëtare. Këtë luftë të madhe për liri e pavarësi populli i Shkodrës, ashtu si kudo në Shqipëri, nuk e ndau kurrë nga lufta për shkollën, për dijen dhe për kulturën.

Lufta për gjuhën e për kombin, për arsimin në gjuhë amtare, për arsimin laik dhe kombëtar, ishte një luftë politike për zgjerimin, bashkimin dhe çlirimin kombëtar e shoqëror. Prandaj forcat shoqërore përparimtare, të mbështetura nga masat e popullit të etura për arsim,

kulturë e dituri, zhvilluan veprimtari të dendur, shpesh me shumë rrezeqe për të themeluar shkollën laike kombëtare popullore. Në të vërtetë kjo ishte një formë e kundërtisë klasore midis forcave shoqërore përparimtare, kryesisht nga gjiri i popullit dhe forcave reaksionare, kryesisht nga gjiri i feudalizmit e i borgjezisë konservatore.

Lufta për pavarësi e kulturë kombëtare hyri, kështu në një fazë të re. Atdhetarët e shquar të lëvizjes kombëtare në Shkodër, me Luigj Gurakuqin në ballë, duke shfrytëzuar edhe disa kontradikta konjunkturale në mes të imperialistëve italianë e austrohungarezë, këmbëngulën për hapjen e shkollave në gjuhën shqipe e përgatitjen e mësuesve.

Pikërisht në këtë kohë në Shkodër krijohet Drejtoria e Përgjithshme e Arsimit. Si masë e parë e këtij institucioni ishte hapja në vitin shkollor 1917-1918 e shkollës së parë të mesme shqipe profesionale dhe laike në Shkodër. Kjo ishte plotësim i dëshirës dhe i kërkesës së vazhdueshme të popullit arsimdashës të Shkodrës dhe i përpjekjeve të mëdha të atdhetarëve, të luftës shumëvjeçare për gjuhën shqipe, për të drejtën e përparim shoqëror, për dituri. Ndihmë vendimtare në themelimin e shkollës dhanë Luigj Gurakuqi, Sali Nivica, Gaspër Beltoja etj., etj.

Në shtypin e asaj kohë dhe në afishimet e ndryshme njoftohej se: Mbas paravumës së Drejtorisë së Përgjithshme të Arsimit do të çelën për së shpejti rëndet e para të shkollës Normale në Shkodër e Elbasan. Nga një fletore tjetër e asaj kohe, që botohej në Shkodër, njoftoheshin lexuesit dhe të interesuarit se: shkolla e re do të hapëj aty ku ishte shkolla popullore e Rusit.

Qëllimi i kësaj shkolle ishte përgatitja e arsimtarëve, e atyre njerëzve që me penë e dije do të rrënjosnin të populli dashurinë për atdheun e do të rrisnin ndërgjegjen kombëtare. Shkolla, libri, shkrimi në gjuhën amtare përbënin në atë kohë një front të madh pune, e lufte, që i kundërvihet prapambetjes së madhe të vendit tonë, obskurantizmit e dasive fetare, synimeve imperialiste e shoviniste të shteteve fqinje etj.

Në këto kushte, çelja e kësaj shkolle normale laike për përgatitjen e mësuesve mori rëndësi të veçantë. Dita e hapjes së shkollës u kthye në festë të bukur. Në një fotografi shikojmë mësues e nxënës me qylafët karakteristikë të Shkodrës së dikurshme. Në fillim shkolla nisi punën me një klasë gatimore me 26 nxënës. Në planin mësimor kishte 29 orë mësim në javë. Vendi kryesor e zinte gjuha shqipe, pastaj vini në lëndët e tjera si aritmetika, historia, gjeografia, gjuha e huaj, gjimnastika, vizatimi etj.

Drejtori i kësaj shkolle ka qënë mësuesi atdhetar Gaspër Beltoja, personeli arsimor përbëhej edhe nga tre arsimtarë të tjerë.

Deri vonë kanë jetuar mes nesh shumë nga nxënësit e kësaj shkolle, dëshimtarët e gjallë e pionierët e palodhur të gjuhës e dijes. Koha ata i ka çuar nga një skaj te skaji tjetër i Atdheut, por kurrë s'i ka ndarë nga kujtimet, gëzimet, nga lufta e puna që kanë bërë edhe këtu në qytetin e lindjes pranë shkollës normale (pedagogjike).

Neve na ka rastisur shpesh të takohemi me këta veteranë të përhapjes së arsimit e të kulturës në popull e gjithnjë diçka të re e të bukur kemi mësuar prej tyre. E tek bisedojmë e të kujtojmë me shokët, episodet e ngjarjet, e viteve të shkollës, na vijnë ndër mend e ndër biseda edhe kujtimet e brezit të parë të nxënësve të shkollës sonë.

205

Nga ajo klasë e parë e asaj shkolle ka dalë edhe mësuesi i palodhur Rakip Gjylbegu. Ja si e kujton ai ditën e parë: «U grumbulluam në oborrin e shkollës e mandej, u bamë për dy e u ngjitëm lart në klasë. Numri i nxanësve ishte nga 26-27 veta. Mbas hymë të gjithë, atëherë erdhi në klasë drejtori i përgjithshëm, i arsimit, në atë kohë Luigj Gurakuqi, bashkë me drejtorin e shkollës e me dy-tre mësues të tjerë. Luigj Gurakuqi na foli disa fjalë, na tha se ju do të hapeni në të gjitha anët e Shqipnisë e do të çoni fjalën e gjuhës shqipe që deri atëherë nuk ishte përhapur dhe e mësime. Nxanësit që ishin mbledh aty, ishin me besime të ndryshme, myslimanë, katolikë dhe ortodoksë. Na ishim të entuziazmum shumë që po na bjen rasti me u mbledhë në shkollë e me punë bashkërisht. Asht e para herë që mbledhim nxanës me besime të ndryshme. Po shkonte në vend fjala e poetit dhe e shkrimtarit të madh Vaso Pash Shkodrani që ka thanë se s'na ndanë as kisha, as xhamija, feja e shqiptarit asht shqiptaria».

Me gjithë kushtet e vështira, dëshira e po-pullit të thjeshtë për arsim erdhi duke u rritur. Shkolla u dha frymëzim të mëtejshëm ndjenja-ve atdhetare. Kështu, me iniciativën e mësuesve dhe të njerëzve të tjerë përparimtarë që kishin njëfarë kulturë, në mjaft lagje të Shkodrës u hapën kurse kundër analfabetizmit. Në Parrucë, një nga lagjet më të populluara të qytetit, ku ishin grumbulluar zejtarët e qendrat e ndryshme tregtare, netëve, mbas punës së gjatë e të lodhshme, nën dritën e kandilit «mësuesit» u mësuan çirakëve shkrim e këndim. Në Ajasëm hapet një shkollë në formë kursi për të zhdukur analfabetizmin. Edhe në mjaft fshatra si në Zogaj, në Grizhë etj., bëhen përpjekje për siguri-min e arsimtarëve.

Por shkolla akoma s'kishte hedhur hapat e para, kur mbi të u derdhën mallkimet e priftërinjve e të hoxhallarëve. Kleri dredharak, nëpërmjet predikimeve e shtypit që ai kontrollonte, filloi sulmin e tij të hapur e të fshehtë. Urdhri jezuit e ai françeskan filluan të përhapin mendimin se vështirë të mbahej një shkollë pa bazë materiale, pa kushte pune, prandaj ajo ishte e parakohshme. Kadiu i Shkodrës e pasuesit e tij ankoheshin se shkolla ka shkurtuar shumë orët e besimit fetar e nxënësit që do të ndiqnin aty mësimet, nuk dihej se çfarë do dilnin. E, sikur të mos mjaftonte gjithë ky vrer që villnin, ata u hódhën në veprime konkrete për të penguar mësimet. Meqenëse shkolla normale u vendos në një ndërtesë pranë një xhamie, pronarët e «shenjhtë» përnjëherë ngritën padinë për t'i marrë asaj oborrin se gjoja ishte vend vakëf, që i përkishte xhamisë. Arkimadriti, nga ana tjetër, kërcënoi besimtarët ortodoksë që të mos dërgonin asnjë nga fëmijët e tyre në shkollën laike. Jo vetëm kaq, por edhe vetë organet e pushtetit nxirrnin lloj-lloj pengesash. Kështu, gjatë zhvillimit të mësimit, pranë shkollës shpesh bënin rojë policë, të cilët, me pretextin se po prishet qetësia e qytetit, nuk lejonin t'i bihej as bilbilit në orën e gjimnastikës. Për këtë drejtori i shkollës, nëpërmjet shkresave, u ankua disa herë pranë organeve shtetërore.

Mëgjithë këto pengesa, Normalja e Shkodrës e vazhdoi veprimtarinë e saj frytdhënëse. Ajo pati jehonë edhe në qarqe të tjera të vendit. Është kuptimplot fakti që, me gjithë vështirësitë e krizës ekonomike, kur gjëmimet e Luftës së Parë Botërore dëgjoheshin akoma mbi vendin tonë, të shtypur e të varfër, popullsia e Beratit, e Fierit dhe e qyteteve të tjera, grumbullojnë ndihma për shkollën «gatimore normale të Shkodrës».

Në vitin 1920 shkolla mbyllet për shkak të vështirësive që u krijuan dhe rihapet përsëri më 1922, si degë më vete, pranë Gjimnazit të Shtetit, që sapo ishte krijuar. Më vonë, shkolla normale ndahet përsëri duke vazhduar veprimtarinë e saj deri në vitin 1943 me emrin: instituti femnor «Donika Kastrioti».

Ashtu si në të gjithë Shqipërinë, edhe në Shkodër, i tërë populli, të rinj e pleq kërkuan ta prisnin sulmin fashist të prillit 1939 me armë. Në demonstratat që u zhvilluan në qytetin e Shkodrës më 5 e 6 prill, nën udhëheqjen e komunistëve, rol të rëndësishëm luajti edhe rinia shkollore e gjimnazit dhe e normales, e cila u bashkua me turmën e demonstruesve dhe së bashku kaluan nëpër rrugët e qytetit duke kërkuar armë, duke shprehur urrejtjen e thellë për fashizmin e duke kënduar këngë atdhetare.

Por Shqipëria ishte shitur nga klika tradhtarë e Ahmet Zogut. Bashkë me pushtimin filloi edhe qëndresa e popullit dhe e rinisë kundër pushtuesit e tradhtarëve vendas. Ndër vatrat e para të vendosura të kësaj qëndrese ishin shkollat e mesme.

Shkollat e vëndit tönë dhe institucionet e tjera përparimtare, kulturore e artistike të asaj kohe, që trashëguan një traditë të mrekullueshme atdhetare e luftë kundër prapambetjes e shtypjes shekullore, që mbanin gjallë si pishtarë dashurinë për Atdheun, gjuhën, kulturën, me themelimin e Partisë u kthyen në qendra revolucionare, që i shembën ndarjet e mureve të shkollës nga interesat e popullit. Ato u kthyen në çerdhe të luftës për liri.

Në këtë veprimtari me vlera të mëdha në jetën revolucionare të Shkodrës, ka luajtur rolin e vet edhe instituti femnor «Donika Kas-

trioti». Vajzat e kësaj shkolle, që kishin ardhur nga visë të ndryshme të Shqipërisë, bashkë me nxënëset e tjera të qytetit dhe shokët e shoqet e konviktit «Malet tona», organizuan qëndresë të fuqishme kundër pushtuesve dhe atyre që i shkonin pas. Ato morën pjesë në demonstrata që në muajt e parë të pushtimit dhe më pas. Kështu nxënëset e djeshme të shkollës «Donika Kastrioti» kujtojnë demonstratën e 28 Nëntorit 1941. Në Ditën e Flamurit fashistët me demagogji organizuan një miting, të cilin vajzat trimëresha e kthyen në demonstratë kundër tyre. Ato protestonin dhe aty për aty improvizonin vargje e parulla kundër armikut pushtues e tradhtarëve.

Ndër aksionet e para ishte edhe demonstrata e fuqishme e organizuar në shkurt të vitit 1942. Sipas planit të bashkërenduar mirë nga shokët e Partisë, mitingu fashist i organizuar në kinema «Rozafat» të qytetit, dështoi plotësisht. Në sallë ishin futur punëtorë, nxënës etj. Sa filloi mbledhja vërshuan parullat kundër fashizmit, që u pasuan me fishkëllima e trahje këmbësh.

Nga kinemaja, demonstruesit me flamur e parulla kaluan në rrugët e qytetit. Me ta u bashkuan turmat e popullit. I gjithë qyteti buçiste nga zjarri e këngët për liri. Nisi përleshja. Në vijën e parë ra punëtori Vaso Kadija. Që të nesërmen filluan hetimet e arrestimet. Mjaft vajza u morën në pyetje, u përjashtuan nga shkolla, u burgosën, por asnjë nuk u tërhoq nga rruga e drejtë.

Kemi në duar disa nga fotografitë e asaj demonstrate. Kuadrot e rrallë e të heshtur flasin aq shumë për ato ditë të djemve e vajzave guximtare. Me duart e tyre të njoma duket sesi janë rrokur fytyra me policinë. Mënyra sesi qëndrojnë në fotografi të duket se nuk bëjnë asnjë hap prapa në kërkesat e tyre e megjithëse të paarma-

tosur duken më trima, më guximtarë, më të vendosur sesa armiku që mban armët.

Më 24 nëntor u krijua aktivi i të rejave komuniste, ku në mes shoqesh të tjera, bënin pjesë edhe 22 vajza konviktore të shkollës «Donika Kastrioti». Veprimtaria revolucionare shtohet edhe më shumë. Me porosinë e Partisë ata përgatitnin e shpërndanin trakte e komunikata, sabotonin veprimtari politike e kulturore të pushtesve fashistë etj. Vajzat e kësaj shkolle iu përgjigjën njëzëri thirrjes së Partisë e të Atdheut dhe u hodhën në aksione. Vafije Selamiku, ish-nxënëse në ato vite e sot mësuese, kujton një prej aksioneve të organizuara. «Vajzat të revoltuara nuk u bindeshin kërkesave të drejtuesve fashistë të shkollës, prandaj të organizuara nga Qarkori i Partisë për Shkodrën, vendosën që drejtoresha italiane të largohej, me çdo kusht nga shkolla jonë. U pasua fjala vesh më vesh që të gjithë të rejtat të nesërmen nuk do të bënin mësim. Ishte 4 shkurt 1943. Në klasën tonë hyri mësuesja e italishtes, hoqi gjyzlyket dhe u drejtue nga klasa. «Gati, vajza, do të fillojmë mësimin». Vajzat në shenjë proteste menjëherë iu përgjigjën fjalës së saj me të trokitura pene e me fjalët: — «Nuk duam të bëjmë mësim». Në korridor dëgjohej zhurmë e klasave të tjera, ku edhe ata, si ne, protestonin për të përjashtuar drejtoreshën italiane. Më vonë në oborrin e shkollës u grumbulluan të gjitha nxënëset duke kënduar këngë atdhetare e revolucionare. Oborri i shkollës ishte mbushur me karabinierë e me nxënës të shkollave të tjera, që kishin ardhur për të demonstruar së bashku me ne. Shkolla u mbyll për disa ditë. Drejtoresha italiane u detyrua të largohej».

Kujtojnë me mall e krenari Vafija e shoqet e saj, vajzën trime, të zgjuar e të shkathët,

Shejnaze Juka. E kanë njohur nga afër e kanë pasur në klasë, së bashku kanë biseduar për shumë e shumë gjera, kanë zhvilluar veprimtari revolucionare, kanë ëndërruar për të ardhmen. Sot shkolla mban emrin e shoqes së tyre, të Heroinës së Popullit Shejnaze Juka. Shejnazja u nda nga gjiri i luftëtarëve për liri në lulen e rinisë. Ajo jetoi pak vite, por pati një jetë të madhe. Shejnazja, aq e ëmbël, aq e dashur, luftoi me guxim e heroizëm dhe u bë e pavdekshme.

Qershor i vitit 1943. Lufta vazhdonte e fuqishme. Ishte fundi i vitit shkollor. Nxënësit përshëndeteshin me njëri-tjetrin. Ata nuk do të takoheshin më në këtë shkollë. Organet shtetërore e mbyllën atë, mbasi ajo u kthye në një prapavijë të rrezikshme kundër pushtuesve e tradhtarëve të vendit. Nxënësit e nxënëset u larguan me mall, por plot optimizëm për rrugën e tyre të drejtë. Një pjesë e madhe e kësaj rinie shkollore si edhe mësuesit e tyre, mbushën radhët partizane e kudo që luftuan me armë në dorë nuk harruan kurrë shokët, shkollën.

Ne vazhdimisht kujtojmë me respekt ata që dolën nga dyert e kësaj shkolle e që ranë në fushën e betejës.

Çlirimit të Atdheut i falën gjënë më të shtrenjtë, jetën e tyre, shumë bij e bija, nxënës të kësaj shkolle. Në stendat e përherëshme shikojmë portretet e asaj rinie të pavdekshme, Hajrulla Kastrati, Mësuesi i Popullit, trim e gojëmbël, komandant i njësiteve guerile, ushtar i papërkulur i revolucionit.

Salo Halili, njëri i gëzuar, me buzëqeshje të thellë, shkruante edhe poezi. Detyrën e mësuesit e deshte shumë, ai ishte popullor, ndaj për vijën e Partisë u bë mësues në shtëpi, në lagje, në rrugë e kudo.

Shyqyri Haxhia, me pseudonimin Prushi, fjalëpak e punëshumë. Shtëpia e tij ishte bazë e luftës. Prushi nuk e shoi asnjëherë zjarrin kundër armiqve. Shyqyriu gjithnjë binte në mendime të thella, ai e shihte të ardhmen me optimizëm.

Xheladin Fishta, i qeshur e i afrueshëm. Një komisar i ri për rininë. Ai nuk mundi të jepte mësim në shkollë, por nxënës të tij u bënë dhjetëra punëtorë, çirakë, fshatarë, që mësuan me aq pasion prej tij dashurinë për Atdheun, Partinë e popullin.

Eliaz Gjylbegu, njeri i qetë, studiues, kërkues e këmbëngulës, që s'kursente asgjë për të ndihmuar shokët.

E lista mund të vazhdojë e gjatë, e gjatë, pa fund, sepse çdo vit i kësaj shkolle solli emra e forca të reja në luftën për liri, dije e arsim.

Çlirimi i Atdheut i hapi përsëri dyert e shkollës pedagogjike. Nga e kaluara u ruajtën vetëm traditat atdhetare-revolucionare. Për të gjitha të tjerat duhej filluar nga e para. Lufta e la Shqipërinë jo vetëm të prapambetur, por edhe të shkatërruar. Fronti i rindërtimit dhe i ndërtimit të vendit u bë një betejë e re.

Megjithë vështirësitë, mungesat, megjithë telasht deri dhe për bukën e veshjen e popullit, Partia nuk harroi për asnjë çast arsimin, shkollën, diturinë. Është kjo arsyeja që kudo u ngritën shkolla dhe kurse kundër analfabetizmit. Në këtë luftë për arsim e dije. Shkolla Pedagogjike e Shkodrës ka dhënë kontributin e saj të çmueshëm. Me hapjen e konviktit e me ardhjen e nxënësve nga të katër anët e Atdheut, shkolla e zgjeroi shumë veprimtarinë e saj dhe transformimet rrënjësore ajo i bëri në cilësinë e në përmbajtjen e mësimëve. Ato kishin të bënin në radhë të parë, me ndryshime botëkuptimore jo

vetëm në përgatitjen e nxënësve, por edhe në rolin e madh të arsimtarit, i cili do të çonte fjalën e Partisë te çdo filiz i ri në Shqipërinë e çliruar, jo vetëm nga pushtuesit e tradhtarët, por edhe nga bota e vjetër dhe e mykur e rendit feudoborgjez.

Deri në vitin 1952 pedagogjika e Shkodrës vazhdoi veprimtarinë e saj së bashku me Gjimnazin e Shtetit. Mbas kësaj kohe u nda më vete, e njohur si shkollë pedagogjike «Shejnaze Juka».

Duke qenë shkollë e përgatitjes së arsimtarëve, ajo ka luftuar, sipas mësimeve të Partisë për zbrëthimin e kësaj specifike duke krijuar përvojë të çmueshme në lëmin e pedagogjisë. Revolucionarizimi i jetës së vendit lidhet edhe me revolucionarizimin e shkollës sonë. Kjo ka të bëjë jo vetëm me punën që duhet bërë me kolektivin mësues-nxënës, por edhe me perspektivën dhe të ardhmen e brezit të ri, ku pa dyshim fjala e mësuesit, e komisarit të kuq të dritës mbetet e pashlyeshme.

Direktivat e orientimet e Partisë për shkollën, ashtu si kudo në vendin tonë, gjetën terren të përshtatshëm edhe te nxënësit e arsimtarët e shkollës pedagogjike «Shejnaze Juka». Vendimet e plenumit të 8-të të Komitetit Qendror si dhe detyrat që shtroi Kongresi i 7-të i Partisë e vënë shkollën tonë gjithnjë e më shumë në shërbim të ndërtimit socialist të Shqipërisë, Zbatimi i tre komponentëve: Mësim, punë prodhuese, edukim fiziko-ushtarak ka të bëjë, në radhë të parë, me vetë përmbajtjen dhe perspektivën e zhvillimit tonë, me rritjen e nivelit arsimor e kulturor të popullit, si edhe me edukimin me koncepte të drejta revolucionare për punën, mbrojtjen e Atdheut etj.

Të nisur nga këto detyra, edhe në shkollën

pedagogjike Shejnaze Juka» është përmirësuar struktura e mësimëve, janë ngritur në nivel më të lartë metoda e stili i punës së arsimtarëve.

Nxënës i shkollës pedagogjike «Shejnaze Juka» ishte edhe Heroi i Punës Socialiste, Ismet Sali Bruçaj. Ai vetëm disa muaj punoi si arsimtar, por shokët që punuan me të, nxënësit që ai i deshte aq shumë, panë në figurën e tij komisar-in e pavdekshëm të dritës.

Shoku Enver Hoxha, në letrën që i drejton nxënësve dhe mësuesve të shkollës, për aktin heroik të Ismetit thotë: «Bashkë me familjen punëto-re dhe patriote të Ismet Sali Bruçajt, për veprën e tij shembullore ndaj detyrës keni një të drejtë të ligjëshme të krenoheni edhe ju nxënësit dhe mësuesit e shkollës pedagogjike «Shejnaze Juka». Në shkollën tuaj, në gjirin tuaj, në gjirin e organizatës së Bashkimit të Rinisë së Punës të Shqipërisë shoku i juaj i paharruar Ismet u brumos me idealet e larta patriotike dhe revolucionare të Partisë.»

Në zbatimin e tre komponentëve, kjo shkollë vëmendje të veçantë i ka kushtuar edhe punës prodhuese të nxënësve në fabrika, uzina, kooperativa bujqësore etj. Rol të madh në këtë drejtim kanë luajtur e lozin edhe aksionet e ndryshme të rinisë. Nxënës e mësues të kësaj shkolle kanë marrë e marrin pjesë e janë dalluar në ndërtimin e hekurudhave, në ngritjen e brezareve, në aksionet e ndryshme në ndihmë të bujqësisë etj. Për këtë flasin urdhrat e medaljet, flamujt e fletët e nderit.

Mjetet mësimore dhe baza materiale përbëjnë kushtet për rritjen e cilësisë së mësimëve dhe fitimin e shprehive të punës nga nxënësit.

Në dhomën muze të shkollës vizitori sheh dokumente, grafike, orendi e statistika që dësh-

mojnë edhe për arritjet e brezave të nxënësve e mësuesve të kësaj shkolle.

Në një dokument të vitit 1919 është shënuar inventari dhe baza materiale e normales së asaj kohe; ajo përbëhej nga një raft, një shkronjtore, tri tryeza, katër dërrasa të zeza, shtatë karrige, dy kambaleca për harta, një orë, katër varëse rrobash etj.

Sa ka ndryshuar koha! Shohim sot kabinetet e kësaj shkolle plot dritë e ajër. Ato ndihmojnë shumë për edukimin materialist të nxënësve, për lidhjen e teorisë me praktikën.

Vitet kalojnë, por koha e rinisë mbetet e pashlyer në kujtesë. Sa herë që ish nxënësit e pedagogjikes ndodhen pranë kësaj shkolle ku kaluan djalërinë ndalen vetiu dhe i përshkëllojnë një mall krenarie, kujtojnë shoqet dhe shokët e rënë, rrugën e përshkuar jo pa rreziqe e flije, shohin ëndrrat e hershme qysh u bënë realitet dhe perspektivën e ndritur të së ardhmes.

Vitet kalojnë e kujtimet e shkollës sonë pedagogjike «Shejnaze Juka» shtohen e përhapen në të gjithë Shqipërinë. Ngado që shkon, deri edhe në fshatrat e zonat më të thella, takohesh me djem e vajza, që kanë nisur jetën e tyre nga dyert e kësaj shkolle për në detyrën aq fisnike të mësuesit.

E gjithë kjo të gëzon e të mbush me guxim kur mendon ato vite të shkuara, të largëta në kohë dhe të afërta në kohë; kur mendon atë rrugë me tradita aq të nderuara të shkollës pedagogjike, të shkollës së mësuesve tanë, kur mendon atë punë të madhe që bëhet edhe sot e kësaj dite në nivele të larta për edukimin e njeriut tonë të ri, ndërtues i socializmit.

E gjithë kjo, sa shumë të frymëzon!

Shkodër, mars 1978

Krismat shqiptare në poligonet e Evropës

Këto shënime e meditime nisën të shkruhen gjatë punës për përgatitjen e një dokumentari televiziv dhe kur po grumbullonim të dhëna për qitëset tona të talentuara, na lindi një pyetje: Çfarë është qitja në vetvete? Sport? Pa dyshim që është sport, bile nga më të bukurit, më tërheqësit që njihet e preferohet, e që mund të ushtrohet nga njeriu në një periudhë shumë të gjatë të jetës, duke filluar nga vitet e fëmijërisë e deri sa të dalin thinjat e bardha.

Në botimet e ndryshme enciklopedike qitja përcaktohet si një nga sportet më të lashtë, zanafilla e të cilit nis në kohërat e betejave legjendare të harkëtarëve guximtarë.

Edhe në vitet e historisë së hershme, të Ilirisë trime, heshtarët e shigjetarët sikundër edhe vrapuesit e lundërtarët e shquar, kishin nderimet më të mëdha të shoqërisë. Për vetë kushtet e zhvillimit ekonomiko-shoqëror e për

domosdoshmërinë e mbrojtjes nga dyndjet e ndryshme, luftëtarët trima, stërgjyshërit tanë, që në vogëli e lidhën jetën e tyre me harkun, me armën.

Zbulimet arkeologjike tanimë kanë nxjerrë nga thellësitë e shekujve dhjetëra fakte e dokumentime të rëndësishme që bëjnë fjalë për aftësinë e mjeshtërinë e rallë të të parëve tanë edhe në prodhimin e armëve. Por duhet thënë se për ne shqiptarët qitja, pushka, nuk ka personifikuar kurrë vetëm shënimin, sportin. Ajo ka qenë gjithnjë diçka më shumë, diçka më e rëndësishme. Ajo ndofta si rrallë në vendet e tjera, ka qenë traditë beteje e heroizmi, ka qenë traditë lirie. Ajo gjithmonë ka pasur të pandarë në vetvete dashurinë për tokën, për vatanin. Dhe e gjithë kjo është trashëguar brez pas brezi, është ushqyer që në djep me qumështin e fëmijës, kur nëna bashkë me gjumin e ëmbël i uronte të birit:

*«Të më bëhesh shenjtar i rrallë
Me armë ngjeshur, gjithmonë i parë».*

E kështu është rritur biri i kësaj toke; mes luftërash duke ngopur gjoksin me tymin e betejave. Ai është bërë njësh me armën, njësh me pushkën. Shpesh ai ka qenë i pangrënë, ka qenë i paveshur, por armën e ka patur pranë, armën e ka patur ngjeshur.

Në shekuj, me shpatë e pushkë në dorë, ndoqi rrugën e historisë populli ynë. Ai nuk është shquar vetëm si shenjtar e si luftëtar, por kurdoherë ka qenë edhe trim e guximtar.

Le të kujtojmë për pak trimat kordhëtarë të Gjergj Kastriotit legjendar që me harqet e heshtat e tyre kositnin ushtrinë osmane.

Le të kujtojmë Mic Sokolin e trimat e tij që me huta e kapsolloqe bënë të heshtnin topat e artilerisë turke.

Po Çerçizin në Mashkullorë! Duke shtrënguar fort tytën e pushkës i jepte ultimatumin komandantit turk

*«Mylazim largo taborrë,
Leri djemtë e mi të shkojnë,
Se të kuq të bëj më bojë...»*

E tillë ka qenë historia, e tillë ka qenë rru-
ga e popullit tonë... E hyjnë në këtë histori
qindra bij e bija të thjeshtë të popullit për t'u
bërë pastaj të pavdekshëm.

Kalojnë vitet, por me respekt kujtojmë tri-
min guximtar, atdhetarin e flaktë Avni Ruste-
mi, që me dy të shtëna rrëzoi përdhe, mu në
mes të Parisit, tradhtarin Esat Toptani, që i ki-
shte aq borxhe Shqipërisë.

Po djaloshi guximtar Vasil Laçi! Në mo-
shën 20-vjeçare nuk ju dridh dora kur ngriti
nagantin mbi Viktor Emanuelin, perandorin nga
Savoja, që lakmonte të fuste trojet shqiptare në
Mbretërinë e Italisë.

Le të kujtojmë së fundi epopenë më të lav-
dishme, luftën për çlirimin e Atdheut, partiza-
nët tanë trima me Enver Hoxhën komandant,
që me armët e rrëmbyera armikut e mësuan
shkollën e qitjes grykave, pritave, llogorevë.
Mijëra prej tyre dhanë jetën tytë më tytë e zjarr
më zjarr me pushtuesit fashistë. Mbi truallin e
kësaj toke, lanë luftëtarët tanë gëzhojat e bete-
jave fitimtare, gëzhojat nga të cilat mbinë lulet
e Shqipërisë së re. Me trimërinë e me pushkën
e tyre, partizanët tanë, kishin marrë në shenjë

e kishin goditur për vdekje pushtuesit, shtypjen, varfërinë.

Ne i ruajmë gëzhojat e këtyre betejave jo vetëm për nostalgji e në kujtim të të rënëve, por po të jetë nevoja me barot do ti mbushim përsëri e në beteja të reja, kësaj toke zot do t'i dalim si kurrë ndonjëherë në histori.

Çlirimi i Atdheut, ashtu si të gjithë sektoreve e degëve të zhvillimit ekonomik e kulturor, i hapi horizonte edhe sportit popullor. Edhe qitjes iu hap një rrugë e gjerë veprimi. Sot në mjaft poligone anë e mbanë Shqipërisë stërviten qindra e mijëra amatorë të këtij sporti të bukur.

Veterani e trajneri i palodhur Vehab Haxhiymeri, megjithëse ka vite që ka dalë në pension, nuk largohet dot nga qitja. «Njerëzit tanë, — thotë ai, — mund të mos i ushtrojnë të gjitha llojet e sporteve, futbollistë e volejbolistë të gjithë mund të mos bëhen, por qitës i mirë duhet të jetë çdo shqiptar».

Mbi themelet e traditës së bukur popullore qitësit tanë, e sidomos qitëset tona, për të cilat do bëjmë fjalë në shkrimin tonë, duke u mbështetur në stërvitjen intensive e shkencore, për afro katër dhjetëvjeçarë kanë zhvilluar qindra takime e kampionate kombëtare, duke shënuar në rrathët e tabelave të qitjes precizion të nivelit të lartë. Jo vetëm kaq, por qitëset tona të talentuara kanë afro dy dhjetëvjeçarë që kanë zbritur në poligonet e ndryshme të botës e me zotësinë e tyre kanë tërhequr admirimin e specialistëve, trajnerëve e qitësve të njohur nga të gjitha anët.

Për të gjithë ne, amatorët e këtij sporti të bukur, ky është gëzim i madh, që lidhet me figurën e gruas shqiptare, me forcën e përgatitjen

e saj. Padyshim nuk mund të lemë në harresë se këto vajza, janë bijat e nënave tona, që gjatë gjithë historisë, krahas me burrat, kanë mbushur rreshtat e luftëtarëve për liri e pavarësi. Janë bijat e Tringës e motrat e Norës së Ded Gjo Lulit, nga Kelmendi, që në lulen e rinisë ngjeshën armët e zunë pozicion në llogoret e zjarrit kundër pushtuesve të vendit. Ato ishin luftëtare e qitëse të mrekullueshme.

Po përmendim një fakt nga jeta e këtyre trimëreshave. Në Kelmend, herë pas here, djemtë e burrat e dëgjuar për trimëri, pushkë e urti, mblidheshin në lëndina apo grykat e përrenjeve e gjuanin shenjën me pushkë. Ato ishin gara shumë të bukura e populli i ndiqte me kënaqësi të veçantë. Tregojnë se në një nga këto festa erdhi mes burrave edhe Nora e re, e bukur. Ajo ishte në prak të martesës. Mori pushkën e gjuajti edhe ajo shenjën (një copë guri i vogël, i vendosur aq larg sa me vështirësi e dallonte njeriu me sy), por plumbi i Norës e ndau atë përgjysmë. Nuk është aspak për t'u çuditur që Norën e qindra gra të tjera të maleve tona i ndeshim në çdo hap të historisë me pushkë në dorë si luftëtare trime, snajpere të pashoqe në vijën e parë të betejës e të luftës për liri.

Menduar të tregojmë diçka edhe për Shote Galicën, trimëreshën e Kosovës kreshnike. Kur mbushi të 20 pranverat e u bë gruaja e luftëtarit të dëgjuar Azem Galica, pajën e nusërisë, gjerdanin e fishekëve dhe pushkën, i ngjeshi kraheqafë ditën e martesës. Që nga ajo kohë e deri sa i sosi të 12 vjetët e jetës së saj si luftëtare, Shota vdiq shumë e re, 32 vjeç, njohu luftëra e beteja, ra në përpjekje e pusi, doli nga rrethimi e i zuri pritë armikut aq shumë, sa edhe një gjeneral me përvojë do t'ia kishte zilinë.

Në të gjitha këto luftëra ajo u dallua si trimëreshë e pashoqe, komandante e pjekur e qitëse e mrekullueshme.

Për Shotën mund të flasim shumë, por deshëm të përmendim edhe një rast nga jeta e saj. Tregojnë se në korrik të vitit 1920 Shota, bashkë me Sherifen, vjehrrën e saj trimëreshë, u gjendën të rrethuara në Galicë nga një batalion i ushtrisë serbomadhe. Armiqtë menduan se dy gra, vetëm në kullë, do të tremben dhe u bënë zë të dorëzoheshin. Në përgjigje morën fishkëllimën e plumbave. Lufta u ndez e freptë për orë të tëra. Shota kishte një saktësi në qitje, sa që e vuri batalionin armik në panik të vërtetë. Të vrarët i fshihnin ferrave. Lufta bëri bujë të madhe. U ngrit në këmbë gjithë populli i krahinës. Armiqtë u gjendën kudo në pusi. Ndërkohë Shota çau rrethimin e doli fitimtare.

Tringa, Nora, Shota e qindra gra të tjera të Sulit e të Gjirokastrës, të Dibrës e të Skraparit, të Vlorës e të Mirditës etj., që jeta i bëri qitëse në fushën e betejës, nuk erdhën si sportiste deri në poligonet e Evropës, por Evropa ua njohu krismat e armëve. Hordhitë barbare të të gjitha kohërave, që ju vërsulën vendit tonë, ruajnë mbi shpatullat e tyre edhe zjarrin që ndezën mbi to armët e bijve dhe të bijave të Shqipërisë. Sot në epokën e Partisë, pasardhëset e këtyre trimëreshave po e përsërisin rishtazi forcën e armëve si nënat e tyre. Ato kanë ardhur në garat e takimet ndërkombëtare të qitjes me forcën e guximin e trashëguar nga shekujt.

Ne duam të flasim e të tregojmë për disa prej tyre.

Ermira Dingu. Një emër shumë i dëgjuar në mes sportistëve shqiptare, por i njohur edhe në poligonet e vendeve të ndryshme të Evropës.

Dymbëdhjetë vjeçe erdhi në poligonin e qitjes të klubit «17 Nëntori». Ishte e mirë, e shkathtët dhe... më e vogël se pushka. Njeriu në jetën e tij njih shumë gëzime, që krijojnë më vonë ato çaste të paharruara e që pastaj kujtohen me kënaqësi për tërë jetën. Në këto gëzime për Ermirën bën pjesë edhe një fletë e vogël e tabelës së qitjes. Aty është marrë në shënim dhjeta e parë. Në tri të shtëna: dy nënta e një dhjetë. Ajo e palosi atë fletë me xheloz, erdhi e ia tregoi njerëzve të shtëpisë, shoqëve.

E kështu rodhën vitet. Poligoni u bë për Ermirën shtëpia e dytë. Shpesh këtu merrte edhe librat e Universitetit, që të shfletonte diçka në kohën e pushimit... E pastaj përsëri qitje, lodhje, edukim i vullnetit e i vendosmërisë. Këtu në poligon Ermira u njoh edhe me qitësin Faik Basha, poligoni i lidhi për jetë. Familjes së re ju shtua më vonë edhe Erbini i vogël. Vitet do të kalojnë e ndofta dëshira e pasioni do ta sjellë që edhe ai të bëhet qitës, veç këtu do të ketë një ndryshim, për të do të ketë një privilegj të rrallë; ai me të drejtë mund të mburret se ka ardhur në poligonin e qitjes që 6 muajsh, kur e ëma e merrte ndonjëherë gjatë stërvitjes. Erbini, që tani është mësuar me krismat, me tabelat, me pushkën, ka vendosur të bëhet edhe qitës.

Në dhjetëvjeçarin e dytë të jetës së saj si qitëse, Mjeshtrja e merituar e sportit, Ermira Dingu po hyn me pjekuri profesionale. Ajo është shpallur disa herë rekordmene e vendit, fituese e Kupës së Republikës, ka qenë pjesëmarrëse e shumë takimeve ndërkombëtare dhe në çdo rast, ashtu siç u ka hije bijave shqiptare, është treguar e vullnetshme, këmbëngulëse, me shpirt të lartë sakrifice.

Po përmendim një rast. Në vitin 1974 zhvi-

llohej në Zvicër Kampionati Botëror i Qitjes. Ekipi ynë i vazhave shkoi drejt e në stërvitje për t'u ambientuar me poligonin. Ermira, një nga pjestaret më me përvojë të ekipit nuk po ndihej mirë. Puna vajti sa të shtrohej në spital. Natyrisht mbi çdo gjë shëndeti, por edhe vija e poligonit s'duhej lënë bosh. Si të vepronte? Ajo mblodhi forcat dhe pa dëshirën e mjekëve u radhit në poligonin e qitjes. Në 64 vende të botës me rreth 200 qitëse në ushtrimin 1 x 60 pushkë me precizion, në largësinë 50 metra, zuri vendin e gjashtë, rezultat i kënaqshëm ky për rrethanat e krijuara. Si ekip në këtë garë Ermira së bashku me Tatjana Kalavaçin dhe Vera Konomin zunë vendin e nëntë duke lënë prapa 55 vende të tjera të botës.

Dhe ja, në vitin 1980 u zhvillua kampionati evropian në Spanjë. Ermira Dingu në garën 1 x 60 pushkë me precizion shpallet kampione e Evropës.

Flamuri shqiptar ngrihet në shtizën e fitores duke u valvitur me krenari në poligonin Kontoblonko. Ai valvitej ashtu siç u valvit dikur në duart e trimave shqiptarë Asim Vokshi, Xhemal Kada, Ramiz Varvarica e dhjetëra të tjerëve që erdhën vullnetarë në brigadat internacionaliste për të mbrojtur me pushkë në dorë revolucionin, Republikën e re Spanjolle.

Qitësja e njohur dhe trajnere e klubit sportiv «Dinamo» Nazire Galanxhi, e cila që nga viti 1951, kur u zhvillua kampionati i parë kombëtar me pushkë luftarake e deri në vitin 1965, i ka pasur të gjitha vendet e para në të gjitha llojet e garave të qitjes, na flet me shumë pasion për këtë sport. «Qitja është shumë e bukur, — thotë ajo, — por kërkon kalitje fizike, atletikë, shkathtësi, gjimnastikë, edukim, vullnet. Por, veç këtyre, ka diçka specifike që nuk

e kanë sportet e tjera: qitja në momentin e zhvillimit të garës kërkon qetësi e gjakftohtësi të jashtëzakonshme fizike e shpirtërore». Duke biseduar gjatë me qitëset tona të talentuara edhe ato na theksuan vazhdimisht se ky moment psikologjik duhet vlerësuar shumë. Por asnjëherë nuk duhet humbur besimi, mprehtësia, guximi se përndryshe në çastin vendimtar krijohen vësh-tirësi që duan shumë mund e përpjekje për t'u kapërcyer.

Ja si ndodhi një herë:

Në shtatorin e vitit 1979, në qytetin Frankfurt mbi Majn zhvillohej Kampionati evropian i qitjes. Ekipi ynë i femrave, simbas ditës së planifikuar, zuri vend në poligonin e qitjes për stërvitje. Vajzat shikojnë me vëmendje ambientin që të njihen e të fitojnë besim në vetvete. Aty përreth gjithçka ishte e panjohur: Të tyret ato kishin vetëm pushkët e vendosmërinë për të dalë me sukses në këtë detyrë.

Në mes shoqesh zuri pozicion për stërvitje edhe qitësja e mirënjohur Eglantina Lalmi, specialiste në garën 1 x 60 pushkë me precizion, 50 metër largësi. Si duket, ngarkesa emocionale, minuta hutimi, por plumbat në stërvitje nuk po i bindeshin dorës e syrit të saj. Vajza u shqetësua, u shqetësua trajneri, shoqet. Si do të vente puna? Një pushkë të mos qëllonte mirë? Çfarë do të thotë kjo për ekipin. Për orë të tëra ajo pyeste veten. Si do të rreshtohej nesër në mes 60 qitësve nga më të dëgjuarat e Evropës? Për përpara ishte nata. Duhej qetësuar e fituar besimi, duhej shlodhur. Po ku ta merte Eglantina gjumin... tërë natën nuk mbylli sy. Poligoni i përfytyrohej si një fushë beteje. E mendja i shkonte te Shqipëria, te guximi e vendosmëria e njerëzve tanë.

Të nesërmen, me këto mendime në kokë e

në zemër, Eglantina Lalmi radhitet në poligonin e qitjes në ndërresën e dytë. Qitëset e kësaj gare ishin ndarë në tri ndërresa me nga 20 qitëse. Vështrimi dashamirës i trajnerit, bësimi tek pushka e te dora, kuraja e shoqeve, e gjithçka filloi mbarë. Goditja e parë dhjetë, e dyta dhjetë, e treta dhjetë. Në 40 të shtëna vetëm 4 nënta. Rezultati më i mirë në atë kohë në ndërresë. Konkurentet po e ndienin dorën e fortë të shqiptares. Por... lodhja, shqetësimi, nata pa gjumë e kishin bërë të vetën. Vajza pothuajse e këputur ngrihet nga pozicioni. Koha po ikte e çdo gjë mund të përfundonte pa rezultat. Atëherë trajneri, si komandant i mirë, ndërhyri me takt, por me vendosmëri të prerë. E kjo do të thoshte se fronti nuk duhej lënë bosh.

Vajza mori frymë thellë, zunë përsëri pozicion për qitje e megjithëse për 20 fishekët e fundit i kishte ngelur pak kohë, vazhdoi garën. Katër goditjet e para jo mirë. Atëherë shtrëngoi armën, rroku me sy shënjestrën e tabelës dhe me një frymë 16 të shtëna njëra pas tjetrës dhe rezultati 16 dhjeta në tabelën e qitjes. Një gëzim i papërskruar. Në 60 qitëse të garës vendin e katërt dhe si ekip së bashku me Ermira Dingun e Luljeta Harkën, gjithashtu vendin e katërt, duke lënë prapa shumë shtete e qitëse të Evropës.

Lindita, fëmija më e vogël e Safet Zeqos, u njoh me armën që kur ishte 10 vjeç. Babai i saj, Safeti, partizan i Brigadës VIII Sulmuese, oficer deri sa doli në pension, sa herë që me kujdesin më të madh, do të pastronte revolverin në shtëpi, do të kishte mbi kokë Linditën. Ajo nuk i ndahej, ajo ishte shumë kurioze për armën, aq sa e futi në merak babain dhe bëri të jetë edhe më shumë i kujdesshëm. Lindita vazhdimisht e pyeste: Si luftonin partizanët? Çfarë armësh

mbanin? Sa larg i vrisnin armiqtë? Po unë mund të bëhem qitëse? E kështu pyetjet ndiqnin njëra-tjetrën e biseda zhvillohej e ngrohtë, e gjallë.

Dhe ja, me këto pyetje, me këto ëndërrime, Lindita Zeqo në moshën 15-vjeçare, me shokët e shoqet e klasës, zuri vend për herë të parë në poligonin e përgatitjes luftarake. Pushka ishte e rëndë dhe më e gjatë se vetë Lindita, ndaj dikush tha me shaka: «Të vimë ta mbajmë ne armën?». Vajza u skuq pak, buzëqeshi, por nuk u vuri vesh. Mbasi mbështeti mirë pushkën drejt tabelës, mori shënim dhe tërhoqi këmbëzën, ashtu lehtë siç e kishte mësuar babai dhe instruktori, por siç duket krisma e trembi, ajo mbylli sytë e s'pa asgjë. Plumbi se nga kish fluturuar ferrave. Në tabelë as shenja më e vogël. Vajza u turpërua pak, por nuk u dëshpërua. Mori përsëri frymë thellë dhe dy herë radhazi, dy dhjeta. Mbase rastësi. Mbase! Por kjo rastësi lidhej me një dëshirë të zjarrtë të Linditës për t'u bërë qitëse.

E kështu filloi puna, përpjekja, stërvitjet e vazhdueshme dhe ja, në moshën 20-vjeçare Lindita bëhet një nga qitëset e dëgjuaara të vendit tonë dhe një konkurente e denjë në garat ndërkombëtare.

Deshëm të tregojmë diçka edhe për takimin në Finlandë, që u zhvillua në maj-qershor të vitit 1980.

Në këtë takim miqësor, veç Finlandës, morën pjesë edhe shtete të tjera me përvojë në qitje, Anglia, Polonia, Kanadaja, Suedija, Norvegjia etj.

Ekipe të tona, si i meshkujve, ashtu edhe ai i femrave i zhvilluan garat me nivel të kënaqshëm, zunë disa herë vendet e para dhe morën me vete entuziazmin e dashamirësve të shumtë finlandezë. Por ajo që tërhoqi më shumë vëmendje

ndjen në këto gara ishte Lindita jonë. Në të gjitha takimet u tregua e gjallë, e shkathët dhe e vendosur. Në garën 1'x60 me pushkë precizion, që u zhvillua në qytetin e Pieksamaki ajo kishte në krah qitëse të talentuara si anglezen Margaret Thomson, me mbi 20 vjet përvojë në takimet e ndryshme në poligonet e botës, që jep intervista e deklarata në televizion e radio. Por edhe Linditës sonë nuk i dridhet dora e nuk i trembet syri. Gara fillon e rreptë, krismat ndiqnin njëra-tjetrën, dhjetat mbushnin tabelat e qitjes. Po kush do të grumbullonte më shumë pikë? Juria bën vlerësimet. Qitësja jonë, më e reja nga konkurentet e garës, zë vendin e parë me 593 pikë nga 600 të mundshme.

Lindita është e qeshur, e lumtur, ajo përqafohet me shoqet, me trajnieren. Dhe ja, mes gjithë këtij gëzimi, asaj i dorëzohet kupë e kristaltë si sportisja më e mirë e gjithë veprimtarisë.

Duke i dorëzuar çmimin e lartë, qitëses sonë të talentuar, kryetari i federatës së qitjes të Pieksamakit tha me dashamirësi: «Ne dëshironim e besonim që këtë vend nderi ta zinte ndonjë nga qitëset tona. Megjithatë jemi të kënaqur që e merituat pikërisht ju shqiptaret, sepse jeni vajza të talentuara».

Tregimin tonë për qitësen tjetër të re e me perspektivë Diana Mata jemi të detyruar ta fillojmë nga familja e saj. Kjo familje përbëhet nga 7 vetë të rritur. Gjashtë prej tyre, duke filluar nga babai, Ali Mata; dy vëllezërit Skëndëri dhe Leonardi, dy nuset, Mariana e Alma si dhe Diana janë qitës e pjesëmarrës në kampionate e gara të ndryshme të vendit tonë. Kjo me të vërtetë është një gjë e rrallë, jo pse në familjet tona nuk njihet e nuk çmohet qitja, po këtu bëhet fjalë për aq qitës në një shtëpi, sa

që mund të organizohet, me shumë interes, një kampionat i vogël familjar. Në krye të këtyre qitësve vendi i nderit do t'i takojë gjithnjë babait, veteranit të qitjes së familjes e të vendit tonë, trajnerit të palodhur e të pasionuar të klubit «17 Nëntori», komunistit Ali Mata.

Jeta e tij, që ka kapërcyer gjysmën e shekullit, që në moshën më të re ishte lidhur me pushkën. Për Aliun të marrësh nishan mirë, të godasësh me një të shtënë dhjetëshen në tabelën e qitjes, do të thotë të jesh rojë e guximshme e lirisë, e punës dhe e ndërtimit socialist të Shqipërisë.

— Urdhëroni, — thotë Aliu — shikoni, këto janë poligonet. Këtu çdo ditë vinë qindra qitës, që nga 10-vjeçarët, e deri te veteranët. Të gjithë duhen ndihmuar, por sidomos fillestarëve, u duhet ndenjtur më pranë.

Për të tëra këto trajneri mban shënime të rregullta; evidenton të dhënat, studion rezultatet në rritje, nxjerr përfundime për të ardhmen.

Diana, qitësja më e re e familjes Mata, që e vogël erdhi në poligon me babain, erdhi pa ndrojtje, sepse kishte dëgjuar shumë edhe për qitësit edhe për armët. Ajo njihte me emër kampionët, Mjeshtrit e merituar, por dëshira e saj ishte të njihej me rekordmenën e vendit, qitësen e talentuar Elizabeta Karabolli. Bile kjo dëshirë ndofta e shtyri atë që të provonte forcat si partnere në garat e saj. Dhe ja, puna, disiplina, këmbëngulja në stërvitje e solli shumë shpejt që ato të jenë bashkë, në një vijë zjarri, si shoqe e si bashkëluftëtare. Rezultat i këtij bashkëpunimi ishte edhe fitorja e paharruar në Kampionatin Evropian që u zhvillua në qytetin Frankfurt mbi Majn ku Elizabeta, Diana dhe Margarita Cinga, u shpallën si ekip, në garën e

bukur, por edhe të vështirë Siluetë 30+30, 25 metra largësi, nënkampion i Evropës.

Nuk do të quhej tregimi ynë i plotësuar për familjen Mata po të mos flisnim diçka edhe për Myzejenin, nënën e Dianës, e vetmja pjesëtare e familjes që nuk është qitëse, por që ka pasion të jashtëzakonshëm për këtë sport. Edhe ajo i njeh të gjithë kampionët e rekordmenët e vendit. Ndjek të gjitha garat e lajmet për qitjen. Diana thotë me shumë ngrohtësi: «Mamaja është frymëzuesja jonë. Ajo është e mirë dhe e dashur si të gjitha nënat, por duke qenë edhe admiruese e qitjes sikur e plotëson edhe më mirë «ekipin» tonë familjar».

E për cilën rekordmene apo qitëse të talentuar nuk ke ç'të flasësh në shkrimin tonë. Por ato janë aq shumë, e kanë në jetën e tyre aq fakte e ngjarje interesante, sa që mund t'u hapin shumë punë e mund të shkruhen edhe vepra me vlerë nga shkrimtarët tanë.

Ja, Vera Konomi, pjesëtare e klubit sportiv «Dinamo». Pasioni e solli atë në poligon aty nga viti 1970. Në konkurimin e saj të parë hyri në vitin 1971. Ishte e vetmja qitëse në mes 15 djemsh dhe doli fitimtare, zuri vendin e parë në garën 1 x 40 pushkë me ajër duke vendosur edhe rekord të ri kombëtar.

Liri Beqja, përfaqësuese e klubit sportiv «Dajti». Në sport erdhi si pjesëtare e ekipit të radioamatorëve, por shumë shpejt u dashurua mbas qitjes. Sot është rekordmene e vendit në garën 1 x 60 pushkë me precizion me 597 pikë nga 600 të mundshme. Ky rezultat është vetëm një pikë larg kampionit të botës.

Aishe Selmani, edhe kjo e klubit «Dajti». Nënë me fëmijë, por qitjes nuk i ndahet asnjëherë.

Luljeta Harka, e «Tomorit» të Beratit, par-

tnere e sigurtë e ekipit kombëtar. E mprehtë dhe e kujdesshme.

Por sa emra të tjerë mund të radhisim këtu. Dhjetëra e dhjetëra qitëse të talentuara që punojnë e stërviten anë e mbanë atdheut tonë. Mjaft prej tyre janë ende të reja e me pak përvojë, por në një kohë të shkurtër jo vetëm kanë ngritur lart rekordet e qitjes në vendin tonë, por janë bërë të njohura në shumë vende të botës. Ndaj nuk është e rastit që gjatë takimeve ndërkombëtare sportistët e huaj, admiruesit e qitjes, trajnerët u bëjnë shumë pyetje vajzave tona:

— E duan sportin e qitjes në Shqipëri? Ka shumë qitëse shqiptare? Po nënat tuaja kanë qenë qitëse?

E vajzat tona u përgjigjën thjesht e me përzemërsi: «Po, në Shqipëri e duan shumë qitjen. Edhe nënat tona kanë qenë qitëse, kanë qenë luftëtare, partizane».

Po, qitëset tona janë bijat e nënave partizane e atdhetare, fotografitë e të cilave, të fiksuara në kohën e luftës, me veshjen partizane e armët ngjeshur i ruajnë në muret e shtëpive tona apo edhe në stendat e muzeve si kujtime të paharruara.

Jà një fotografi e Zonja Çures. Ka dalë këtu e re, 20-vjeçare. Kush nuk e njeh këtë në Shqipëri? Partizane trime. Nga gjërat e para që njohu në jetë ishte pushka. Me të ajo lidhi fëmijërinë e rininë e saj. Me të luftoi pushtuesit. Me të, duke luftuar dha jetën zjarr për zjarr kundër snajperëve të përgatitur në shkollat e vdekjes.

Po sa ishin si Zonja Çurre, që në ato vite të vështira u ngritën në këmbë e rrokën armët për çlirimin e Atdheut! Ishin mbi 6 mijë nëna e motra shqiptare, të cilave nuk u dridhej qer-

piku i syrit e këmbëza e pushkës kur godisnin objektivin: armikun. Ato nuk erdhën për gara qitjeje deri në poligone, por sot bijat e tyre po e mahnisin Evropën. Një ndër këto është edhe kampionia e Evropës Elizabeta Karabolli.

Ajo si qindra e mijëra bij e bija të Shqipërisë së lirë socialiste nuk e ka njohur shtypjen, varfërinë e nënshtrimin. E gëzuar në mes dashurisë së prindërve, shokëve e shoqeve, të shkollës e të Pallatit të pionierëve hyri në rrugën e jetës me pasion të veçantë për violinën. Pesë vjet rresht nuk iu nda muzikës. Në shtëpinë e thjeshtë e të gëzuar të Karabollajve deri natën vonë fluturojnë tingujt e bukur të këngës.

— E po fat i madh, — thanë babai, Tare Karabolli, oficer i Ushtrisë Popullore dhe mamaja Dylbere Karabolli, — që njerën nga të dy vajzat do ta kemi muzikante, violiniste.

Por ja që në jetë ka të papritura, ka kthesa të forta, ku njeriu befashohet me horizonte krejt të reja, të panjohura por që pastaj e rrëmbejnë edhe e frymëzojnë atë për rrugë të pashkelura. Kështu ngjau edhe me Elizabetën. Ndofta është rast i rrallë, por në poligonin e qitjes të klubit sportiv «Partizani» ajo erdhi krejt rastësisht, erdhi sa për të shoqëruar një të njohurën e saj që ushtrohej në qitje me pistoletë.

Dhe ja këtu, mes këtyre krismave, tabelave, fletëve të qitjes që ngjallnin zhurmë e diskutime mes qitësish e trajnerësh, Elizabeta e vogël 13-vjeçare po ndiqte me vështrimin e saj plot habi pistoletën, qitësit, pozicionet në ushtrimet e ndryshme e gjithçka iu duk interesante, e bukur, frymëzuese.

Trajneri Rexh Ndreu, që po shikonte me vëmendje kuriozitetin e vajzës së vogël, ju afrova me shumë dashamirësi dhe e pyeti:

— Ke qenë ndonjëherë tjetër në poligon?

— Jo.

— Ke bërë ndonjëherë qitje?

— Jo.

— Na, merre pistoletën. Shiko me vëmendje tabelën, merr nishan mirë, mbushu me frymë, tërhiq këmbëzën pa e ndjerë e, me sukses.

Dhe ja krismat e para, rezultatet premtuese vendosën ta ndajnë Elizabetën përkohësisht nga violina. Në fillim, në shtëpi u diskutua gjatë.

— Vajza është e re e duhet ndihmuar për të zgjedhur rrugën e jetës, — thoshte i jati.

— Të bëhet si të jetë më mirë, — thoshte mamaja.

Mbas këtij diskutimi familjar, stërvitja filloi e rregullt dhe e fortë. Veç orëve për përgatitjen e mësimeve, gjithë kohën tjetër të lirë Elizabeta e kalonte në poligon. Trajnerët që në fillim i kushtuan vëmendje të posaçme përgatitjes fizike, atletike, fitimit të shkathtësisë e mprehtësisë.

Dhe ja vetëm mbas pak muajsh në kampionatin kombëtar të të rinjve në vitin 1974, qitësja e re u radhit në poligon si përfaqësuesja e klubit «Partizani», në ushtrimin pistoletë ajër 1 x 40. Tabela goditet për 40 herë rresht me mjaft mjeshtëri. Kështu ajo zë vendin e parë duke vendosur edhe rekord kombëtar. Një ditë më vonë, në qitje të lirë me pistoletë 1 x 30 përsëri po të njëjtin sukses.

Elizabeta tani bëhet e njohur. Për talentin e saj filluan të shkruajnë gazetatat, revistat, të flitet në emisionet e Radios e të Televizionit.

Dhe ja, Romë 1977. Kampionati evropian i qitjes. Elizabeta, partnerja më e re e garës 30+30, hyri disi e ndrojtur dhe pa rënë shumë në sy në poligonin e qitjes. Merr nishan dhe

në dy etapat e garës arrin kuotën e 584 pikëve. Sukses i kënaqshëm. Vendin e tretë në klasifikimin individual. Shtypi i huaj sportiv, lajmet e zhurmshme bëjnë të ditur me tituj të dukshëm se një qitëse e re shqiptare e imtë dhe fjalëpak, nesër do të jetë konkurente e fortë për titullin kampion të Evropës. Dhe në të vërtetë ata nuk ishin gabuar.

Finlandë 1978. Përsëri Kampionati evropian e përsëri për krah qitëseve më të mira të mbi 20 vendeve, Elizabeta jonë, tani më e njohur. Në garën 30+30 realizon 586 pikë, duke zënë kështu vendin e dytë në klasifikimin individual.

Sukseset në garat e takimet ndërkombëtare, përgjegjësia para sportit shqiptar dhe para Atdheut e bënë Elizabetën edhe më të vëmendshme, më këmbëngulëse e më kërkuese për një stërvitje sa më shkencore. Me punë të palodhur dhe me besim në vetvete ajo u ngrit edhe në tribunën e plenumit të Komitetit Qendror të Rinisë në vitin 1978, ku bëhej fjalë për edukimin politiko-ushtarak të rinisë si forcë e madhe për mbrojtjen e Atdheut, dhe foli thjeshtë, por mori një zotim të madh.

— Do të luftoj që në Kampionatin e ardhshëm evropian të zë vendin e parë në garën time.

Tërë ato ditë mbas kësaj ajo u mendua shumë. «Mos bëra gabim, — thoshte me vete. — Po sikur të mos e realizoj premtimin e dhënë?» Kjo e vuri para një përgjegjësie të madhe.

Dhe ja erdhi shtatori 1979, në qytetin Frankfurt mbi Majn të Gjermanisë Perëndimore, përsëri në Kampionatin evropian. Elizabeta Karabolli me pistoletën e saj besnike merr shënim në tabelën e qitjes. Vëmendja e fotoreporterëve, operatorëve, gazetarëve e komentatorëve të sportit nga e gjithë Evropa ishte përqendruar edhe

te dora e saj. Në gjysmën e parë të garës, në qitje pozicionale, me 30 të shtëna ajo merr 288 pikë. Rezultat i kënaqshëm, por gjithçka do të vendosej në gjysmën tjetër të garës.

Të nesërmen Elizabeta qëndron përpara tabelës e heshtur dhe e përqendruar. Silueta e figurës, simbas rregullores, dukej para qitëses për 3 sekonda, kohë në të cilën duhej bërë qitja, e pastaj figura do të dukej përsëri pas 7 sekondash. Qitësja jonë tërheq e sigurt këmbëzën e pistoletës dhe 29 dhjeta rresht njera mbas tjetrës, vetëm një nëntë. 299 pikë nga 300 të mundshme. Sukses emocionues dhe i padiskutueshëm. Në të dy garat bashkë 30+30 ajo arrinte 587 pikë. Vendi i parë në Evropë.

Në poligonin e Frankfurtit, mes pyjesh të lartë, ngrihet në shtizën e fitores flamuri kombëtar i Shqipërisë e tingujt e hymnit të Atdheut tonë buçasin me krenari. Në fytyrat e pjesëtarëve të ekipit tonë lotët e gëzimit mbushin sytë. Dhjetëra qitës e qitëse, qindra dashamirës të vendit tonë gëzojnë me ne për këtë fitore.

Kjo ishte një dhuratë e bukur në prag të 35-vjetorit të Çlirimit të Atdheut. Elizabeta e mbajti fjalën.

Dhe ja një kujtim i paharruar. Viti 1979. Është Spartakiada IV Kombëtare, me rastin e 35-vjetorit të Çlirimit. Në tribunë shoku Enver Hoxha dhe udhëheqës të tjerë të Partisë e të Shtetit, në mes tyre Elizabeta, kampione e Evropës. Janë çaste këto të paharruara për tërë jetën.

Për sportin e qitjes, ndofta si rrallë për sportet e tjera, shkrimet publicistike, reportazhet e telereportazhet duhet t'i mbajnë të hapur paragrafët, sepse në çdo garë apo kampionat, ta-

kime ndërkombëtare etj., lindin emra e fakte të reja që flasin për ecje drejt rezultateve më të larta evropiane e botërore në këtë sport të bukur.

U ndalëm në shënimet tona e treguam disa copëza të shkëputura nga jeta plot vrull, nga stërvitja, nga fitoret e qitëseve tona të talentuara. Po këto janë vetëm disa copëza, sepse të gjitha këto gra e vajza të mrekullueshme janë edhe punëtore të mira, nxënëse të dalluara, inxhinierë, ekonomistë e projektuese të zonjat, që marrin pjesë gjallërisht në ndërtimin e socializmit.

Populli ynë trim e punëtor e ka dashur dhe e do sportin e qitjes. E do dhe është lidhur me pushkën, sepse me syrin në shënjestër ai ka vrojtuar shekujt, me gishtin në këmbëz ka mbrojtur e mbron lirinë e pavarësinë.

Edhe sot ne s'ia kemi kujt me të pabesë, por po ta lypë nevoja jo vetëm burrat, por çdo nënë apo vajzë shqiptare, ashtu si në Luftën për çlirimin e Atdheut, do të bëhet rojë e çdo pëllëmbë tokë të Shqipërisë socialiste.

Tiranë, 1980

Tërmeti tundi malet por jo zemrat tona

Ishte pranvera e 35-vjetorit të çlirimit të Atdheut. Gonxhet e luleve e gjethet e njoma lodronin në flladin e bukur të ditëve plot diell e ngrohtësi. Kishin ardhur ato ditë te ne nga gjëmimet e luftimeve e betejave të viteve të zjarrta për liri, e kishin hyrë në çdo vatër shqiptare ashtu të bukura, plot punë e përpjekje, plot gaz e hare... I duam ditët tona që ngrohën tokën tonë, këtë tokë të shtrenjtë që na e lanë gjyshërit e stërgjyshërit tanë, e që ne, përmes grykës së pushkës e bëmë të lirë e të pavarur, këtë tok që jeta socialiste e përtërin...

Por, ka ditë në të cilat fatkeqësitë e natyrës lënë gjurmët e veta. Një ndër to ishte 15 prill 1979... ora 7.19 minuta. Një tërmet i fuqishëm goditi vendin tonë.

Agjencia Telegrafike Shqiptare dhe organet e tjera të shtypit e të Radiotelevizionit bënë në ditur se goditja e këtij tërmeti ishte shumë e

fortë. Ajo u përhap si jehonë tronditëse, me lëkundje të çrregullta dhe me intensitet 8 ballë të shkallës Merkali. Më rëndë u prek zona e poshtme e lumit të Bunës, duke dëmtuar e shkatërruar shumë fshatra të rretheve Shkodër e Lezhë, si Dajçin, Oblikën, Velipojën, Bushatin, Barbullushin, Mjedën, etj. Dëme të ndjeshme pati edhe në rrethet Mirditë, Dibër, Krujë, Mat, Pukë e Tropojë. Nga ky tërmet gjetën vdekjen 35 vetë dhe u plagosën afro 400 të tjerë. Si rezultat i kësaj vale goditëse të befasishme, u shembën dhe u dëmtuan mbi 17 mijë shtëpi dhe objekte ekonomike e shoqërore.

Atë ditë prilli, fshatra e zona të tëra u kthyen në gërmadha. Nga kjo fatkeqësi, afro 100 mijë banorë mbetën pa strehë, numër ky i barabartë me popullsinë e qyteteve Fier e Durrës të marrë së bashku... Dhimbja për ata që humbën jetën në këtë ngjarje të rëndë ishte e madhe. Humbjet e tjera llogariten me miliona lekë. Por historia, luftrat e betejat na kanë mësuar ta kthejmë dhimbjen në forcë, fatkeqësinë në guxim, hidhërimin në burrëri.

«Tërmeti e bëri të vetën. Tani e kemi fjalën ne! — thanë njerëzit e kohës së Partisë, njerëzit e punës e të guximit, — e kemi fjalën ne, të luftojmë, të dalim fitimtarë edhe kësaj radhe, ashtu siç kemi dalë mbas çdo beteje».

Telegrami i Komitetit Qendror të Partisë dhe i Këshillit të Ministrave drejtuar popullsisë së rretheve Shkodër, Lezhë dhe zonave të tjera të dëmtuara nga tërmeti ishte kushttrim që ngriti në këmbë të madh e të vogël. Shtypi e Radiotelevizioni vinin pas me shkrimet e shumta, jo për të derdhur lot, por për mobilizim të paparë, që me forcat e veta të organizohej kudo puna për zhdukjen e pasojave të rënda. Janë orët

e para pas tërmetit. Toka lëkundet akoma. Goditje të tjera më të lehta, kohë mbas kohe ndjekin njera-tjetrën. Por komunistët, tamam si në kochën e luftës, shkojnë shtëpi më shtëpi, japin udhëzime, ndihmojnë të plagosurit, sigurojnë fëmijët. Po, ashtu si në betejë u ngrit në këmbë populli, që kishte dalë atë ditë në aksionin pranveror të bujqësisë, për të shpëtuar njerëzit që ndodheshin nëpër shtëpira. Na treguan dhjetëra raste të guximit e të vetmohimit kur njerëzit tanë, rinia, ushtarët trima hyjnë përmes rrënojave për të shpëtuar pleqtë, fëmijët, për të nxjerrë të plagosurit, pa llogaritur se mbi ta nga çasti në çast mund të shëmbeshin muret e çatitë e varura të shtëpive.

Ky është solidariteti ynë socialist, këto janë normat e reja të moralit komunist, që Partia ka edukuar dhe edukon te njeriu ynë i ri. Kjo është vepra më e madhe e më e vyer e Partisë, që ngrihet mbi të tjerat si monument i të gjitha kohrave.

E si të mos jetë kështu, kur me fjalën e Partisë, nga të katër anët u nisën kamionët me ushtarët e popullit, sokolat e palodhur, që shkonin nga zona në zonë, zbrisnin në oborrin e shtëpive të dëmtuara rëndë nga tërmeti, ngrinin çadrat me shpejtësi, futnin brenda pleqtë, fëmijët e pa arritur mirë as të njihen, as t'ua mësojnë emrat njeri-tjetrit, përshëndeteshin si të ishin miq të vjetër, si të ishin pjesëtarë të një familjeje e pastaj, ashtu me nxitim, vazhdonin rrugën për në fshatra të tjera, për në shtëpi të tjera.

E si të mos jetë kështu kur vetëm pak orë mbas tërmetit, njerëz të ndryshëm, banorë të Shkodrës vijnë dhe paraqiteshin në Komitetin e Partisë e thonin thjeshtë, pa fraza e zbukuri-

me: «Jemi gati më dy-tre vetë të rritur të familjes të shkojmë ku të shihet e arsyeshme për të ndihmuar në zhdukjen e pasojave të tërmetit». Në tryezë lenë adresën e shtëpisë dhe të qendrës së punës.

«Jam plak dhe i sëmurë, — tha një burrë mjaft i moshuar, — e takati nuk më premtonte që të ndihmoj me ndonjë gjë atje në frontin kryesor, por ja, kam marrë me vete librezën e pensionit, shënimi emrin e numrin e mbani lekët e një muaji. Unë e di, të gjitha ndërtimet do të bëhen me shpenzimet e shtetit, po mua kështu ma do zemra».

Erdhi në Komitetin e Partisë edhe pensionisti Haki Durra, Hero i Punës Socialiste, shofer i palodhur që vite me radhë mbarti mbi udhët e Atdheut mijëra e mijëra tonë mallra, materiale ndërtimi, makineri e ku t'i përmendim të gjitha. «E ndiej se mund ta mbaj përsëri timonin, shikojeni kërkesën time. Megjithatë në moshë të thyer, nuk do t'ju turpëroj.»

Një nënë, që i ishte bërë shtëpia njësh me tokën, i thanë se po vinin shokët e Partisë e të qeverisë nga Tirana. «Mirë se të vijnë, — u tha ajo, — por ata kanë qenë gjithnjë këtu, Partinë e Qeverinë e kemi pasur edhe e kemi pranë gjithmonë. Ajo ka qenë këtu me ne, në zemrat tona, në gjakun tonë, në ditë gëzimi e hidhërimi.»

— Do t'i bëjmë shtëpitë edhe më të bukura, edhe më të mira, të grupuara, tamam fshat socialist, — u thonë shokët e Partisë. — Aty çdo gjë do të jetë e sistemuar, me urbanistikë, me shkollën, me kopështin, me vatrën e kulturës, me rrjetin e tregtisë dhe të gjitha shpenzimet për këto do të përballohen nga shteti.

— Po a do të jenë të forta, — pyet dikush

andej nga fundi, — jo pse trembemi, por që të mos na shkatërrohen më?

— Të forta do të jenë, antisizmike, me tulla e brez betoni — u përgjigjen drejtuesit.

Njerëzit gjallërohen, buzëqeshin me optimizëm e kështu mbledhja vazhdon gjatë, e marrin fjalën me radhë gratë, rinia, secili ka diçka për të thënë. Mbledhjet e takimet e tilla, bisedat e përzemërta kishin një forcë të brendshme më të fuqishme se tërmeti, e cila i mobilizonte, i frymëzonte dhe e bënte plakun të ri e të riut i jep krahë.

Kur shikon gjithë këtë punë e përkrahje të madhe njeriu pa dashur hedh vështrimin në të kaluarën. Në kohë të tjera, me këto dëmtime kaq të mëdha, njerëzit për vite të tëra do të ngryeshin me dhembje. Gërmadhat, si një varr i hapur, do t'u kujtonin çdo ditë mjerimin. Nëma më e rëndë për ta do të ishte «e gjetshi si në tërmet».

Pa dashur të bëjmë histori, u munduam të mbledhim diçka për tërmetin, që kish rënë dikur në qytetin e Shkodrës e në zonat përreth tij. Shkuam edhe në fototekën e Shkodrës, ku për vite me radhë po bëhet punë e vyer për sistemin e dokumentacionit të gjerë fotografik, me interes për studime të ndryshme. Meritë e veçantë i takon në këtë punë fotografit të talentuar e të pasionuar Geg Marubit dhe familjes së tij, që për vite me radhë fotografuan e ruajtën me kujdes negativet për fotografi të mjaft ngjarjeve në vendin tonë. Në to janë shënimet e asaj ngjarjeje të rëndë për Shkodrën e zonat e tjera. Fotografi nuk është më në mes nesh, por ne do të ruajmë si kujtim të paharruar atë punë të shkëlqyer që bëri për fotografinë shqipëtare. Dokumentet e botimet e pakta të shtypit të

asaj kohe, bëjnë të ditur se tërmeti ra më 1 qershor 1905, pra 74 vjet më parë. Edhe sot në Shkodër mbahet mend nga pleqtë, që i jetuan ato ditë si «Zerzelja e Shkodrës», e cila qe një katastrofë e vërtetë për popullin e këtyre zonave. Një fletore kishtare, që dilte në atë kohë në Shkodër, bënte të ditur në muajin gusht, pra afro dy muaj mbas ngjarjes, se «më 1 qershor në orën 6.5 minuta allafranga, sikur diftuan sahatat me vjerrëza që në atë kohë mbeten, Shkodrën e disa zona të tjera i kapi një e dridhun e tmerrshme».

Tërmeti i vitit 1905 bëri shumë dëme, pati mjaft të vrarë, të plagosur dhe shumë shkatërrime.

Në ato ditë të vështira njerëzit mbetën pa strehë, pa ndihma, pa bukë. I vetmi kujdes i hyqymetit (administratës shtetërore të kohës) ishte dërgimi i një nëpunësi të bashkisë, për të bërë regjistrimin e dëmeve. Kjo ishte si një shenjë se gjoja më vonë do të bënin diçka për të ndihmuar të dëmtuarit.

Bahçallëku është një lagje e vogël në të hyrë të Shkodrës. Një përkim që mbase lidhet me shtresat e tokës dhe valët goditëse të tërmetit, por si tani, në tërmetin e 15 prillit 1979 edhe në vitin 1905 Bahçallëku pothuajse u rrafshua me tokën. Kjo lagje ka një histori të lashtë. E vendosur këtu buzë Drinit dhe jo larg kalasë, ka parë në historinë e saj shekullore dyndje e beteja, është rrafshuar disa herë nga pushtuesit, tërmetet e përmytjet, por nuk është zhdukur, kështu ka qëndruar ajo përherë në rojë të ngjarjeve historike të Shkodrës.

Në kohën kur njerëzit kishin mbetur pa strehë, pa ndihma, të braktisur e me banesat e shkatërruara, fletorja kishtare në numrin e pri-

llit të vitit 1905, si për ironi të atyre që mbetën rrugëve, botonte një artikull për kuptimin dhe prejardhjen e fjalës «Sabri» — Durim. Ja si shkruante ajo në atë kohë: «Sabri, pra durimi, është i nevojshëm për gjithkënin, mbasi kjo tokë e zezë nuk qet gjë tjetër veç ferra e morriza e pranai të pasun e të papasun, krajla e lypsa, të dijshëm e të padijshëm, të gjithë e kanë nga një kryq në këtë jetë. Lum kush din e don me mbajt me sabër e për hatër të Zo- tit...» Kjo ishte pra ndihma, që feja dhe qeveritarët e asaj kohe i ofronte në përgjithësi «fatkeqësive», pra edhe zonave të dëmtuara nga tërmeti i 1905-ës. «Të bëni sabër, të duroni, i vetmi lehtësim është durimi.» (!) Çfarë ironie tragjike!

Edhe në tërmetin e 15 prillit të këtij viti, të 150 shtëpitë e lagjes Bahçallëk u shkatërruan pothuajse krejtësisht. Udhëheqësit e Partisë dhe të popullit erdhën këtu; u ulën pranë një çadre e biseduan gju më gju me banorët e këtij kopshti të bukur. Lindi pyetja: si do të bëhet me Bahçallëkun? Mos duhet ta ndërtojmë këtë lagje në qytet? Apo në ndonjë vend tjetër? U shfaqën mendime të ndryshme, por të shumtët ishin për ta ruajtur Bahçallëkun, historinë e tij të lashtë. E Partia tha: «Të ruhet Bahçallëku». Por kësaj radhe do të bëhet ajo që kurrë s'ka ndodhur në historinë e kësaj lagjeje kaq herë të shkatërruar. Ajo do të ngrihet e re, e bukur, mes kopshtijesh me pallate dykatëshe në formë vilash, me tulla e brez betoni dhe e gjithë kjo me shpenzimet e shtetit dhe në një kohë rekord.

Duke ndjekur historinë e hidhur të tërmetit të vitit 1905, në zonat e Shkodrës, ndonjeri mund të thotë: «Epo kohë të tjera ishin ato.» Po, kohë të tjera ishin, por të mos harrojmë se nuk vendos koha, por sistemi shoqëror, në duar

të kujt është pushteti, sa dëgjohet e sa vendos populli. Le të mos shkojmë larg. Tërmete bien në mjaft vende të botës edhe tani, në kohën e sotme, por fati i njerëzve të dëmtuar nga këto tërmete është shumë i ngjashëm me fatin e paraardhësve tanë që u dëmtuan nga tërmeti i vitit 1905. Për t'u bindur mjafton t'u referohemi vetëm disa të dhënave nga shtypi i huaj. Edhe sot shkruhet me dhembje për tërmetin e Nikaraguas, që ka rënë disa vite më parë, dhe pasojat e tij ende nuk janë zhdukur. Si Nikaragua janë dhjetëra në Filipine, në Indonezi. Në vendet e Evropës e të Afrikës. Jo vetëm kaq, po në këto raste mbledhen edhe ndihma nga brenda e nga jashtë, të cilat u ngjajnë lëmoshave fatkeqe me të cilat pastaj bëhen një mijë e një allishverishe.

Për botën kapitaliste e revizioniste duket si utopi që pasojat kaq të rënda, të një tërmeti kaq të fuqishëm, do të zhduken në një kohë kaq të shkurtër. E për ne kjo nuk është utopi, por realitet. Më 1 tetor, e me sa duket edhe më përpara, pa ndihmën materiale të askujt nga jashtë, çdo gjë do të ketë ndryshuar. Fshatra të reja do të ngrihen e gjurmët e tërmetit do të mbeten të dokumentuara vetëm në filma e fotografi. Kjo është rruga jonë, dinjiteti ynë. Ky është marksizmi që e mësuam dhe e mësojmë në shkollë dhe në jetë, këto janë mësimet e Partisë dhe të shokut Enver Hoxha.

Në shtypin tonë ato ditë u botuan qindra letra e telegrame që kishin ardhur nga të katër anët e botës. Ato i kanë shkruar bashkatdhetarët tanë kudo që janë, vëllezërit nga Kosova, partitë marksiste-leniniste e forcat revolucionare, njerëzit e thjeshtë e dashamirësit e vendit tonë, personalitete politike, shtetërore e shoqë-

rore etj. Në këto letra e telegrame jo vetëm shprehet solidariteti, ngushëllimi e dhembja për humbjet e njerëzve e dëmet e shkaktuara, por në to spikat optimizmi i gjallë, përkrahja revolucionare e besimi i patundur se, si kurdoherë, edhe kjo vështirësi do të kapërcehet me guxim e vendosmëri e Shqipëria do të bëhet gjithnjë më e fortë e më e bukur.

Kthehemi përsëri te shënimet tona për këtë ngjarje. Ishin orët e para të rënies së tërmetit. Gjithçka të dukej në kaos, por njerëzit ruanin gjakftohtësinë, optimizmin. Të parët që u nisën në frontin e betejës, për t'u gjendur pranë të plagosurve, ishin punonjësit e shëndetësisë. Në Shkodër, si edhe në rrethet e tjera të dëmtuara nga tërmeti, u morën masa të menjëhershme. Në spitale u vu çdo gjë në gatishmëri. Çadrat e para që u ngritën në zonat e dëmtuara ishin ato të qendrave mjekësore dhe të ndihmës së shpejtë. Qindra njerëz shfaqën gatishmërinë e tyre për të dhuruar gjak për të plagosurit.

Në spitalin e Shkodrës vajti edhe shoku Ramiz Alia e udhëheqës të tjerë të Partisë. Megjithëse ngjarja e 15 prillit ishte e rëndë dhe tronditëse, optimizmi i të plagosurve ishte më i fortë se tërmeti. Një kooperativist i shtruar me dy pjesëtarët e familjes tha: «Ne do bëhemi mirë e plagët mbase do t'i harrojmë, por kujdesin e Partisë për ne të plagosurit, do ta ruajmë sa të jemi gjallë».

Kujdesi për shëndetin lidhet në radhë të parë me masat profilaktike që duhej të merreshin. Dhe ja në zonat e dëmtuara filloi menjëherë vaksinimi i popullsisë.

Më datën 20 prill, në Shkodër, nën drejtimin e kryetarit të Komisionit Shtetëror për zhdukjen e pasojave të tërmetit, shokut Adil Çarçani, bë-

het mbledhja e komisionit. Në të përcaktohen detyrat e orientimet konkrete.

Dhe ja, me parullën «Tërmeti lëkundit malet por jo zemrat tona» filluan aksionet. Ato tanimë janë bërë metodë revolucionare që të ngjallin guxim, trimëri e vendosmëri për realizimin e detyrave e për kapërcimin e pengesave e të vështirësive.

Është e diela e parë mbas tërmetit. Në këmbë është ngritur Shkodër locja. Për cilin të flasësh më parë, për cilën ndërmarrje të mbash shënime. Kudo ritëm, punë e disiplinë. Përkrah tyre vullnetarët e ardhur nga Tirana, nga Durrësi, nga Lushnja, nga Saranda etj., ashtu doradorës, pa u kuptuar, të shpejtë si era, riparojnë, pastrojnë shembjet, grumbullojnë e sistemojnë materialet dhe hapin sheshet e ndërtime.

Me bllokun tonë të shënimeve, për ditë me radhë, shkuam në zonat e rrethit të Shkodrës të dëmtuara nga tërmeti. I mbajtëm shënimet tona pranë shtëpive të dëmtuara, te çadrat e vullnetarëve e kudo njerëzit tregonin për punën e madhe vetmohuese që po bëhej në kohë të mirë e të keqe, ditën e natën, për të zhdukur sa më parë pasojat e tërmetit.

Shtypi ynë, në pak ditë botoi dhjetëra artikuj, korrespondenca, lajme e fotografi nga fronti i zonave të dëmtuara nga tërmeti. Në to flitej e tregohej me hollësi për dëmet që janë bërë e punën e madhe që po bëhet. Televizioni transmetonte çdo natë kronika e reportazhe televizive nga vendi i ngjarjeve e megjithatë ishte vështirë të krijoje një tablo të gjerë të përmassave shkatërrimtare që kishte shkaktuar ky tërmet, i cili ishte një nga më të fuqishmit të regjistruar në zonën e Ballkanit.

Duke kaluar në zonat e dëmtuara, duke

shkuar nga një fshat në tjetrin, pamë me sytë tanë dëmet e pallogaritshme. Për të krijuar një pasqyrë më të gjerë të këtyre shkatërrimeve, ne po i drejtohem i njëfarë statistike. Simbas regjistrimeve e njoftimit të Agjencisë Telegrafike të datës 19 prill, numri i përgjithshëm i shtëpive dhe i objekteve social-kulturore të shembura e të dëmtuara arrinte mbi 17 mijë. Në qoftë se i marrim të gjitha këto së bashku dhe i vemë në një vijë të drejtë, do të na krijohej një rrugë e gjatë me banesa të shkatërruara e të dëmtuara prej mbi 200 kilometra, që përafërsisht është e barabartë sa rruga automobilistike Tiranë-Gjirokastër. Ja edhe diçka tjetër: sikur të xhironim vetëm nga 30 sekonda film për çdo banesë apo objekt ekonomik, apo socialkulturore të dëmtuar, do të duheshin mbi 100 orë xhirim në vazhdimësi, gjë kjo e barabartë me një film dokumentar, që po të shfaqej do të vazhonte mbi katër ditë e netë pa pushim.

Në zonat e Shkodrës, ashtu si edhe në rrethet e tjera të dëmtuara nga tërmeti punohet njëherësh në të gjithë frontet e në shumë procese e drejtime pune. Jo vetëm në rrethin e Shkodrës, që ishte zona më e dëmtuar, por edhe në tërë Shqipërinë vështirë se kishte pasur ndonjëherë kantier me përmasa të tilla ndërtimi. Ai shtrihej në dhjetëra kilometra me disa degë e sektorë, me disa sheshe për grumbullimin e materialeve. Nuk gabojmë po të themi se asnjëherë, në të njëjtën kohë, nuk ishin bërë kaq riparime e nuk ishin hapur njëherësh kaq themele për shtëpi të reja të sistemuara e komode siç ndodhi në zonat e dëmtuara nga tërmeti në rrethet e Shkodrës e të Lezhës e në krahina të tjera të vendit.

Kudo që shkonim, kudo që ndaleshim, ndeshnim me frymëzimin e njerëzve të thjeshtë,

me optimizimin e tyre revolucionar. Edhe në zonën e Velipojës tërmeti ishte shumë i fuqishëm. Por ai nuk e përkuli dot forcën e vullnetin e njerëzve. Velipojasit me guxim i hynë punës në të dy frontet: edhe për zhdukjen e pasojave të tërmetit, edhe për të realizuar detyrat e stinës.

Flamur frymëzimi u bë në Velipojë edhe akti i vajzës së thjeshtë, punëtorese së pafjalë, Liza Nikollë Zefi. Ajo ishte mjelëse e dalluar, e qeshur dhe e dashur. Bashkë me shoqet, edhe në mëngjesin e 15 prillit, si gjithnjë, vajti për të punuar te stallat. Kur filloi tërmeti, stallat lëkundeshin si të ishin varkë në det. Po Liza nuk u tremb, para se të largohej deshi të hapte dyert, të shpëtonte lopët, pasurinë e popullit. Por mbeti aty në vendin e punës, në krye të detyrës, si blegtoresë e mirë, shembull i vetmohimit.

Akte të guximit e të vetmohimit në ditët e tërmetit, pati pa numërim. Të ndalesh për të gjitha këto raste duhet shumë kohë, por ne menduam të tregojmë në disa radhë edhe për aktin e guximshëm të pionieres 14-vjeçare Margarita Vreshta nga Dajçi. Kur ra tërmeti ajo ishte në shtëpi bashkë me tri motrat dhe me Dafinën e vogël dyvjeçare, vajzën e fqinjit, që i kishte prindërit në punë. Lëkundjet e frikshme i hutuan fëmijët. Motrat e vogla vrapuan nga dera e shpëtuan. Po Dafina e vogël ç'të bënte? Margarita e rroku atë në gji, e bashkë me të desh të dilte nga dritarja, por ishte vonë... Faqja e murit i zuri poshtë, ashtu të rrokura, të dyja bashkë.

Tërmeti i 15 prillit në Shkodër e në disa rrethe të tjera, që erdhi si një gjëmë e zhurmshme shkaktoi çrregullime në të gjithë sektorët e jetës. Në mjaft zona u shembën kabinat dhe u ndërpre energjia elektrike, pa të cilën nuk pu-

nonin as radiot e as televizorët. U shkatërruan tubacionet e ujës-jellësit etj. Për masat u morën të menjëhershme. U fillua së pari me qendrën lëvizëse të zërit. Njerëzit duheshin vënë në dijeni për telegramin e Komitetit Qendror të Partisë, për masat e Qeverisë etj. E kur jeta u normalizua me gjërat më të domosdoshme, qendra e zërit duke shkuar fshat më fshat e zonë më zonë njoftonte çdo ditë për realizimin e detyrave, transmetonte komunikatat e shtabeve të zonave e fshatrave e pse jo, jepte edhe muzikë e këngë për të përshëndetur të përparuarit.

Gjatë gjithë kohës, që u ndodhëm në zonat e dëmtuara nga tërmeti, ishte bashkë me ne edhe një grup xhirimi i Televizionit. Njerëzit kudo na drejtoheshin me dashamirësi.

— Shokë! Ju, të Televizionit jeni? Ja, filmi këtu në Pentar, fshati është rrënuar i gjithi, kanë mbetur vetëm gërmadha e skelete murësh. Çadrat i kemi ngritur këtu në kodër sa të ndërtojmë fshatin e ri. Megjithëkëtë në punë s'kemi asnjë mungesë e detyrat po i realizojmë si asnjëherë.

— Pa mbaruar mirë këtë bisedë, të kapin të tjerët:

— Po në Barbullush do vini, po në Obot, në Samrisht?

— Në Bushat sikur nuk jeni ndalur të filmi zotimet toña.

— Po si t'i filmojmë zotimet, i thonim ne si për t'u justifikuar.

— Filmohen, filmohen. Hajde shikoni se si ato po bëhen realitet.

Në rrugët drejt Lezhës e Shkodrës vështirë se kish patur ndonjëherë trafik kaq të ngarkuar. Ndaj, në lëvizjen e automjeteve e të kolonave të autobusëve me vullnetarë, kërkohej rregull e disiplinë, punë me nerva të tendosura dhe zba-

tim me përpikëri të rregullave të qarkullimit rrugor. Për mbarëvajtjen e kësaj pune policia rrugore nuk kursente asgjë, duke punuar pa u lodhur, deri në orët e vona, sepse kështu edhe ata ndihmonin për shpejtimin e zhdukjes së pasojave të tërmetit.

Për zhdukjen e pasojave të tërmetit ishte ngritur në këmbë e gjithë Shqipëria. E kush nuk donte në ato çaste të vrullit revolucionar, të reshtohet në kolonat e vullnetarëve, por ishte e kuptueshme se të gjithë në frontin e zonave të dëmtuara nuk mund të shkonin. Megjithatë çilido te ne në atë kohë i bën vetes pyetjen: «Çfarë mund të bëj unë? Çfarë mund të bëjmë ne për të shpejtuar zhdukjen e pasojave të tërmetit?».

E kështu nisën rrugë mendimet e iniciativat e shumta si ajo për të ngritur rendimentin e normat, për të prodhuar mjete e pajisje të reja, për të zëvendësuar shokët që shkuan vullnetarë, etj. Punonjësit e ndërmarrjes artistike «Migjeni» në Tiranë, të mblodhur të gjithë së bashku vendosën që të japin pagën e një dite pune për zhdukjen e pasojave të tërmetit. Kjo ishte një ndihmë modeste, por simbolizonte një gjë të madhe: solidaritetin, dashurinë e unitetin që ka farkëtuar Partia. E ja në vazhdim të saj, qendra ndërmarrje, qendra pune e institucione të ndryshme e përkrahin këtë iniciativë njëzëri. Me të marrë lajmin për tërmetin, u mblodhën edhe kooperativistët e Divjakës. Ata shfaqën dëshirën jo vetëm të dërgonin specialistë për të ndihmuar, por vunë në dispozicion edhe fondet për ndërtimin e gjashtë apartamenteve për vëllezërit e tyre kooperativistë të Shkodrës apo Lezhës. Që të nesërmen edhe kjo iniciativë u përkrah anë e mbanë Shqipërisë.

Ishte pranvera e 35-vjetorit të çlirimit të
Atdheut. Gonxhet e luleve e gjethet e njoma
lodronin nga era në flladin e bukur të ditëve
tona plot diell e ngrohtësi. Ecnim në ato ditë,
me hapin e shtrirë të kohës së Partisë, me vrull
e guxim për zhdukjen sa më parë të pasojave
të tërmetit.

Shkodër, prill-maj 1979

Fitimtarë mbi tërmetin

Gjurmë të rënda la pas vetes tërmeti i fuqishëm që goditi vendin tonë mëngjesin e 15 prillit 1979. Ishte ajo një fatkeqësi e madhe e natyrës. Dhembje e nderim për të rënët. Veç këtij hidhërimi, të mëdha ishin edhe humbjet ekonomike. Në bilancin e fundit, mbi 17 mijë shtëpi banimi dhe objekte ekonomike e social-kulturore të dala jashtë përdorimi. Dëmet më të mëdha u shkaktuan në rrethet Shkodër e Lezhë, pasoja të ndjeshme pati edhe në rrethet Mirditë, Dibër, Krujë, Mat, Pukë e Tropojë.

Por ajo ç'kishte ndodhur më 15 prill: rrënojat, shkatërrimet, të filmuara e të fotografuara, po futeshin në arkivë, sepse ndërtimi e zhdukja e pasojave të këtij tërmeti filloi në front aq të gjerë, saqë në afro 6 muaj, po, po, në më pak se 6 muaj, gjithçka kishte marrë pamje krejt tjetër.

Kur u kthyem në zonat e tërmetit mbas disa kohësh, në sytë tanë hapej një pamje e re.

Në shtëpitë e saponërtuara pihej dollia e gëzimit dhe e mirënjohjes.

Po si ndodhi kjo kështu? Kaq shpejt? Si u bë e mundur që një popullsi prej afro 100 mijë banorë, e mbetur pa strehë, të hyjë në shtëpi të reja e të meremetuara në më pak se 6 muaj?

Partia lëshoi thirrjen: Të gjithë në këmbë për të zhdukur pasojat e tërmetit, për të tejkaluar kudo detyrat, për të shkuar në 35-vjetorin e çlirimit të Atdheut ashtu siç u ka hije fitimtarëve! Dhe Shqipëria, me thirrjen e Partisë e të shokut Enver, u ngrit në këmbë.

U ngrit në këmbë klasa punëtore, fshatarësia kooperativiste, inteligjencia popullore, rinia, ushtria. I gjithë populli, grusht e trup bashkuar, nisi betejën e madhe. E sikurdoherë, në mes të popullit udhëheqësit e Partisë e të Shtetit. Ata për ditë të tëra qëndruan në zonat e dëmtuara krah për krah me vullnetarët e gjithë Shqipërisë, biseduan me njerëzit si pjesëtarët e një familjeje. Vajti në zonat e dëmtuara nga tërmeti edhe Hysni Kapo. Mëgjithë sëmundjen e rëndë, bënte takime të gjera. Gëzonte e fliste plot optimizëm e besim të madh për të ardhmen. Në këshillat e tij, në porositë, në partishmërinë e tij të lartë proletare, te vepra e tij, në kemi parë e shohim pavdeksinë, forcën, unitetin e pathyeshëm të Partisë e të popullit tonë.

Në zonat e dëmtuara nga tërmeti, që në ditët e para vërshuan nga të gjitha anët ndërtesat e specialistët. Shtabet e ngritura, që nga Komisioni Qeveritar e deri tek ato të ngritura në rrethe, kooperativa apo fshatra, ndiqnin hap pas hapi punën e madhe për zhdukjen e pasojave të tërmetit. Përkrah shkodranit e lezhianit punonte vlonjati e gjirokastriti, kolonjari e mirëditori, kuksiani e durrsaku, myzeqari e korçari, tepelenasi e tropojasi. Erdhën ata me një ideal

të madh në zemër: të bëjnë realitet vendimin e Partisë, e, në afatin e caktuar, të zhdukin pasojat e kësaj fatkeqësie, të dalin fitimtarë mbi tërmetin.

Ne po hedhim pak shënime e po tregojmë për disa nga heronjtë e asaj beteje, e asaj fitoreje. Ata janë shumë, janë mijëra. Secili prej tyre ka biografinë e rrugën e tij që e solli deri në këtë front dhe secili prej tyre mund të thotë me krenari se në këtë aksion përfaqëson dhjetëra e dhjetëra vullnetarë të tjerë, që shfaqën dëshirën e flaktë të reshtoheshin në këtë betejë... Ja pra, cili është heroi ynë kryesor, një popull i tërë, të gjithë njerëz të mirë e të thjeshtë, që me frymëzim në gji, për javë e muaj me radhë nuk e njohën cakun e ndarjes në mes ditës e natës. Njerëz që shpesh, për të ndihmuar shokun më të lodhur, me sy të përgjumur ndërronin turnet e punës edhe kur nuk e kishin radhën.

Ja Bahçallëku, të gjitha shtëpitë u rrafshuan. Atëherë pati mendime që banorët e kësaj lagjeje të sistemoheshin diku në Shkodër, por shoku Enver tha: «Të ruhet kjo lagje e lashtë në hyrje të Shkodrës».

Për ndërtimin e Bahçallëkut, së bashku me shokët shkodranë punuan edhe ndërtuesit e talentuar të kryeqytetit. Ata erdhën nga ndërmarrje e qendra të ndryshme pune, por me një qëllim të përbashkët: ta ndërtonin Bahçallëkun të bukur, me shtëpi plot ajër e dritë, të forta, antisizmike, të lidhura më hekur e brez betoni. Në kantier kishte shumë të dalluar, sulmues, punonjës të pararojës. Ne na folën për Agimin, Janin, Vendimin etj., që shpesh turnin nga turni e ndanin me aq kohë sa i duhej njeriut për të pirë një cigare duhan. Na folën për arsimtarin Shpëtim Markolaj që me brigadën e tij, s'largo-

hej nga puna pa realizuar detyrën e zotimin. Na folën për dhjetëra e dhjetëra njerëz me zemër të madhe e ndërgjegje të lartë.

Në bllokun tonë të shënimeve kemi shkruar diçka edhe për komunistin Dilaver. Është një burrë mbi të 50-tat. Erdhi në Bahçallëk që ditët e para mbas tërmetit. Ai është mekanik e karpentier, por shokët e thërrasin komisar. Që në mëngjes e deri në orët e vona të natës e gjeje në punët më të vështira të ndërtimit. Nga që në jet Dilaveri ishte disi i heshtur, edhe shokët vonë e morën vesh se ai ishte me raport mjekësor. Madje edhe këtë e mësuan vetëm kur familja i dërgoi fletën e kurimit për në llixhat e Peshkopisë. Anëtarët e brigadës u bënë gati ta përcillnin. Dilaveri mori sqeparin, mistrinë e u tha shokëve: «Në llixha do të shkoj mbasi të mbarojmë punë me tërmetin.»

Raste të tilla të njerëzve të thjeshtë, të vullnetarëve të mirë, që pa u thënë njeri kishin shtyrë lejet, kishin shtyrë fejesa e martesë apo edhe kishin vajtur, ishin martuar e mbas 5 ditësh ishin kthyer përsëri në frontin e punës, kishin patur me dhjetëra e me dhjetëra.

U larguam nga Bahçallëku, nga ajo lagje e historisë së lashtë dhe e luftëtarëve të rinj, ndërtesave të socializmit dhe u ndalëm në lagjen «Skënderbej» të qytetit të Lezhës. Edhe kjo lagje, në rrjedhën e viteve, ka luajtur rol të rëndësishëm në jetën e Lisusit të vjetër. Ashtu si Bahçallëku, ajo e para është ndeshur me dyndjet e betejat për pushtimin e kalasë së qytetit nga armiqtë. Sipas dokumenteve, në përleshje të ashpra me turqit, është djegur dy herë bashkë me qytetin. Këtu në këtë lagje më 2 mars të vitit 1444, nën drejtimin e Gjergj Kastriotit, është mbledhur Kuvendi Historik i Lezhës, po këtu është edhe vendvarrimi i heroit legjendar.

Edhe dëmet e shkaktuara aty nga tërmeti i 15 prillit 1979, po riparohen. E gjithë ndërtesa tani ruhet brenda kolonave e mureve të veshura me material të veçantë ndërtimi.

Por, lë t'i lemë vitet e historisë së lashtë e të kthehemi te ditët tona... Vetëm dy muaj më parë gjithçka u rrafshua në këtë lagje. Dhe ja tani përsëri kemi ardhur në këtë vend. Një pamje krejt e re. Mbi themelet e mureve të lashtë, reshtohet këtu një bllok i madh ndërtesash banimi me mbi 100 apartamente. Çdo gjë është bërë me planimetri dhe e studiuar. Të gjitha këto pallate të bukura u ndërtuan nga vullnetarët e 7 rretheve: Kukësi, Pogradeci, Skrapari, Gjirokastra, Kruja, Librazhdi e Berati. Vullnetarët e ardhur këtu nga e gjithë Shqipëria u ambjentuan shpejt. U njohën me lezhianët e me njëri-tjetrin e u bënë si të shtëpisë. Por ditët e para duke kaluar mes këtyre ndërtimeve shpesh mund të dëgjoje:

— Ej, shoko, nga ju kemi?

— Nga Korça.

— A! Punoni mirë ju të Korçës, kanë shkruar edhe në gazetë për ju.

— Po ju nga jeni?

— Nga Peshkopia.

— Edhe ju dibranët jeni ustallarë të mbaruar.

Kalojmë nga një kantier në tjetrin, e në vrullin e atyre ditëve që nuk mateshin me kalendar, ndjenim në çdo hap heroizmin e njerëzve të thjeshtë, përpjekjet e luftën për të realizuar zotimin para Partisë.

Në aksionin e madh për zhdukjen e pasojave të tërmetit, vullnetarët nga Gjirokastra, si i thonë një fjale, i hoqën gunat te vëllezërit e tyre lezhianë, por një brigadë me rreth 50 vetë, nën drejtimin e inxhinierit të palodhur, Andonit,

u vendos në Sukat e Dajçit. Erdhën ata këtu pa fjalë, por që në ditët e para u fol shumë për punën e tyre të shpejtë, të pastër e me cilësi. Mes këtyre njerëzve të gëzuar e të palodhur ishte edhe muratori i pasionuar, 24-vjeçari, Pandeli Deçka. Ai nuk mori pjesë në përirimin e këtyre shtëpive. Vdekja e ndau me shokët në krye të detyrës. E shokët, kooperativistët e Dajçit, s'do ta harrojnë Pandeliun, që ra në fushën e betejës për zhdukjen e pasojave të tërmetit. E siç ndodh në jetën tonë, në optimizmin e gjerrë të saj, vendi i Pandeliut nuk mbeti bosh. Në apelin e brigadës, në emrin e tij përgjigjeshin 10 sokola të tjerë të ardhur nga Gjirokastra me Kostaq Deçkën në krye, vëllanë e shokut tonë. Në fjetore u shtuan krevatet, në frontin e punës mistritë.

Ja zona e Kosmaçit. Këtu u ngrit një fshat me 130 shtëpi — vila, me të gjitha mjediset, i grupuar me planimetri si të ishte lagje qyteti. Këtu punuan qindra vlonjatë. Zbritën nga maqinat natën vonë dhe të nesërmen në mëngjez herët filluan punën sepse, të organizuar sipas kooperativave e qendrave të punës, ata i kishin sjellë me vete mjetet më të nevojshme të punës, duke filluar nga karrocet e dorës e deri te makinat e transportit.

Ja edhe Pentari. Ato ditë të rënda prilli i lamë banorët e këtij fshati pranë Bunës, në çadra. Tërmeti i fuqishëm i detyroi ata të ngjiteshin mbi shkëmbinj. Vështirësitë qenë të mëdha, por asgjë e domosdoshme nuk u mungoi kooperativistëve kufitarë. Dhe ja, mbas 4 muajsh, kur ende po vazhdonte ndërtimi, vajtëm përsëri në këtë fshat. E gjetëm atë në një betejë të madhe... Minat gërryenin shkëmbin për të hapur kanalën e ujësjiellit. Nga gryka e malit, nën diellin përvëlues të korrikut uturin in makinat

ngarkuar me material ndërtimi, duke mbajtur kështu mbi vete fshatin e ardhshëm.

Për ndërtimin e Pentarit punuan qindra kooperativistë e punëtorë nga rrethi i Fierit. Erdhën ata nga fushat e buta të Myzeqesë e fituan betejën mbi shkëmbinjtë e Pentarit. Këtu hapën themelet; këtu ngritën shtëpitë.

Vështirë se kishte njeri në Barbullush që nuk e njohte Remziun. Jo, ai nuk ishte as inxhinier, as përgjegjës, ishte shofer në ndërmarrjen komunale të Tiranës. Kooperativistët, barinjtë e vullnetarët e dallonin maqinën e tij që larg, edhe kjo, jo pse kishte ndonjë gjë të veçantë, por sepse gjatë atyre muajve nuk kishte patur shofer tjetër që t'i rrihte këto rrugë kaq shumë. Me makinën e tij 3-tonëshe, brenda 24-orëve, ngarkonte e transportonte deri 100 ton material ndërtimi.

I tillë ishte edhe shoferi Iliaz i parkut të Shkodrës. Edhe atë e gjeje kudo, në frontet më të vështira. Në Pentar mbushja e truallit të shtëpive me gur e dhë po vononte ndërtimin. Si të veprohej? Të ngjiteshin mjetet e transportit deri në xhokolaturë e çdo ndërtesë dukej si e pamundur! Kjo e vuri në mendime Iliazin. U këshillua edhe me Kostandinin, inxhinierin e palodhur dhe vendosi të hyjë me maqinën e tij, duke shtruar gurë e trarë, mes shkëmbinjsh, shtëpi më shtëpi. Kjo bëri që punimet të shpejtoheshin.

Ja edhe një iniciativë tjetër. Ajo kishte lindur në fshatin e ri e të bukur të Oblikës. Ne shpesh, në shënimet tona kemi folur për shtëpi e objekte të veçanta. E tillë ishte edhe shtëpia buzë rrugës sapo hyje në fshat. Ajo u përfundua, që nga piketimi i themeleve e deri me hedhjen

e çatisë, në 18 ditë, nga 3 specialistë të ndërtimit të parkut automobilistik të udhëtarëve të Tiranës. Edhe ky një farë rekordi më vete.

Në Lezhë e në Zadrinë, me cilindo që ta-koje, kur binte fjala për tërmetin, sepse donin të flisnin për fshatin Piraj. Shkuam në këtë fshat në zemër të Zadrinës. Takimin e parë me të e morëm që larg nga rruga gjarpëruese. Fshati ngrihej bukur mbi një kodër. Këtu ishte menduar për çdo gjë, edhe për ujësjellësin, kanalizimet, gjelbërimin. Një plak që ishte mbështetur pranë një lisi, kur pa se ne po mbanim shënime, foli: «Mbani aty edhe këto që po ju them unë. Pirajn e ri e ngriti Partia e populli më Enver Hoxhën. Mos e harroni». E si të mos ia plotësojmë dëshirën.

Për ndërtimin e Pirajt të ri, bashkë me kooperativistët e Blinishtit, punuan edhe mbi 180 vullnetarë nga Saranda e bukur e brigjeve të Jonit.

Fshati u ngrit kështu si një monument, si një kujtim i paharruar i miqësisë e i solidaritetit vëllazëror të njerëzve tanë nga Jugu në Veri. Kjo vepër i bashkoi edhe më shumë, i njohu me njëri-tjetrin. Dhjetëra kujtime ruhen tani nga vullnetarët e Sarandës e kooperativistët e kësaj zone.

Shkuam në shtëpinë e plakut Lazër Marku. Aty gjetëm edhe inxhinier Jorgon, që po grumbullon të dhëna për historinë, për zakonet, për luftërat, për fshatin e ri e të bukur, për normat e reja socialiste të jetesës. Me të gjitha këto ai do të shkruante një reportazh të gjatë për Zadrinë në gazetën «Fitorja» të Sarandës.

Ja dhe diçka tjetër. Gjatë atyre ditëve në Lezhë u organizua festivali i grupeve folklorike. Amatorët e Blinishtit sollën në festival diçka të

re, të freskët. E këto ishin edhe këngët e vullnetarëve të Sarandës. Grupi i përbashkët u pëlye dhe u duartrokoi vazhdimisht. Juria i dha çnimin e parë në rreth. A nuk është edhe ky një kujtim që flet shumë?

Në mijëra vullnetarë veçuan edhe Nikolla Andrea Bërdufin. Ishte një sharrxhi i vjetër në kooperativën e Shtërmenit. Pjesën më të madhe të 77 vjetëve ia kishte kushtuar luftës, drurit, sharrës, ndërtimit. Ai ka ecur gjithnjë mendueshëm nëpër vitet e jetës. Kur ishte ende i ri zbriti nga Shpati e u pajtua hyzmeqar te bejlerët e Elbasanit, për 10 kilogram misër në muaj. Në vitet e luftës partizane u radhit në forcat e Brigadës I. Sulmuese. Nikolla Bërdufi kishte 22 nipër e mbesa dhe kudo e thërrasin xha Kola.

Kjo copëz jete, mbase edhe mund të mos vinte deri tek shënimet tona, po të mos ishte ngjarja e 15 prillit. Xha Kola tregon: «Kur dëgjuam për tërmetin, mua m'u drodh zemra si të ishte shembur shtëpia ime. Mora vesh se po grumbulloheshin vullnetarë. Vendosa të nisem edhe unë.»

Kaq tha xha Kola e bëri gati plaçkat. Ditët kaluan e xha Kola me punën shembullore u bë i njohur jo vetëm në Velipojë, por edhe në kantierët e tjerë të zonave të tërmetit.

Kalojmë mes këtyre njerëzve me zemër të madhe e ideale të larta e themi me vete: tërmetet, që nuk njohin ndarje shtetesh e kufijsh, ndajnë nganjëherë dy botë. Kjo dukej në çdo hap, në çdo veprim, që nga ndihma që u jepej të dëmtuarve e deri te zhdukja e pasojave shkatërrimtare. Dukej te bota shpirtërore, te konceptet e mendimet, dukej bile edhe te letrat, telegramet, në bisedat telefonike etj.

Jo rrallë na ka takuar të lexojmë në shtypin

tonë për dëme e fatkeqësi të natyrës në vendet e ndryshme të botës kapitaliste e revizioniste. Letra e telegrame ngushllimi e keqardhjeje u dërgohen të dëmtuarve, atyre që mbeten pa strehë, nga njerëz të ndryshëm, të afërmit, shoqatat bamirëse e Kryqi i Kuq, e në të gjitha ato, një fund, .. një shpresë... Perëndia e fati ju ndihmoftë... E këto urime kanë vazhduar në muaj, në vite.

Edhe te ne, në zonat e dëmtuara nga tërmeti, gjatë muajve të aksionit, në Shkodër e në Lezhë pati shumë letra, telegrame, biseda telefonike, por ato ishin plot optimizëm. Nuk pyesnin në se do të bëhen apo jo shtëpitë, por kur është caktuar dita e përrurimit.

E ja! Ashtu si edhe lulet në pranverë, që kur çelin ndjekin njëra-tjetrën, edhe përrurimet e lagjeve e fshatrave të reja, në zonat e tërmetit erdhën radhazi, si festa të bukura.

Lulja e parë e këtyre festave u bë qyteza e vogël e fshatit Kuç, në kooperativën bujqësore të Gurit të Zi. Bashkë me kooperativistët punuan këtu, nën drejtimin e inxhinierit Vasil Ziu edhe 55 vullnetarë nga Gramshi.

Në zonën e Velipojës, në rrëpirën e kodrave të Luarzit pesë muaj më parë s'kishte asgjë tjetër veç ferra e driza. Tani aty ngrihej Boksi i ri me 41 banesa të porsandërtuara.

Në kohën që dorëzoheshin për banim qindra shtëpi të reja e ngriheshin dollitë e gëzimit, pa dashur të shkonte mendja tek ai volum i madh pune që është bërë në zonat e dëmtuara nga tërmeti. Po ja lemë radhën statistikës:

Gjatë 5 muajve, për zhdukjen e pasojave të tërmetit punuan rreth 20 mijë specialistë të ardhur nga e gjithë Shqipëria. Në rrethet e prekura nga tërmeti ndihmuan edhe mbi 120 mijë

forca vullnetare pa e ndërprerë punën në realizimin e planit.

Në 5 muaj arritën në sheshet e ndërtimit 45 milionë copë tulla, pesë milionë e gjysmë copë tjegulla. Po të ngarkoheshin njëherësh çimentoja dhe gëlqerja e përdorur në zonat e dëmtuara nga tërmeti, do të duheshin afro 15 mijë kamionë 4-tonësh. Disa mijëra vagona treni me gurë. Në të gjithë zonën e në fshatrat e reja u shtri linja elektrike e telefonike. U përfunduan 15 ujësjellës. Gjatë 24 orëve në zonat e tërmetit kanë lëvizur mesatarisht mbi 400 automjete, pa llogaritur këtu qindra karro e qerre. Në çdo 24 orë u ndërtuan mesatarisht mbi 15 shtëpi apo vepra socialkulturore të reja dhe u riparuan afro 50 banesa me dëmtime të ndryshme dhe të gjitha këto me shpenzimet e shtetit.

Zonat e dëmtuara nga tërmeti u vizituan edhe nga bashkatdhetarë me banim në vende të ndryshme të botës, shokë të partive marksiste-leniniste, vëllezër kosovarë, miq e dashamirës të Shqipërisë e të gjithë kanë marrë pjesë në gëzimet tona. Në kooperativën e Bushatit u takuam me amatorët e shoqërisë kulturore «Kastriotët» të Ferizajt. Këtu u organizua edhe një koncert i përbashkët.

Një herë duke biseduar me një grup shokësh e aksionistësh në Dajç të Bregut të Bunës, na tërhoqi vëmendjen shqetësimi i tyre, që nuk u kish vajtur në mend të ruanin ndonjë nga shtëpitë gërmadhë, të rrënuar nga tërmeti, si një kënd muze. Kjo ishte një ide e mirë, por disi e parealizueshme, sepse gërmadhat ishin zhdukur si era. Por ne, kjo bisedë, na bëri të mendohej për diçka më larg... Vetëm mbas 6 muajsh nuk gjejmë dot një gërmadhë të përshtatshme për ta ruajtur si muze...

Me një grup gazetarësh e kineastësh jemi

ngjitur me helikopter mbi fushat e kodrat pje-llore të Atdheut tonë. Nga larg vëzhgojmë lu-
menjtë, kanalet ujitëse, linjat e tensionit të lar-
të, rrugët lakadredhëse, që mbajnë mbi vete jetën
tonë socialiste, jetën e re të viteve të Partisë.
Gjithçka të frymëzon...

Kemi udhëtuar edhe herë të tjera me pilo-
tët tanë të guximshëm të helikopterëve dhe ae-
roplanëve. Jo rrallë kemi nxituar mes grykash,
në shi e mjegull, për të sjellë në Televizion kro-
nikat e ngjarjeve të rëndësishme. Pilotët ngul-
nin vrojtimin e tyre te fluturimi, që të arrinin
të sigurtë e në kohë, ndërsa ne e kishim mendjen
te filmimet si do të jenë marrë. Kështu e ka je-
ta, profesioni, pasioni për punë. Por udhëtimi
i asaj dite kishte diçka të veçantë. Të dy palët
kishim dalë të sodisnim, të filmonim nga lart
fshatrat e reja në zonat e dëmtuara nga tërmeti,
që dukeshin si buçeta të bukura me lule. Ja,
Lëzha me lagjen historike... Ja me radhë: Bar-
bullushi, Dajçi, Kosmaçi... Ja edhe Bahçallëku
me çatitë e kuge mes gjelbërimit.

Ecim të menduar mes heronjve tanë, mes
mijëra njerëzve që punuan, sakrificuan e në më-
pak se 6 muaj zhdukën pasojat e rënda të tër-
metit të 15 prillit. Ata, luftëtarët e guximshëm
të popullit e të Partisë, që s'janë trembur as
nuk tremben kurrë nga vështirësitë, friëthimet
e bllokadat, ngado qofshin, fituan një betejë të
madhe e të lavdishme, shkruan një kapitull të
ri në ndërtimin e socializmit, lanë kujtimet e
tyre të mira në çdo shtëpi e familje fshatari apo
qytetari e morën me vete diçka të shtrenjtë e të
paharruar: dashurinë e njerëzve.

Shkodër, gusht-shtator, 1979

Komani, një betejë e madhe

Që nga brigjet e detit e deri thellë në shpatet e ngushticat e lumenjve të rrëmbyeshëm, i ngrinin kështjellat e vendbanimet e tyre stërgjyshërit tanë: ilirët, arbërit.

Gryka e Drinit, mes malesh të thepisura, është një ndër monumentet e historisë së lashtë. Gjetjet e deritanishme arkeologjike në këto zona e studimet e ndryshme bëjnë fjalë për zanafillën e lulëzimit këtu të një vargu qytezash e vendbanimesh si Sarda (Shurdhahu i sotmë) Komani etj., që i përkasin një periudhe të Arbërisë së hershme, të shekujve gjashtë e tetë.

Rrënojat e mureve, zbulimet e varrezave, gjurmët e kalasë së Dalmacies në Koman, gjetjet e mjeteve të punës, të orëdivë shtëpiake, zbukurimet e ndryshme, punimi i metaleve etj., i le vend imagjinatës sonë të depërtojë në historinë shumëshekullore të luftërave e të betejave që kanë bërë paraardhësit tanë, për të ruajtur e pasuruar kulturën e tyre autoktone, e

cila sipas gjithë të dhënave është vazhduese e drejtpërdrejtë e kulturës ilire.

Kërkimet e studimet në këto zona, mbas viteve të Çlirimit kanë hedhur dritë edhe mbi faktin e rënies e të përtëritjes së vazhdueshme të këtyre vendbanimeve,

Muret e vjetra të rrethimeve në këto qyteza, janë gjetur të lidhura me mure më të reja. Godina e faltore të reja të ndërtuara mbi të vjetrat. Varreza mbi varreza. E gjithë kjo flet qartë se as luftërat, as zjarri nuk e kanë shkulur kurrë shqiptarin nga rrënjët e tij, nga toka e tij.

Zhvillimi e lulëzimi i vendbanimeve të luginës së Drinit, ka qenë i lidhur, jo vetëm me anën strategjike, mbrojtëse të këtyre grykave, kështjellave natyrore, por ka qenë i lidhur edhe me faktin se këto zona dikur kanë shërbyer si nyja komunikacioni, për një rrugë të dorës së dytë, e cila njihet që nga periudha romake e që shtrihej në tërë gjatësinë e Drinit deri në viset e Kosovës, duke kaluar edhe në afërsitë e fshatrave të njohura sot si Mazreku, Karma, Vjerdha, etj.

Në vitin 1973, në vatrat e kësaj krahine me histori të lashtë, erdhi ekspedita e parë gjeologjike nën drejtimin e inxhinierit të ri, të sapodalë nga auditoret e Universitetit të Tiranës, Pjetër Kroj. Ajo zuri vend në Gushtën, e Shllakut, tamam në vendin ku sot po ngrihet salla e makinerive të hidrocentralit.

Gushta, me rreth 10-15 shtëpi (sot ka ngelur akoma ndonjë në këmbë), e merr emrin nga gryka e ngushtë e Drinit që ndodhet në mes të dy shkëbijve gjigandë të malit në zemër gëlqerorë-strallorë. Pjetër Kroj tregon: «Zbritëm në këto brigje. Vendosëm çadrat, materialet.

Malsorët na pritën me zemër të hapur. Ata na ndiqnin nga sonda në galeri e donin të dinin sa më shumë për hidrocentralin.

Punonjësit e specialistët e ekspeditës, që shtoheshin nga muaji në muaj, nga viti në vit, filluan gjerësisht kërkimet e grumbullimin e të dhënave për të përcaktuar formacionet gjeologjike në shpatet e lūmit, thellësinë e gjendjen e depozitimeve të Drinit në këtë grykë si dhe rilevimin topografik të zonës, ku do të ndërtohej hidrocentrali. Vështirësi kishte shumë, çdo gjë transportohej me kafshë apo me motobarkë nëpërmjet liqenit të Vaut të Dejës. Kjo grykë e Drinit e lidhte Komanin me Shkodrën e me gjithë Shqipërinë. Le pastaj, — vazhdon Pjetri, — shpesh kishte mjergull, dallgë. Na takonte të udhëtonim edhe natën, ngaqë me vështirësi çaheshin erërat e Drinit. Më kujtohet nata e Vitit të Ri 1974. U nisëm të dilnim më Vaj të Dejës e pastaj të festonim Vitin e Ri në shtëpitë tona. Po do, që diku aty afër fshatit Vjerdhajt, motobarka, që ndiqte bregun, nga që ishte kohë e vrenjtur e me shi, ndëshi në një shkëmb e tërë natën na u desh të rrinim jashtë me zjarr, sepse edhe motobarkën edhe materialet nuk i linim dot në liqen.

Hidrocentrali i Komanit ka një lindje të veçantë, pa përrurimë sepse ai më shumë u bë një vazhdim i Fierzës. Ndaj edhe ndërtimet në Koman, ngritja e kantierëve etj. varej drejtpërdrejt nga lirimi i forcave dhe i specialistëve të hidrocentralit «Drita e Partisë» në Fierzë.

Megjithatë, po vinte koha që në truallin e ndërtimit të veprës së ardhshme, të bëheshin pastrimet e sheshimet përgatitore. Po me çfarë? Që të vinte aty ndonjë ekskavator apo buldozer duhej rruga. E andej nga do të vinte rruga dë-

gjuheshin ende vetëm plasjet e minave. Atëherë buldozeristët trima vendosën të vënë në Komani edhe pa rrugë. Dhe ja në mars të vitit 1973; nga rrëpirat e Pukës e bjeshkët e Komanit, mes grykash e malesh të thepisura, ku vetëm dhinë bëjnë rrugë, u nis për në brigjet e Drinit me buldozerin e tij Luigj Govaçi. Pesëmbëdhjetë ditë i lanë afat për të arritur, por ekskavatoristi i palodhur, duke udhëtuar tërë ditën, që nga mëngjezi deri në darkë duke fjetur natën maleve e përrenjve, arriti në brigjet e Drinit për tre ditë. Ishte ky një finish maratone i paparë. Malsorët e habitur shikonin me kureshtje, si u kaluan ato gryka e qafa me gjithë këtë buldozer sa një shtëpi e madhe hekuri. Të nesërmen, gryka e Drinit bashkoi zhurmën e valëve të rrëmbyeshme me uturimën e buldozerit që u bë lajmëtari i një beteje të madhe.

Në vitin 1979, me hapjen e rrugës, filluan punimet në shkallë të gjerë Erdhën sondat e makineritë e rënda. Nga nëncentrali i Pukës mori udhë linja e tensionit të fortë 35 kilovatësh. I shpërndarë në tri gryka filloi ndërtimet kantieri i ngritjes, u përgatitën baza për teknikën, magazinat, fjetoret e punëtorëve e të personelit tjetër me 3 500 vende, mensat, qendrat shëndetësore, kinoklubi etj. Në fund të vitit 1980, si ajo artileria e rëndë, zbriti nga Fierza pjesa më e madhe e ndërtuesve të hidrocentraleve, specialistë e inxhinierë, minatorë e sondistë të palodhur. Ngritja e urës së madhe bëri që fronti i betejës të shtrihet në të dy krahët e Drinit.

Me fillimin e vitit 1981, forcat kryesore u përqendruan në ndërtimin e tunelit numër një të devijimit. Në luftë me shkëmbin hynë repartet pararojë të brigadave të dëgjuaara, si ato të Shaban Gjokës, Xhem Pecit, Xhafer Melit etj. Kar-

pentierët me Hysen Kadrinë në krye, brigada e betoneve me brigadier Gjer Pepën e palodhur. Nuk mund të harrojmë këtu edhe transportuesit e guximshëm të automjeteve të rënda, që natë e ditë, pa ndërprerje, për muaj me radhë, nuk e lanë për asnjë çast frontin e kësaj beteje për devijimin e Drinit.

Duke ndërprerë për pak çaste tregimin tonë, po kthehemi edhe një herë në Shurdhah. Një gojdhënë e vjetër e popullit të kësaj krahine tregon se në këtë kodër me kisha, gjindeshin 360 altarë, aq sa ditë ka viti dhe asnjë ditë nuk pushonin këtu kambanat e këtyre «shtëpive të Zotit», ndaj banorët e luginës e quajtën këtë vend Shurdhah, nga fjala «Shurdh». Në shekuj ato kambana me lutjet e tyre bamirëse për drejtësi e begati nuk u sollën asnjë lumturi banorëve të varfër.

Sot, vetëm disa kilometra më lart nga Shurdhahu, në grykën e Komanit dëgjohet një tjetër zhurmë, zhurma e makinerive të rënda e buldozerëve, e sondave dhe e martinelit.

I solli Partia këto zhurma të reja për të ngritur në grykën e Drinit një mal më të lartë se shkëmbi i Shurdhahut e për t'i shtuar begatinë e forcën Shqipërisë socialiste jo në jetën e amshueme, siç thoshte feja, por sot, nesër e në shekuj.

Beteja për hapjen e përfundimin e tunelit numër një të devijimit rritej nga java në javë e nga dita në ditë. Në një kohë të shkurtër u përgatit dhe u krye plasja e parë masive, ku u lëvizën 200 mijë metër kub shkëmbi. Dhe ja lajmi i gëzuar hyri në çdo kantier e në çdo fjetore: tuneli numër një i devijimit depërtoi shkëmbin tej për tej.

Pesëmbëdhjetë korrik 1981. Çaste të paha-

rruara. Kryhet shpërthimi për të shmangur priten e përkohshme, dhe Drini, për të tretën herë i bindet forcës sonë duke kthyer rrugën për në shtratin e ri.

Devijimi i lumit ishte një fitore dhe një fazë me shumë rëndësi në ndërtimin e hidrocentralit. Tani këtu puna po ecte me ritme të larta jo vetëm në shpatet e malit, por edhe në zemrën e digës.

Në Koman, si kudo në Shqipëri, Kongresi i 8-të i Partisë u ndoq me shumë vëmendje nëpërmjet Radios e Televizionit. Gazetat e revistat shfletoheshin deri vonë në fjetoret e punëtorëve, në mensa e biblioteka. I gjithë Komani ishte në Kongresin e Partisë, sepse delegatët edhe kur diskutuan, edhe në bisedat e lira kur bëhej fjalë për hidrocentralin, flisnin me respekt e krenari për klasën punëtore heroike të grykës së Drinit. Kongresi u mbajt në Tiranë, por të dukej se ai i zhvillonte punimet e tij në gjithë Shqipërinë, sepse kudo mateshin forcat, shtroheshin detyra të reja, merreshin zotime të guximshme. Edhe komanasit e hidrocentralit i bënë lëter Partisë e shokut Enver për të shpejtuar ndërtimin e kësaj vepre të madhe.

Ky zotim i guximshëm, nuk ishte thjeshtë dëshirë, por llogaritje forcash, ndryshim statistikash, rishikim projektesh e gjithçka, pa cënuar aspak cilësinë e veprës. Por mbi të gjitha, zotimi ishte mobilizim i mendjes dhe i zemrës së mijëra punëtorëve, inxhinierëve e teknikëve, që kudo në punën e tyre, çdo ditë e çdo orë të luftojnë për të mbajtur fjalën e dhënë.

Komanasit i shprehën qartë e thjeshtë mendimet e tyre. Deri në fund të vitit 1985 do të venë në shfrytëzim jo një turbinë, por dy turbina, pra 150 mijë kilovat energji elektrike do të

hyjnë në rrugët e tensionit të lartë më shpejt se parashikimi. I gjithë volumi i punimeve do të kryhet me makineritë ekzistuese. Kjo do të thotë llogaritje të reja dhe shkurtime nga importi. Për mbulimin e transportit në hidrocentral do të punohet me 25 për qind më pak automjete. Kjo do të thotë lirim të disa dhjetëra kamionëve, që mund të përdoren në fronte të tjera të ekonomisë.

Detyra nuk është e lehtë, por ajo tanimë është bërë ligj e ka hyrë në jetën e çdo punonjësi në hidrocentral.

Duke ecur mes këtyre njerëzve të thjeshtë, të gëzuar e me humor, që në çdo hap të duket se nxitojnë, pa dashur të lind dëshira që të mësosh: ku i gjejnë forcat që marrin zotime kaq të guximshme.

U takuam me Heroin e Punës Socialiste Shaban Gjoka. Ai dhe kolektivi i brigadës që drejton, janë të njohur në gjithë Shqipërinë. I kërkua të na fliste diçka për punën, për detyrat. Ai na u përgjigj: «Kam më vete shokë e punëtorë të mirë. Çdo njeri prej tyre është krah i fuqishëm i brigadës. E duan njëri-tjetrin dhe unë i dua të gjithë. Bile i dua edhe kur ndonjëherë i qortoj. Po që se dikush është i mërzitur, atë ditë rri më të më shumë. Po pat ndonjë nevojë për mjekim, unë vete para tij në spital. Jam kërkues, bile ndjek më vëmendje edhe si hanë edhe çfarë hanë, sepse shkëmbi do minatorë trimë e të fuqishëm. Por ajo që e dimë të gjithë është se fjalën e dhënë Partisë, popullit, nuk duhet ta thyejmë kurrësi».

Tani kemi një merak në brigadë: të shtojmë vrullin në punë e të mbajmë vendin e nderit në garat socialiste. Këtë e themi jo për sedër të sëmurë, por ka brigada të reja nga ku edhe ne të vjetrit mund të mësojmë».

Ndër to është brigada «Qemal Stafa» Brezi i ri i minatorëve mbush radhët e këtij detashmenti pararojë në hidrocentralin e Komanit. Aty ku është rinia është gjithmonë forca e guximi. Kjo brigadë njihet sot në Koman si «korri-gjuese» e normave më të larta që janë arritur në hapjen e galerive.

Këto janë brigadat e minatorëve që gërryejnë zemrën e shkëmbit për të hapur galeri e tunele, për të çimentuar digën e krahët e hidrocentralit. U takuam në Koman edhe me minatorët guximtarë të gërores. Aty gjetëm edhe Xhemal Çulajn. E filloi punën me lopatë në skafpatën e digës së hidrocentralit të Vaut të Dejës dhe sot është drejtor i kantierit të prodhimeve, me të cilin nuk ka sektor në Koman që të mos ketë lidhje. Ja edhe brigadat e minatorëve shqiponja me Kamber Gjinin e Shaqir Jatën në krye. Ata janë protagonistët e 12 plasjeve masive në Fierzë dhe tani po përgatiten për serinë e bëtëjavë të reja në hidrocentralin e ri.

Në Koman të gjithë nxitojnë, të gjithë kanë pikësynime për të realizuar. Më së makinave 30-tonëshe e buldozerëve, herë pas here takon edhe një makinë 4-tonëshe që ecën ngadalë, kalon ajo mes rrugëve shkëmbore me një flamur të kuq në kabinë. Mjetet e tjera të fuqishme ndalojnë dhe i hapin rrugë. Kalimtarët e përshëndesin. Shoferi i kësaj makinë është mik i minatorëve. Në ngarkesën e tij ai ka dinamit, lëndë eksplozive, kapsolla. Çdo gjë e gartë, këtu norma është kujdes, siguri, vëmendje e nerva të tendosura. Forca për realizimin e zotimeve në Koman është si zinxhir i fuqishëm, që mban të lidhur njeri me tjetrin sektorët, brigadat, kantierët. Në këto zotime transportuesit mbajnë një peshë të madhe, ndaj duhet nxituar ditë e natë. Me makinat

e rënda 20 e 30-tonëshe mori rrugë nisma për të kaluar nga 18 ditë në muaj transport të pandërprerë, me dy ndërresa, në 20 e 22, bile edhe më shumë ditë efektive. Kjo është baza e zotimit për shkurtimin e mjeteve të transportit. «Kemi vendosur, — thotë Shaban Selimi, — dhe fjalën do ta mbajmë, sepse kemi ekskavatoristë e buldozeristë të mrekullueshëm, që rrallë na lenë kohë të nderim nga një cigare duhan. E për të shkuar akoma më tutje kemi në park një prapavijë që kurrë s'të le të turpëroresh».

Cilët janë këta njerëzit e prapavijës? Ja, brigada e motorristëve. Riparuesit e zemrës së makinave të rënda të transportit. Mes tyre Heroi i Punës Socialiste Simon Shestani. Shokët nuk e kanë të vështirë të bëjnë portretin e këtij mjeshtri të palodhur, novatori të talentuar e me imagjinatë, veteranit të hidrocentraleve. «Ai, — thonë shokët, — mjafton të dëgjojë vetëm zhurmën e motorit e të jep si në radiografi gjendjen e makinës». Atë dhe shokët e tij i zë nata mbi agregatë. Jo, këtu nuk është çështje orari, sepse askush nuk të detyron të qëndrosh mbas kohës së caktuar, por është pasioni që i mban, e ky pasion ka mbirë në zemrat e çdo pjesëtari të këtij kantieri të rëndësishëm.

Na folën në park edhe për mjeshtrin duarartë të riparimit të kamionëve e të automjeteve të rënda, Medi Merin. Kur po largoheshim një punëtor na u lut: «Po të shkruani diçka për Mediuin, mos harroni të thoni se ai, mbi të gjitha, është njeri i thjeshtë që i do punën dhe shokët me zemër komunisti».

Këtu në hidrocentral, në këtë grykë të vogël e të ngushtë, ka një jetë të madhe. Në çdo hap ndeshesh me vrullin e betejës për realizimin e detyrave, por në çdo hap ndeshesh edhe me kuj-

desin për njeriun. Mund të vish këtu punëtor i thjeshtë e në mbarim të hidrocentralit të kesh kryer shkollën e mesme teknike për tornitor, elektrikist, mekanik dhe bile të vazhdosh edhe studimet universitare.

Gjatë ditës, në frontin e galerive, në armaturën e tuneleve apo pranë sondave shikon minatorin, elektrikistin e sondistin me inxhinierin. Në darkë, në klasat e shkollës së mesme ata janë nxënës e pedagogë. Kudo bashkë, gjithçka bashkë.

Në Koman vizituam edhe tunelin numër dy të devijimit. Ai ende s'ishte përfunduar, megjithëse për çdo rast nëpër të mund të kalonin ujërat e tepërta të lumit. Dhe ajo ngjau me të vërtetë. Drini i rrëmbyeshëm, pa pritur ceremoninë e përrurimit vërshoi një herë edhe në këtë tunel rezervë. Në pak orë bëri shumë dëme: zuri makineri e sonda. Në gjithë hidrocentralin u dha alarmi, njerëzit u ngritën në këmbë. Bashkë me Drinin vërshuan edhe përrenjtë. Në grykën e Goshit u mbyt edhe një nga mensat e punëtorëve, të cilët në atë kohë luftonin me lumin. Akoma pa mbaruar turni, punëtorët e palodhur të ndërmarrjes së furnizimit transferuan mensën në një godinë të përkohshme e çdo gjë ishte gati, që nga çatia e deri te gjellët e ngrohta.

Skena e thjeshtë e kinoklubit të Komanit pret me dashamirësi artistë e këngëtarë nga e gjithë Shqipëria. Ata vinë këtu me artin e bukur për të kënaqur punonjësit e hidrocentralit e marrin me vete kujtime e mbresa që s'do t'i harrojnë në për vite me radhë. Të paharruara janë edhe kujtimet e punëtorëve të rinj artistë, që për të parën herë janë ngjitur apo do të ngjiten në skenë këtu në Koman. Nesër kush e di, do të bëhen këngëtarë, valltarë, poetë apo shkrimtarë të dëgjuar. Kjo është gjë e bukur, veç të për-

bashkët do të kenë gjithmonë: kemi filluar të këndojmë apo të shkruajmë në Koman.

Jeta rrjedh në hidrocentral si lumi. Ndërrohen brezat si ndërrohet ujët e Drinit. Ka në Koman veteranë minatorë si Ramadan Alushi, Dali Lika, Baftjar Mero etj., që të rinj e filluan punën në hidrocentrale. Me shpatulla e mjete primitive, kanë tunelin e Dajtit dhe përuruar hidrocentralin e parë të Shqipërisë, të sapodalë nga lufta. Kush nuk e mban mend atë festë të pesë mijë kilovatëve?! Sa e madhe na dukej! Sot disa nga këta minatorë e punëtorë kanë mbushur moshën e pensionit dhe do të çlodhen, por nuk do të pushojnë, se kudo që të jenë punë, të tjera i presin. Do të largohen këta veteranë të punës nga hidrocentrali i Komanit, ku vetëm mbas pak vjetësh, turbinat e tij do t'i japin Shqipërisë Socialiste 600 mijë kilovat, energji elektrike çdo orë. Sa ndryshim i madh, 5 mijë me 600 mijë! Është kjo një rritje e fuqishme, është koha heroike e Partisë.

Koman, shkurt 1982

Ditët dhe netët e grykës së Mergunit

Nëpërmes galerive e tuneleve, në vetë shtratin e në digën e Drinit të devijuar, vazhdon pa pushim, ditëse natën çimentimi e thurja me hekur-beton e grykës së Mergunit me qëllim që metër pas metri, pëllëmbë pas pëllëmbë të ngushtohet unaza e lumit derisa të ndërpritet krejtësisht turri i ujit e të nisë kështu krijimi i liqenit të tretë mbi Drinin shekullor.

Deri tani në digën, që do të jetë 115 metra, një nga më të lartat në Evropë, janë hedhur mbi një milion metër kub shkëmb e materiale të tjera penguëse, janë gatuar e ngjeshur mijëra tonë hekur-beton, esdalë nga dalë shkëmbi, në mes të grykës, po hidhet përmes gjymtyrëve të hekurta me krahët e Drinit.

Në Komën nuk ka front pune të parëndësishëm, as nuk ka front pune të dorës së parë, apo të dorës së dytë. Këtë e ndiem kudo, që nga egurorja, sallat e makinerive, kullat e ekuilibrit

e deri te centrali telefonik «Provoni, — na thotë një dispeçer, — të ndërprisni për pak kohë linjën telefonike e pastaj të shikoni se çfarë ngjet në kantiere».

Ashtu është vërtet. Dhe këtu qëndron edhe forca e drejtimit në front të përgjithshëm në hidrocentralin «Enver Hoxha» të Komanit. Por beteja për ngritjen e ekranit të digës mbase është më e dukshmeja. Ekranin e digës, do të na pëlqente ta quanim më mirë «parzmore çeliku». Kjo parzmore i vishet malit që i zë rrugën Drinit. Çdo pëllëmbë e kësaj faqeje pastrohet si të ishte sofër buke, pastaj vishet me asfalt, beton e hekur-beton, trashësia e të cilit arrin në mbi një metër.

U ngjitëm me një grup shokësh në pjerrësinë e digës e duke hedhur vështrimin mes ndërtesave të shumtë e ndjemë veten disi ngushtë pa kamerën televizive. Jemi mësuar shpesh të udhëtojmë nëpër veprat e vendit tonë me grupet e xhirimit e gjithnjë puna na është dukur më e lehtësuar, pasi shumë gjëra s'kishim nevojë t'i përshkruanim në tekst, sepse kamerat, fiksonin me shumë vërtetësi çdo gjë përreth. Por këtë boshllëk, shumë shpejt na e mbushën bisedat e ngrohta të njerëzve plot pasion e dashuri për punën, për shokun.

Në ekranin e digës, punojnë shumë specialistë, projektues e zbatues. Në mes tyre Zijai, Shuaipi, Pandeliu e të tjerë. Brigadat hekur-kthyese e saldatorë, që ata drejtojnë, krijojnë pandërprerje skeletet e metaleve. Mbas tyre vjen Xhem Peca me shokë derdhi e ngjeshin pa pushim betonin, nëpërmjet kallëpëve rrëshqitës. Një metodë e re kjo që përdoret për herë të parë në vendin tonë dhe që është nga teknologjitë më moderne që njihen. Dhjetra mjeshtër të

tjerë karpentjerë, hidraulikë, kontrollorë të cilësisë punojnë e vëzhgojnë ditë e natë punimet e digës. Një fjalë e urtë popullore thotë: «Njeriu me njeriun takohen, mali me mal s'takohen». Jo, këtu në Gushtën e Drinit, nëpërmjet digës «po takohen» edhe malet.

Në bisedat e njerëzve në Koman më shpesh se për çdo gjë flitet për kohën. Koha këtu me të vërtetë është e shtrenjtë, është «mall» i kush-tueshëm, e jo si diku në ndonjë zyrë qaramane që si pa gjë të keq të thonë: «Hajde nesër, prit ta shohim, ose, duku nga java». Në hidrocentral s'ka kohë për nesër. Një drejtori i telefonuan në zyrë dhe i thanë se në sektorin e tuneleve duheshin disa elektropompa. Ai erdhi në vend, jo për t'u sqaruar, por për të marrë masa të menjëhershme.

Nuk vaken shënimet tona po të tregojmë edhe për një mbledhje javore të këshillit teknik që u zhvillua para disa ditësh. Ajo kryesohet nga Ismail Ahmetaj, drejtor i ndërtimit të hidrocentralit. Këtu nuk pati as hyrje të përgjithëshme, as lustër e rrumbullakosje, por aty gjithçka fliste për ato porosi të rëndësishme që dha Partia në Kongresin e 8-të. Mbledhja u zhvillua e shkurtër, me fjalë të kursyera u fol për realizimin e detyrave, u tha çfarë kishte mbetur pa kryer, u përcaktuan edhe përgjegjësitë, por pa bërë «biografinë» e gabimeve dhe pa sjellë lista me justifikime.

Këtë frymë e gjetëm në të gjithë sektorët e kantieret që shkuam. Ja, kapanonin e oficinës së automjeteve të rënda të transportit, që është sa një fushë futbollit, e gjetëm pothuaj të boshatisur. Në një cep të saj kishte vetëm 2-3 makina që po riparoheshin. Inxhinieri Tomor Bushati na flet për organizimin e punës.

— I kemi vënë vetes detyrë t'i përgjigjemi të gjitha zotimeve të sektorëve të tjerë në kërkesat për transport. Dhe kjo nuk është aq e lehtë, sepse ata që vendosin të gërrmojnë më shumë, apo të tjerët që do të gatujnë beton më tepër, po nuk e transportuam ne...

Ata që vizitojnë tani Komanin, mund të themi se fitojnë një përfytyrim më të plotë për hidrocentralin. Zemra e malit, në të dy krahët e Drinit, është plot tunele e galeri të formave e përmasave të ndryshme. Për t'i përshkuar të gjitha ato do të duheshin rrugë. Një pjesë e këtyre tuneleve, që kanë formën e rrumbullakët, tani po vishen me tuba çeliku. Njëpër një tyre do të marrin rrugë ujërat e Drinit për në turbinë. Këto tunele janë aq të gjerë, sa në to mund të kalojnë lirisht makina e buldozerë të rëndë.

Tunelet e galeritë e tjera janë ato të devijimit, të shkarkimeve, rruga për lehtësimin e ndërtimeve etj. Të gjitha këto, nesër do të zihen nga ujërat ose do të vulosen e nuk do të shihen më. Do të imbetet në kujtesë vetëm puna e njerëzve, e atyre që po ngrenë këtë vepër madhështore. Por cilët janë këta njerëz? Qindra e mijëra bij nga të katër anët e Shqipërisë, që vijnë e shkojnë si zogj shtegtarë. Një pjesë e tyre e kanë lidhur dhe jetën me veprat e energjetikës. Për ta është shkruar në shtyp e ka folur Radio-televizioni, por puna e tyre e vyer ka aq ngjarje e heroizma, si lumi që nuk sosit asnjëherë.

Hashim Zyberi ka 17 vjet hidrocentraleve. Ai drejton brigadën «Ismet Sali Bruçaj» që me krijimin e saj Brigada është kompleks dhe ka 120 pjesëtarë. Ajo, siç na thonë në Komitetin e Partisë të hidrocentralit, e ka vendin në frontet më të vështira, dhe kjo, sepse secili në këtë brigadë udhëhiqet nga motoja «peshën e rëndë për

Shoku Enver Hoxha dhe Mjeshtria e merituar e sportit E. Karaballi në Sporiadiadën e IV Kombëtare, 1979.

Gjatë një stërvitjeje në poligonin e qitjes.

Një pamje nga dëmtimet e tërmetit të vitit 1905 në qytetin e Shkodrës.

Tërmeti i prillit 1979 bëri shumë dëme, por solidariteti socialist iu vu përballë që në orët e para.

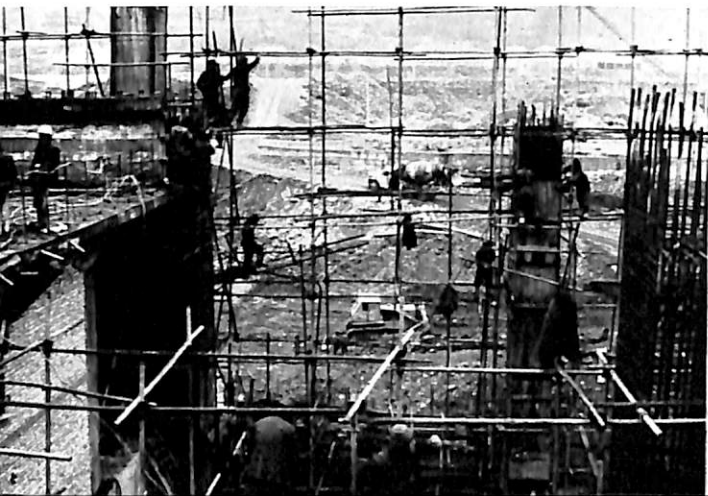
Lagjja e Bahçallëkut, e re dhe e bukur në hyrje të Shkodrës

Në pragun e përrimit. Nga fshati i shkatërruar nuk ka mbetur asnjë gjurmë.

Nga puna
për ndërtimin
e montimin
në kantieret
e hidrocentralit
„Enver Hoxha”
në Koman

Gjatë Festivalit Folklorik Kombëtar, Gjirokastrë, 1983.

Në Koncertet e Majit

15 prill 1985. Populli e Partia përcjellin birin dhe udhë-
heqësin e dashur, shokun **Enver Hoxha**, për në Varrezat
e Kombit.

Shoku **Enver Hoxha** midis një grupi punonjësish të shtypit, të Radiotelevizionit e të Kinostudios.

Gjatë punës në një nga studiot e Televizionit.

vete». Tani ata kanë ngritur frontet në ndërtesën e centralit, në kanalën e largimit të ujërave e sidomos te të dy kullat e ekuilibrit.

Pjesëtarët e brigadës punojnë, mësojnë, bëhen specialistë, ngrihen në përgjegjësi. Nga koha në kohë brigada përtërihet, megjithëse mbi 40 shokë janë që me krijimin e saj. Në krye të tyre është brigadieri, Hashimi.

— Kur ke më shumë telashe në brigadë? — e pyetëm sa për të hapur bisedën.

Shokët që kishim pranë filluan të qeshin. Si duket kishte ndonjë histori.

— Do t'ua shkoqis unë, — ndërhyri një shok i tij inxhinier. — «Telasht» më të mëdha Hashimi i ka kur i vijnë punëtorë të rinj. Një herë mori një grup djelmoshash nga Kukësi. I njohu me punën, me shokët, me rregullat, me disiplinën e pastaj çdo ditë u rrinte pranë edhe për t'i mësuar, por edhe për kohën e punës. Mbas disa muajsh njëri nga këta pyeti një nga shokët më të vjetër: More, i ndërroni këtu në Koman ndonjëherë brigadierët se ne atje në kooperativë...

— Po tani?

— Tani qeshin, Hashimin e kanë shok, mësues e prind. Jo për punën, por ai interesohet edhe për gjumin, ushqimin bile edhe në se i kanë shkruar shtëpisë letër apo jo.

Dedë Gjoni erdhi nga Kruja për të kryer stazhin e Partisë. Kur plotësoi kohën në vend që të ndahej nga shokët, vendosi të mos kthehej në Laç pa përfunduar hidrocentrali. Deda drejton një brigadë karakteristike që punon vetëm natën, ndaj edhe quhet «brigada e natës». Ajo merret me shmangien e defekteve në makinat e rënda të transportit.

Drejtimesit e nëpunësit në Koman kanë «orar»

të reduktuar në zyra. Dhe vërtet, ata fare pak i gjen lidhur pas karrikes. Po ku e si e kryejnë punën? Ata i gjen me orar e pa orar atje në frontin e prodhimit, te tunelet e diga. Këtë e pamë kur shkuam në çdo kantier. Agimi, që na shoqëronte në këto biseda, shoferi e dispeçeri i dikurshëm i dalluar, tani sekretar i parë i Komitetit të Partisë të hidrocentralit, gjente punë njëlloj si ne. Ai u linte takime njerëzve në ditë e orë të caktuara, atje në frontin e punës, pa u përmendur asnjëherë zyrën.

Komani pret e përcjell shumë vizitorë. Ata vijnë nga krahina të ndryshme të Shqipërisë. Vijnë jo vetëm për të parë veprën, por edhe për t'u takuar me ndërtuesit e saj, shumë prej të cilëve i njohin nëpërmjet televizorit.

Vinë në Koman edhe të huaj, delegacione, gazetarë, afaristë etj.

Komani, që po shkruan një histori të re në ndërtimin e Shqipërisë Socialiste, edhe më parë ka tërhequr vëmendjen e historianëve e studiuesve. Shekuj të shkruar këtu kalonte një rrugë kryesore që merrte nisje nga brigjet e Bunës e soste në dyert e Prizrenit e të Gjakovës. Por më shumë filloi të dëgjohej për Komanin mbas vitit 1899, kur konsulli i Francës në Shkodër A. Degrant, me ndihmën e franceskanëve, zbuloi varrezën e kalasë së Dalmacias. Për gërmimet e gjetjet e rëndësishme arkeologjike ai shkroi më vonë librin «Kujtime nga Shqipëria e Veriut», botuar në Paris në vitin 1901.

Pikërisht, këtu në Koman ku skamja e varfëria kishin bërë mbretërinë para Çlirimit, disa javë më parë erdhi trupi diplomatik i akredituar në vendin tonë, jo për të parë zbulimet arkeologjike, që edhe ato kanë një vend të nderuar, por ndërtimin e hidrocentralit «Enver Hoxha».

që do të jetë një nga veprat e mëdha të energjetikës në Evropë.

Sa kanë ndryshuar kohët në këto vitet e Çlirimit. Sa lart është ngritur Shqipëria, nga libri i konsullit, të libri i madh i ndërtimit të socializmit. Ndaj sot të huajt befasohen shpesh jo vetëm nga përmasat e veprës, por edhe për cilësinë e ndërtimeve; e në mënyrë të veçantë, ajo që gati u duket e pabesueshme, që këtë hidrocentral e ndërtojmë me forcat tona.

Kohë më parë, siç na tregon Skënder Kosturi, zëvendës drejtor i kësaj vepre, erdhën dy publicistë nga Brazili. Gjithçka ju duk perfekte dhe e shfaqën kënaqësinë pa asnjë ngurim. Në fund shoqëruesi ynë u thá se kemi dëgjuar që në Brazil, mbi lumin Parana, është ndërtuar hidrocentrali më i madh në botë, me mbi 12 milion kw.

— Kjo është e vërtetë, — ju përgjigjën ata, — por vetëm si fuqi, pasi për ndërtimin e tij u futën me projekte, me kredi, me specialistë edhe 5-6 vende të tjera kapitaliste. Pra, Brazili aty ka vetëm emrin. Tani bile edhe shfrytëzimi i tij ka sjellë një mijë telashe, sepse dhjetëra shoqëri kërkojnë pjesën e tyre. Ndërsa ne mendojmë e këtë e themi pa komplimente, se hidrocentralin më të madh e ndërtoni ju. Kjo po të merret parasysh numri i popullsisë, e kryesisht gjithçka me forcat tuaja.

Në hidrocentralin «Enver Hoxha» të Komunit nuk ka natë, bile turni i tretë është më i zhurmshmi, sepse oshtima e maleve përcjell bashkë me zhurmën e valëve të Drinit edhe uturimën e makinave të fuqishme, buldozerëve, sondave e pistoletave të minatorëve.

Edhe ne nuk na zuri gjumi deri vonë. Në orët e para të mëngjezit hodhëm në shënimet

tona edhe këto shifra: çdo ditë në ekranin e digës vendosen 20 tonë hekur, hidhen mbi 500 metër kub beton. Deri tani janë hedhur 73 për qind e mbushjeve në digë. Tejkalimet në Koman nuk janë thjesht rezerva për muajt e ardhshëm. Çdo tejkalim këtu është materializim i zotimit që një muaj para afatit, pra më 29 nëntor 1985 të japë energji elektrike turbina e parë e hidrocentralit.

Një muaj para afatit! Kjo do të thotë 100 mijë kw/orë energji elektrike.

Me faqe të bardhë.

Koman-Tiranë, nëntor 1984

Në Gjirokastër e gjithë Shqipëria

Gjirokastra, qyteti i gurtë, që në shekuj ho-
dhi themelet mbi shpatet e Malit të Gjerë për
t'u bërë i pavdekshëm në historinë e popullit e
të vendit tonë, po jeton sërishmi në këtë tetor
të vitit 1983 një gëzim, që vjen çdo pesë vjet,
gjithnjë më i bukur se tjetri.

Historia ka kaluar sa herë mbi rrugët e këtij
qyteti, sa herë kanë parë ato beteja e luftëra, por
kanë pritur këto rrugë monumentale, këto kall-
drëme edhe shumë gëzime, kanë pritur lirinë e
fituar në agimin çlirimtar, kanë ndjerë hapin e
Enver Hoxhës duke ecur e duke kuvenduar aq
thjeshtë e aq bukur me njerëzit e mirë, mes
të cilëve lindi dhe u rrit. E, ja tani, Gjirokastra
trime e stolitur me hijeshi, ka dalë këtyre mono-
pateve, këtyre shesheve e rrugëve muzeale për
të pritur vëllezërit e motrat nga qytete e kra-
hina të ndryshme, ka ardhur në Gjirokastër e

gjithë Shqipëria për të marrë pjesë në festën e madhe të artit e kulturës socialiste, në Festivalin Folklorik Kombëtar 1983.

Një popull i tërë i punës dhe i pushkës ka sjellë sot në sofrën e kalasë, në këtë truall të lashtë të kaq ngjarjeve historike, shpirtin e tij krijues, traditën e pavdekshme të artit, që kalon nga brezi në brez, duke u pasuruar e duke e ruajtur freskinë e bukurinë e tij të pashoqe.

Këtu, me ison burrërore labe do të bashkohet ëmbël melodia e fyejve të Gramshit dhe e buzikut të Kolonjës. Do gjëmojë daullja e Kukësit dhe e Dibrës e do ja marrë hareshëm curlja dyjare. Do të vihen në dyzën çiftelitë e Pukës e të Malësisë nga Kelmendi deri ku büron e dendhet Drini e Valbona e bardhë.

E si ta shprehim madhështinë e këtij festivali, të kësaj feste të madhe: poeti me vargje, shkrimtarët në mendime. Po ja se edhe me gjuhën e shifrave ajo tingëllon interesante. Për të arritur deri në këtë festë të madhe u ngritën, në 200 zona të Shqipërisë, 2 300 grupe artistike me mbi 7 000 pjesëmarrës amatorë. U kënduan afro 14 000 këngë, prej të cilave mbi 8 000 të reja. Në skena e podiume u hodhën mbi 3 000 valle e, të gjitha këto me një larmi të madhe stileshe e kostumesh popullore. Nga i gjithë ky lumë këngësh e vallesh, për konkurimin e këtij viti u përgatitën 26 koncerte, 26 buqeta me lule, stoli e re për qytetin e lashtë e të ri të Gjirokastrës.

Sonte është nata e parë e mirëseardhjes. Gjithë pjesëmarrësit do të jenë miq në sofrat e familjeve gjirokastrite, ndaj anetë e dashura e të mira janë plot gëzim e shqetësim e bisedojnë se si t'i presin sa më mirë bijtë e bijat, vëllezërit e motrat nga e gjithë Shqipëria.

Po sonte, ka edhe diçka tjetër të bukur, sepse është shfaqja më e madhe që do të bëhet në këtë festival, pasi në çdo shtëpi, miqtë e të ftuarit, së bashku me mikëpritësit do t'ja marrin këngës e në vatrën gjirokastrite do të gjëmojë si asnjëherë kënga e vallja gjirokastrite. Imagjinata na merr me vete e themi: kushedi ç'pamje mahnitëse do të ketë gjithë ky gëzim, gjithë ky koncert i paparë, ku do të këndojë e do të hedhë valle njëherësh një qytet i tërë dhe mijëra artistë nga e gjithë Shqipëria.

Por veç këngës e valles duam të tregojmë, në reportazhin tonë, se këtu në Gjirokastrë çdo shtëpi është një kënd muze, e shumë nga ato ruajnë brenda një luftë, një betejë, një faqe historie.

Kudo që të jesh mik në Gjirokastrë, në shtëpitë e pastra e të rregulluara me aq merak, përsëri nuk të rrihet pa vajtur për të vizituar edhe disa shtëpi, të zakonshme, por edhe të veçanta. Në to sikur çmалlesh e kujton vitet e shkuara e të tanishme.

Një nga këto shtëpi është ajo e Bajo dhe Çerçiz Topullit. Në vitet e fillimit të këtij shekulli e deri vonë, i gjithë populli i njohu krismat e armëve të tyre në fushën e betejës për lirinë e pavarësinë e Atdheut, e njohu mençurinë e tyre. Ata s'kursyen asgjë për vatanin. Kënga popullore thotë:

Di djem nga vendi inë

Vetë ç'e prishnë shtëpinë...

Vërtet vetë e prishën shtëpinë, sepse ata me vetëdije u ngritën kundër armiqtve pushtues turkoman dhe e dinin se çfarë do të vinte pra-

pa, po kjo nuk i tuti, përkundrazi i bëri trima mbi trima. Armiqtë ua dogjën dhe ua rrëzuan shtëpinë duke e bërë njësh me tokën, por kjo shtëpi te toka e kish fuqinë. Me Bajon e Çerçizin ishte i gjithë populli. Ai i ngriti shtëpitë ashtu siç ishin. Ato dolën nga tymi i luftërave e betejave, ndaj janë shtëpitë e historisë.

Ja edhe një shtëpi tjetër që i përket gjithë qytetit. Këtu ka lindur e jetuar Muzo Asqeriu, dëshmori i parë i Luftës Nacionalçlirimtare në Gjirokastër, Hero i Popullit. Në rrugët e sokakët ku ka bredhur me kalamanët moshatarë, një grup folkloristësh nga Tropoja ia ka marrë një këngë majekrahu për trimëritë e Luftës Çlirimtare.

Mbasi zbret Qafën e Pazarit e ecën tutje drejt shpatit, të del përpara një derë e madhe. Është kjo një shtëpi e gjithë popullit. Këtu më 16 tetor 1908 lindi Enver Hoxha, ai që me Partinë e bijtë e popullit, morën stafetën e ngjeshën armët për beteja të reja, ngritën luftën e popullit shqiptar në pedestalin e pavdekshëm të historisë...

Vitet shkojnë e çdo ngjarje, çdo betejë, çdo fitore na kthen te kjo shtëpi. Na kthen për t'u çmallur, për të kujtuar, na kthen edhe për historinë. Dhomat e kthinat e kësaj shtëpie, korridoret dhe objektet në mure, kujtime të viteve të shkuara, janë edhe kaq të afërta, sepse ato lidhen me jetën e njeriut që së bashku me ne, në popull e pranë popullit, për 75 vite me radhë, ecën në një rrugë plot vrull e rritje, plot këngë e beteja, plot fitore në ndërtimin e Shqipërisë Socialiste.

Duke ecur monopateve e sokakëve u ngjitëm në tjuallin e kalasë, në skenën më të madhe të Shqipërisë, në atë podium ku dërrasat ende

mbajnë arómën e pishës e në shkallët e saj të gdhendura me aq mjeshtëri ku duket sikur ende nuk është tharë betoni lidhës.

Këtu, për 6 ditë me radhë, grupet artistike të artit popullor, të veshur me afro 500 lloj kostumesh, nëpërmjet këngës e valles, do të demonstrojnë, talentin e pavdekshëm të popullit, nëpërmjet këtij arti do të na flasin për rrugën e lavdishme që ka kaluar ai deri sa u ngjit në këtë skenë i lirë dhe i pavarur, me Partinë e tij sokoleshë e shokun Enver Hoxha në krye. Nuk ka si të mishërohet më bukur tradita me të sotmën: Kalaja është trualli, është skena e atyre këngëve e valleve që mbajtën e mbajnë të ndezur dashurinë për këtë tokë të shenjtë.

Kënga ka qenë për ne flamur e kushttrim lirie. Ajo na ka shoqëruar në gëzime e festa, në punë e fitore e, në luftëra e beteja ajo ka ndezur zjarr istikamet.

Vijnë grupet njëri pas tjetrit. Në zërin, në interpretimin, në hapin e valles së tyre, është forca e historisë, jeta me të gjitha ngjyrat e saj, që nga lindja te dasma e deri te guximi e trimëria. Të gjitha grumbullohen këto ditë në këtë skenë, që edhe vetë ajo është një histori.

Vallet e këngët nuk kanë të pushuar te ky truall i kalasë, ku sot është ngritur kjo skenë kaq e madhe arti. Sa hijë i ka... Vetë populli e ngriti këtë kështjellë për t'u mbrojtur. Historia na rrëfen se punimet për ndërtimin e kësaj kalaje filluan aty nga shekulli VI i erës së re. Më vonë dyndjet pushtuese u sulën mbi të për ta rrëfshuar, për ta zhdukur. Shumë ngjarje e sturhi luftërash kaluan mbi këto mure e mbi këto bedena, por ajo rezistoi. Dëmtohej e rindërtohej, rindërtohej e bëhej gjithnjë e më e fuqishme. Një kalimtar francez, aty nga shekulli XVIII,

thotë se për përforcimin e kalasë, punonin çdo ditë 1 500 deri 1 700 forca.

Në Luftën e Parë Botërore, sheshi i kalasë u kthye në gazerma të ushtrive të huaja.

Në luftën për çlirimin e Atdheut, këto mure e sheshe të kalasë, panë përlëshjet heroike të partizanëve të Brigadës VIII Sulmuese kundër pushtuesve gjermanë: e atyre që ishin bashkuar me ta.

Sa hije i ka tani festivali këtij trualli heroik, kësaj skene të madhe të artit të popullit, këtij arti të pavdekshëm si vetë kalaja që i ka rrënjët si muret, thellë në tokën nënë. Ndaj këngët e vallët me aq bukuri i bëjnë jehonë të djeshmes, i këndojnë fuqishëm të sotmes e plot optimizëm të ardhmes.

Populli i rrethit të Gjirokastrës, që në historinë e Atdheut ka dhënë kontributin e vet të çmueshëm me pushkë e penë, e ka dashur, e ka rritur dhe e ka zhvilluar edhe kulturën e artin. Ka luftuar për ta mbrojtur atë. Gjirokastra nuk është qytet muze vetëm për ndërtimet, për atë arkitekturë të rallë që mahnit çdo vizitor, por mban në gjirin e vet edhe vlera kolosale që kanë të bëjnë me kulturën, me artin, me atë mençuri të popullit të shprehur me vargje, në këngë, në valle, në ritet e zakonet e lashta, në traditën e bukur socialiste që po krijohet.

Shoku Enver Hoxha, në përshëndetjen drejtuar popullit të rrethit të Gjirokastrës, me rastin e përrurimit të qendrës muzeale, ka thënë: «Sa shumë thesare të vyera ruan kjo kodër historike në mes të Gjirokastrës. Aty është folur me pushkë e penë për Shqipërinë. Aty, në vatra si këto, janë themelet e para të shkollave që sot mbushin anëmbanë Shqipërinë. Aty lindën ske-

nat e para të teatrove amatore dhe profesioniste».

Mbi këtë kodër, ruhen edhe klasat e thjeshta, me dritaret karakteristike, të mësonjëtores «Liria». Sa punë e përpjekje u bë, që nga Çerçiz Topulli e deri te Thoma Papapano, Hysen Hoxha etj., e me mbështetjen këmbëngulëse të atdhetarit të njohur Hasan Prishtina, që të mos mbylleshin ato klasa të shkollës e të dijës, të punës, të luftës e të lirisë.

Duke ecur nëpër rrugën që të çon në Qafë të Pazarit, njeriut i shkojnë sytë të një pllakë përkujtimore: afro 100 vjet më parë ërdhi këtu në Gjirokastër Abdyl Frashëri, i dërguari i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, të cilën ai e kryesonte, dhe organizoi aty mbledhjen me përfaqësues nga krahinat e ndryshme të vendit për të vazhduar luftën e për të mos ju përkulur askujt, për të mos pranuar asnjë lëshim apo pazarllëk në dëm të lirisë e të pavarësisë së Atdheut.

Kurvelesh e Gegëri
C'u mbledhën në Ergjëri...

Janë vargjet e atdhetarit Koto Hoxhi. Edhe këto vargje i kanë hije festivalit. Është mbledhur sot në Gjirokastër e gjithë Shqipëria në një «kuvend» këngësh e vallesh, që, në mes të tjerash, i këndojnë edhe punës e përpjekjeve të atdhetarëve tanë për Shqipërinë, për kombin.

Pret Gjirokastra festivalistët me sofrën shtruar, me arritje në të gjitha fushat, me një popull që e do tokën, e do arsimin e kulturën, e do artin e krijimtarinë. Në këtë rreth tani ka dy shtëpi kulture në qytet e shtatë në fshat, ka bibliotekën, teatrin e estradën profesioniste. Kudo në kooperativa e qendra pune e prodhimi janë

ngritur grupet amatore e folklorike. Vetëm në festivalin e sivjetëm të rrethit morën pjesë afro 4 000 amatorë. Në këto grupe artistike janë të gjithë brezat, plëq e të rinj që këndojnë e he-dhin valle së bashku e mësojnë së bashku.

Kanë gjirokastritët mikëpritës edhe një me-
rak tjetër të madh: duan të paraqesin sa më bu-
kur koncertin e mirëseardhjes. Kjo nuk është
një detyrë e vogël. Përgatitjet janë bërë të shu-
mta. Do të mbushet e do të buçasë i gjithë sta-
diumi, që nga qindra pjesëmarrës në korin e
fëmijëve e deri te grupet polifonike, nga kënga
heroike e vallet e ditëve tona e deri te orkestra
simfonike, që sivjet, për herë të parë del para
publikut.

Të gjitha këto që treguam janë pak për t'u
njohur me gjithë atë punë të madhe që është bë-
rë për përgatitjen e festivalit, me gjithë atë
punë që kanë bërë vetë gjirokastritët duke rre-
gulluar e pastruar çdo gjë: shtëpitë e rrugët,
duke lyer çdo prak e derë.

Të gjitha sa shkruam janë ende pak për t'u
njohur me Gjirokastrën, me të kaluarën e të
sotmen e saj. Por është fat që në prak të këtij
festivali lexuesit tanë kanë në dorë librin e ri
të shokut Enver Hoxha «Vite të vegjëlisë» që
sapo ka dalë nga shtypi. Të marrësh penën e
të shkruash për Gjirokastrën mbas këtij libri nuk
është e lehtë, aq më tepër kur e ndjen se edhe
ato gjëra që i ke vizituar e parë vetë, që i ke
prekur me dorë, përsëri kur shkruan për to të
dukët se diçka ke lënë në harresë, diçka të ka
mbetur pa thënë.

Tani që kemi në duar librin e shokut Enver,
«Kujtime të vegjëlisë» na duket e drejtë të the-
mi se pa lexuar këtë vepër, këto kujtime aq
jetësore në jetën e në familjet, të një lagjeje,

të një qyteti të tërë, nuk mund të thuash se e njeh Gjirokastrën.

Sa kaluam, me shënimet tona, në vite e ngjarje të paharruara, sa soditëm këtë qytet të gurtë e të papërsëritshëm, në sofrën e madhe të kalasë ka filluar festa, ka filluar konkurimi, kënga e vallja dëgjohen deri poshtë grykave e fushave ngjyrë ari të luginës së Drinos. Jehona e tyre shkon deri në Çajupin krenar e i kthehet përsëri me ushtimë Malit të Gjerë.

Radiotelevizioni, Kinostudioja kanë filluar punën me vëmendje shembullore. Ata do të fiksojnë forcën, bukurinë, ndjenjat e këtij arti të madh e të pavdekshëm të këtij festivali me bukuria mahnitëse.

Gjirokastrë, tetor 1983

Kënga mori udhë...

Kënga si emri të ndjek pas tërë jetën. Ajo nis që me përkundjet e hapat e para e, tutjë ecën nëpër vite, deri në moshën e thyer. Njeriu mplaket, kënga jo.

I duam këngët tona, këngët e bukura për kreshnikët e trimat e maleve, për heronjtë që shkuan drejt vdekjes për liri, me këngë në gojë. I duam këngët kur këndohen në kore e majëkrahut, pranë zjarrit partizan e në marshime. I duam këngët në festa e dasma. Edhe vallen kur e hedhim vënçe me këngë e shoqërojmë, edhe rrugës kur ecim nga një këngë, nën zë, me vete këndojmë...

Na erdhën këto mendime tek po dëgjonim me vëmendje një këngë të interpretuar nga artistja jonë e mirënjohur Vaçe Zela. Zëri i saj melodioz e kumbues të fuste në një botë plot ndjenja e frymëzim, të mbushte me optimizëm. E, njeriu në vetvete, ashtu pa dashur, rri e mendon për rrugën e këtyre talentëve, që me aq mjeshtëri e art përcjellin këngën e bukur shqiptare.

Po si mori udhë kënga tek artistja jonë Vaçe Zela?

Aty nga fillimi i viteve '60-të, në Fierin ende të vjetër, në mes të qytetit, ishte një teatër i vogël, si një barakë druri e ndarë nga të gjitha ndërtesat e tjera. Njerëzit e thërrisnin me emra të ndryshëm: ca klub, ca kinema. Në fakt ajo ishte një sallë që shërbente për gjithçka në Fier. Sot e kësaj dite e kemi në mendje, në kujtesë atë sallë me ato dyert e dritaret e vogla, të vendosura pak nën çati, si të ishte magazinë. S'kishte asnjë lloj mjedisi për interpretuesit, mbasi nga kuintat e skenës, përmes një dere të vogël «artistët» apo interpretuesit dilnin në rrugë. Aty edhe përgatiteshin, aty edhe bënë ndonjë provë e pastaj ngjiteshin në skenë.

Asgjë s'kishte për t'u mbajtur mend kjo sallë po të mos ishte... Vaçe Zela. Atëherë ajo ishte fare e re, amatore e shtëpisë së kulturës së Lushnjës dhe, bashkë me një grup këngëtarësh kishin ardhur për të dhënë shfaqje në Fier.

Më kujtohet, dy radhët e para të sallës i kishim zënë ne të ardhurit me shërbim në këtë qytet. Kaq shumë njerëz kishin në sallë sa korridori as që dukej fare. Ishin hapur edhe dyert, e, në dritare «ishin varur», më të pasionuarit, që nuk kishin siguruar dot biletë.

Koncerti filloi. Numrat po kalonin njëri pas tjetrit e, shikuesit filluan të thërrisnin: «Të dalë Vaçe Zela, të dalë Vaçja!» Mirëpo koncerti po shkonte nga fundi e Vaçja që asaj dite s'kishte qenë edhe aq mirë, s'po dilte. Pas shumë kërkesash, më në fund ajo u ngjit në skenë dhe këndoi dy këngë radhazi. Salla buçiti nga duartrokitjet, pastaj seç u njoftua një numër tjetër, por spektatorët u ngritën e filluan të lënë sallën.

— Kemi ardhur vetëm për të dëgjuar Vaçen, — thanë ata.

Kjo ishte njohja jonë e parë me artisten e talentuar. Ajo sallë e vogël e thjeshtë dhe ai zë aq i bukur, më janë ngulitur në mendje, ashtu bashkë, e nuk i ndaj dot kurrë nga përfytyrimi.

Më pas, disa herë më ka rastisur të takohem me Vaçen, të flasim për pasionin e jetën e saj...

E gjithë ajo që mund ta quajmë fillimi, ka nisur edhe të një çezmë e thjeshtë në një lagje krejt të zakonshme në qytetin e Lushnjës, aty nga mesi i viteve 50-të. Në atë kohë Lushnja i ngjante më shumë një fshati të madh dhe banorët e saj merrnin ujë, si në shumë zona të vendit tonë në atë kohë, nga çeçmat, që zakonisht vendoseshin në krye të rrugës.

Nga pjesëtarët e familjes Zela, Vaçja vinte më shpesh se të tjerët në çeçmë. Vajza e vogël, që nuk e bënte aspak me përtesë këtë punë, gjatë kohës së pritjes në çeçmë apo kur mbushte ujin këndonte, ashtu për vete, herë nën zë e, herë harronte e kënga dëgjohej deri larg...

Kënga dhe uji. Vaçja e vogël, nga gëzimi i këngës, hutohej e si mbi krahët e dallëndyshes shëtiste diku larg fushave të Myzeqesë.

E gjithë kjo histori e thjeshtë, pak edhe romantike, do të kishte mbetur sekret në jetën e Vaçes po të mos ishin spektatorët e parë të saj, lushnjarët e mirë që i duan këngët, gëzimin, punën. Ata mbledheshin te çeçma, ashtu pa e vënë re e ndiqnin me vëmendje zërin e bukur të fqinjës së vogël dhe, secili shprehte diçka, thoshte diçka. «I lumtë, këndon bukur!», «Do të bëhet e dëgjuar me atë zë të kristaltë». «Duhet me u thënë shokëve të komitetit» etj, etj.

Shpesh në pak minuta te çeçma grumbulloheshin aq shumë dëgjues, sa që vajza e vogël

habitej, gëzohej, por edhe turpërohej, ndaj merrte shtambën e vraponte në shtëpi.

Më shumë Vaçja këndonte në oborr të shtëpisë. Edhe kur punonte, edhe kur mbaronte detyrat e shkollës, edhe kur i vinin shoqet, Vaçja këndonte, gjithnjë këndonte.

Një ditë, arsimtari i vjetër, mësuesi i nderuar, por edhe dashamirës i këngës e i muzikës, Aleks, e mori Vaçen e vogël për dore dhe e solli në ndërtesën ku sot është Muzeumi i Kongresit të Lushnjës. Në atë kohë aty ishte shtëpia e kulturës.

— Ju kam sjellë një këngëtare që nuk do ta ndani asnjëherë nga skena, — u tha Aleks shokëve të muzikës.

Gjithçka filloi thjesht. Vaçes i kujtohet se as rroba nuk kishin, por se nga i kishin gjetur ca veshje bejlereshash, që i shkurtonin, i ndryshonin e dilnin me to në koncerte.

Ja edhe një ngjarje që i ka lënë mbresa të paharruara këngëtares. Kur ajo ende nuk i kishite mbushur të gjashtëmbëdhjetat erdhi në Lushnjë një grup regjistrimi i Radio Tiranës. Gjithsej-gjithsej, grupi kishte një manjetofon të vjetër, një mikrofon, shirita, e kështu për të parën herë këngët e Vaçes do të regjistroheshin për në Radio. Vaçja me këtë rast, për të parën herë dëgjoji vetëveten.

— Ishte diçka shumë emocionuese, — kujton sot këngëtarja, — doja të fluturoja nga gëzimi.

Kështu rodhën vitet, shtëpia e pionierit, erdhën turnetë e para në qytetë e krahina të vendit tonë, konkurimet. Erdhi Vaçja edhe në Tiranë, në zemrën e gjithë Atdheut e, kështu Festivali i parë në Radio, anketat muzikore, koncertet dhe estrada, studimet në degën e dramës në

Instituti i Lartë të Arteve, turnetë jashtë shtetit... Nisën të shkruanin gazetat, Radioja e Televizioni, regjistrimet janë të shumta por, gjithnjë këngëtarja jonë mbetet e thjeshtë, e gëzueshme, bashkëbiseduese e vëmendshme, e çiltër dhe e dashur. Të gjitha këto ndihen edhe në këngët e saj.

E ku ta ndalim mendimin tonë? Te kënga «Ylli partizan», ku më aq patos i këndohet luftës sonë partizane, apo te «Këngët e popullit tim», ku të duket se është mbledhur një tufë lulësh të derdhura në tinguj të pavdekshëm. Po «Shoqet tona illeagle», po «Nënë moj do pres gërshetin»? Sa pranë e pranë rrinë lufta, liria, sakrificat dhe aq e fuqishme dashuria e nënave. Te kënga «Në çdo zemër mbjell gëzim» është aq i bukur e frymëzues portreti i rinisë sonë ndërtuese e socializmit. E... «Ti në ballë, ne krah për krah» me Enver Hoxhën, me mësimet e tij radhët tona janë të pathyeshme.

Për cilën këngë të flasësh, çdo njëra një bukuri, një gëzim, një copë jete. Vaçja nuk është e pasionuar vetëm me muzikën tonë të lehtë. Po me atë patos, po me atë dashuri, ajo këndon edhe këngën e bukur popullore, bile me shumë vëmendje e kënaqësi i ka mbledhur e përpunuar me kompozitorë e pastaj i ka kënduar. Si mund të harrohen këngët «Doli ylli që me natë», apo «Motive myzeqare». Gjurmë të pashlyeshme të lenë këto këngë. Çfarë sinkronizimi: motive, mendim, zë e interpretim.

E gjithë tematika e këngëve të Vaçe Zelës, siç thotë ajo vetë, është jeta e bukur plot dritë që ka ardhur nga thellësitë e shekujve në lufta lëgjendare për liri e pavarësi, është jehona e betejave të trimërive më të mëdha të popullit tonë,

jehona e Luftës Nacionalçlirimtare, është vrulli e puna për ndërtimin e Shqipërisë Socialiste, është kënga për njeriun e ndryshimeve të papara në jetën tonë, e njeriut që di të punojë mirë, të gëzojë, të hedhë valle e të dashurojë.

E do skena shqiptare Vaçen për atë gjerësi shpirtërore, jo vetëm në mënyrën e të kënduarit, të tonalitetit të mrekullueshëm për zërin aq të kulluar si burimi i maleve, të ngrohtë si shpirti i popullit, por e do edhe për atë forcë të lartë interpretuese e emocionuese. Kënga e kënduar nga Vaçe Zela është një poemë, është një copëz dramë, është një hymn dhe në të gjitha këto, në mënyrën krejt të natyrshme, i thjeshtë e i fuqishëm është edhe interpretimi i saj lirik e dramatik.

Vaçen e kanë parë dhe e kanë vlerësuar edhe skenat e shumë vendeve të botës. Ne jemi dëshmitarë të aq takimeve, të aq bisedave, të aq filmave dhe emisioneve televizive ku spektatorët të mbërthyer në sallë, në heshtje, kanë shpërthyer më pas në brohoritje të pandalshme për minuta të tëra. E tillë është Vaçja jonë.

Këto merita, punën e saj të palodhshme, dashurinë për këngën e artin i ka vlerësuar Partia, populli. Ai i dha Vaçes titullin e vet më të nderuar «Artiste e Popullit». Ka maja më të larta?!

E Vaçja kështu është, me titull e në jetë. Nënë e kujdesshme, e dashur dhe e respektuar, vazhdimisht jeton me jehonën e skenës, me spektatorët aq të mirë e që i japin aq frymëzim për të kënduar.

U bënë shumë vjet që u mësua me zërin e melodinë e bukur të këngës sonë të kënduar me mjeshtëri nga artistja jonë Vaçe Zela. U

Biografi e re në këngët e popullit

Secili prej këtyre djemve, që po hyjnë në këtë reportazh, erdhi në shkollën e mesme artistike «Jordan Misja» Tiranë nga rrugë të ndryshme, nga zona e krahina të Shqipërisë ku edhe kënga, edhe vallja këndohen e hidhen disi veçantë nga njëra-tjetra.

Hi sollën ata këto këngë, në tryezën e dritës, ashtu siç i kishin mësuar e siç i kishin dëgjuar dhe i këndonin me shokë në festa e gëzime, në mbrëmjet e shkollës. Në këto melodi, në ritmin e fjalët, për kohë të tëra ishte gdhendur ajo mendimtarë e krijimtari popullore, ku edhe kanë marrë pastaj afë ngjyrën e veçantë të krahinës që ne i kemi quajtur: këngët shkodrane, këngët e Shqipërisë së Mësme, këngët e Korçës e, ku t'i përmendim të gjitha, deri te këngët laçe, ku merr zjarr njëherësh edhe vargu edhe melodija, edhe napa!

Por, këta djem të talentuar sollën me vete.

edhe diçka të përbashkët; dashurinë për këngët e popullit, për melodinë e vallet, pa dyshim, passionin e madh për instrumentet, që i shtyu edhe të studionin e të bëhen artistë të ardhshëm.

Po cilët janë ata?

Në mes tyre Nimeti. Ka vite që në familjen e tij shkodrane, nga brezi në brez, trashëgohet kënga e interpretimi i saj. Në këtë rrugë eci edhe Nimeti. Që kur ishte pionier, bashkë me shkolllën, me librat e ndiqnin pas edhe këngët, edhe veglat muzikore. Kënga, melodia iu bënë pasion, dashuri e nuk ishte aspak e çuditshme që Nimitin e gjeje në kohën e lirë pas orkestrës, në koncerte e dasma, e pse jo, edhe duke ia marrë me të atin ashtu shtruar këngëve shkodranë.

Nëse nuk do ta njihnit Aleksandrin, e rasti do t'u binte ta ndiqnit pas kur ai do të fishkëllente ashtu me vete, ndonjë melodi, do ta kuptonit përnjëherë, se ai vjen nga fushat e gjera të Myzeqesë, nga ajo shtrirja e paanë e punës dhe e melodisë.

Sazani solli në mes shokëve të Liceut Artistik gjithë ato gëzime, gjithë ato ndjenja të brensdhme të këngës qytetare elbasanase. E, ku ta ndalim mendimin? Tek Markoja, që me aq pasion di ta japë shpërthimin e harenë e këngës Tiranase. Këto këngë, së bashku me ato të Elbasanit, përbëjnë ato që ne i quajmë «këngët e Shqipërisë së Mesme». I themi kështu vetëm si gjeografi e «mesme», sepse për koloritin e tyre, për shtrirjen e ndjenjave, pëlqehen e ndiqen me aq dashuri në jug e veri të Atdheut.

Këta nxënës, që erdhën në Liceun Artistik për mjeshtri në instrumente të ndryshme, së bashku me disa shokë të tjerë, aty nga viti 1976 krijuan grupin e interpretimit të këngës popullore në shkollë.

Në programet e shkollave tona të mesme artistike ka shpërndarje të drejtë të ngarkesës së dijenive, të njohjes, me profesionin, me veglat muzikore, me krijimtarinë. Por ka edhe diçka shumë të mirë: që të gjithë nxënësit pavarësisht nga profili apo instrumenti, duhet të njohin e të interpretojnë këngën popullore. Kjo, natyrisht, ka qëllimin e kulturës së përgjithshme, por është menduar drejt, që për këtë të ketë edhe një detyrim shkollor, që nxënësit në mënyrë individuale e japin para një komisioni.

Mbase ky «detyrim» shkollor ishte pikënisja e mendimit për të krijuar grupin e këngës popullore pranë Liceut. Nimeti, Aleksandri e shokët e tjerë vendosën ta paraqesin disi ndryshe këtë provim para pedagogëve. Me iniciativën e tyre mësuan një tufë këngësh të njohura popullore të krahinave të ndryshme të Shqipërisë, punuan me orkestrimet, me harmonizimin e, veglave dhe dolën grup para komisionit.

Kjo ishte diçka e bukur dhe e papritur. Nuk ishte fjala për vlerësimin, as të nota, por tek ajo ide e bukur, të vullneti, këmbëngulja e dashuria që treguan ata për këngët e popullit, të pasioni për të ruajtur e për të ngritur më lart atë krijimtari muzikore që i ka rrënjët në shekujt e largët.

Kështu nisi rrugën ky grup i vogël artistik, që menjëherë gjeti përkrahjen e shkollës e të shokëve, e në mënyrë të veçantë të pedagogut Benjamin Kruta, aq i pasionuar për folklorin, për këngën e melodinë popullore.

Në Institutin e lartë të Arteve, ku pjesëtarët e këtij grupi vazhduan studimet e larta, mes shokësh e shtuan edhe më shumë kujdesin e punën për t'u perfeksionuar jo vetëm në instrumente, por edhe për të kombinuar e harmonizuar sa

më mirë anën vokale, interpretimin dhe shoqërimin me orkestër.

Megjithëse kjo krijimtari dhe kjo punë nuk bënë pjesë në programin e shkollës, drejtori i Institutit të Lartë të Arteve, Lili Zhamo, që i ndiqte me vëmendje hapat e vullnetshme të djemve të rinj, në të gjitha rastet i inkurajonte e i përgëzonte me dashuri pjesëtarët e këtij grupi artistik, i cili shpejt filloi të bëhej i njohur kudo. Edhe sot ata kujtojnë se një ditë që drejtori sapo ishte kthyer nga shërbimi në disa rrethe të vendit, e mblodhi grupin dhe u solli këtë sihariq: kudo më folën për këngët tuaja, për interpretimin tuaj!

S'kishte gjë më të gëzueshme!

Tani që ka kaluar njëfarë kohe, pjesëtarët e grupit kanë dëshirë të hedhin disa shënime në «historikun» e kompleksit. Si vite mëbase nuk janë edhe shumë, por puna është e madhe e frydhënëse.

Qershorin e vitit 1976 pjesëtarët e grupit e quajnë si kohën e përrimit. Ajo lidhet me diçka të bukur, me transmetimin për herë të parë në Televizion të një programi artistik. Ky koncert u përgatit me shumë emocione. Të gjithë kishin ngarkesë të veçantë. Deri natën vonë vazhdonin provat. Ku ishte skena para ekranit të vogël? Tani ata do t'i shikonte e gjithë Shqipëria.

Po cikat ishin këngët e para të grupit? Nga koha në kohë repertori i këtij grupi artistik është zgjeruar me dhjetra këngë të ndryshme, por përsëri nuk harrohet ajo kënga e parë «M'i gëzofsh pesëmbëdhjetë pranverat». Ishte këngë e njohur shkodrane, por për të u punua shumë: U bë orkestrimi i ri, u punua fare pak edhe teksti, u bë harmonizimi i veçlave e mbi të gjitha ana vokale. Atë do ta këndonin studentë,

këngëtarë nga krahina të ndryshme, ndaj ruajtja e tonalitetëve, e origjinalitetit dhe e veçorive të tjera, përbënin diçka jo edhe aq të lehtë. Pra duhej diçka e re, e këndshme, por pa e cënuar aspak muzikën dhe melodinë aq të njohur të asaj kënge. Këngën «M'i gëzofsh pesëmbëdhjetë pranverat» e ndoqën pas kënga korçare, tingujt nga Myzeqeja etj.

Shkalla e pjekurisë së interpretimit gjatë viteve të mësimt në Institut erdhi duke u rritur vazhdimisht. Në repertorin që po zgjerohet u tregua kujdes i veçantë që të ruheshin të pastra veçoritë e këngëve nga krahinat e ndryshme. Për ta realizuar më mirë e për ta njohur sa më afër këtë krijimtari e mënyrë të popullit, në fushën e këngës, pjesëtarët e grupit u ngarkuan me detyra të veçanta që secili në kohën e lirë, e gjatë muajve të verës të vëzhgonte nga afër e të njihet sa më në thellësi me këngët e krahinës së vet, me mënyrën e të kënduarit, me grupet apo solistët që interpretonin këto këngë.

Të gjitha këto hulumtime e vëzhgime silleshin pastaj në auditorët e Institutit. Për to diskutohet gjerë e gjatë e mbi bazën e tyre ndërtoheshin edhe provat, edhe koncertet e ardhshme.

Në «biografinë» e këtij grupi desha të theksoj edhe diçka timen, vetjake, që, në fund të fundit, nuk lidhet vetëm me mua, por edhe me punën e redaksisë së krijimtarisë artistike në Televizion.

Kishim kohë që ndiqnim punën e jetën koncertale të këtyre djemve të talentuar dhe disa herë na kish ngacmuar dëshira për të përgatitur një program të zgjedhur televiziv. E fillova me shumë kënaqësi punën për shkrimin e ndërtimin e skenarit: I takova disa herë e bisedova gjatë

pothuaj me secilin prej anëtarëve të grupit. Gjithnjë, më mbushnin me frymëzim.

Çdo gjë eci si s'ka më mirë, por, siç ndodh nganjëherë në krijimtarinë artistike apo publicistike, në përfundim të tekstit mungonte titulli i shkrimit. Nuk po gjenim dot diçka të menduar. Si ta quanim këtë grup artistik. Më kujtohet, jo vetëm redaksia, por edhe vetë pjesëtarët e grupit, disa ditë e kishin vrarë mendjen për të gjetur një emër që t'i përshtatej grupit apo emisionit. Por, kur bën të mos vijë mendimi, më mirë mos nxirr fjalë pa vend, vetëm mendo e mendo sa të mundesh. Cfarë nuk dëgjuam nga shokët që ishin grumbulluar për të gjetur titullin; Dikush thoshte ta quajmë grupi i këngës popullore, një tjetër grupi i ri i këngës popullore etj. Mirëpo u ndalëm thjeshtë: «Na bashkoi kënga popullore».

Mesa u duk më vonë emri u gjet me sukses, në pak kohë u bë shumë i njohur.

Kështu në vitin 1978, me këtë titull «Ata i bashkoi kënga popullore», lindi ai koncert i bukur i ndërtuar në studion e programeve artistike të Televizionit e i organizuar me mjeshtri regjisoriale, që u ndoq disa herë nga telespektatorët, për të cilin na u thanë fjalë aq të mira.

Redaksisë më vonë i kanë ardhur shumë letra e propozime për xhirime të reja në natyrë, në vende piktoreske e karakteristike, të banesave muze, të kështjellave etj. Mjaft nga këto xhirime janë realizuar me mjeshhtëri artistike, duke bërë kështu një punë të madhe për të njohur e propaganduar këtë grup artistik, që ka lënë e po lë gjurmë në fushën e interpretimit të këngës popullore.

E gjithë kjo është diçka e merituar, është shpërblim i mundit dhe i djersës së këtyre djem-

ve të talentuar, që vazhdimisht «ngacmohen» në punën krijuese, përpiqen e luftojnë për repertorin e tyre e kjo jo vetëm në orët e punës, por duke i kushtuar asaj edhe orët e lira.

Nuk janë të pakta rastet e bisedat, diskutimet e mendimet që jepen në takime të ndryshme për këngët e reja, për përmbajtjen e tyre, për anën muzikore e vokale, për mënyrën e interpretimit, e pjesëtarët e grupit luftojnë me të gjitha forcat për t'i vënë në jetë. Mjaft shokë nga grupi, si Nimeti, për këngët shkodrane, apo këngëtari Agim Duro për këngët korçare, kanë ndjekur e ndjekin nga afër deri në nuancat më të holla krijimet aq të bukura të njerëzve të thjeshtë artistë. Dhe kjo përbën një burim të pasur në fushën e ekzekutimit të këngëve.

Ka edhe diçka të veçantë në këtë grup: pjesëtarët që ndjekin me aq pasion këngët e interpretimet, e të gjitha krahinave, po me atë pasion i kanë hyrë përvetësimit të veglave të ndryshme muzikore, që nga klarineta, fizarmonika, kitarra e deri te gjiçtelia, mandolina, sharkia etj. Çdonjëri prej tyre ka mësuar e përvetësuar dy deri në tri vegla të ndryshme, e kjo nuk është thjeshtë për kulturë, po në radhë të parë u jep shumë mundësi për të qenë sa më afër natyrës së këngës, sa më afër edhe instrumenteve popullore që përdoren në zona të ndryshme për të interpretuar këngët popullore sipas krahinave.

Të gjithë ne, që ndjekim me aq vëmendje rritjen e kësaj trupe artistike, me kënaqësi të madhe hyjmë në botën e tyre interpretuese të gjallë e plot kolorit, e me aq dashmirësi dëgjojmë potpuritë e këngëve korçare e shkodrane, myzeqare e të Shqipërisë së Mesme, pa harruar këtu këngët nga krahina e Kosovës dhe ato të arbëreshëve, përtejdetit.

Në vargëzimin e fjalëve dhe të notave të këtyre këngëve ka një ritëm të brendshëm që në çaste të veçanta të rrëmben me të gjitha ndjenjat, siç janë këngët e trimërisë: «Trimi devolli», «Kjo Kosova e ka adet», «Atje poshtë te mulliri», «Çohi djema shaloni atin», etj.

Por, në interpretimin e këtij grupi ka edhe melodi plot meditime e mendime që të mbushin me kënaqësi e optimizëm. Le të kujtojmë për një çast muzikën e gëzueshme «Mu te guri që bën xixa», «Çu takuam në një rrugë të ngushtë», «Mora mandolinën», «Dardha me të bardha» etj.

Të gjitha këto këngë që janë krijuar të njohura e të hershme, në interpretimin e grupit «Na bashkoi kënga popullore», marrin ngjyra të reja, forcë e freski, që të shplohjin e të japin një kënaqësi që të duket se e ke pritur.

E kjo kënaqësi i ka ndjekur e i ndjek shikuesit e shumtë nëpërmjet skenës dhe ekranit në të gjitha veprimtaritë e shumta, që nga shfaqjet në Teatrin e Operas e të Baletit e deri te Koncertet e Majit, turnetë e shumta etj.

Kjo që po tregojmë tani në shënimet tona, është një temë e veçantë, por shumë e nderuar për grupin artistik «Na bashkoi kënga popullore». Kjo temë merr rrugënisje nga ato takimet e bukura e të paharruara të këtij grupi me punëtorë, të rinj, me kooperativistë etj.

Në mjaft raste nis ajo fare thjeshtë: me një telegram apo letër: «Ju presim të na vini në gëzimet tona», apo «Ju presim në përvjetorin e uzinës, të qendrës së punës». Këto takime, që nuk kanë qëllim vetëm shfaqjen, kthehen në një bashkëbisedim të këndshëm mes krijuesish e punëtorësh, mes artit e punës.

Deshëm të përmendim një nga këto takime,

që ka hyrë edhe në «biografinë» e grupit si diçka që kujtohet shpesh.

Ishte shkurti i 1984-ës. Orët e pakta të ditës mbushur me shi e netët e gjata plot dëborë. Grupin «Na bashkoi kënga popullore» e kishin ftuar në minierën e kromit në Batër-Martanesh. Asnjë vështirësi, asnjë hezitim nuk bëri vend të gëzimi e guximi i pjesëtarëve të grupit. Mbas disa orë udhëtimi, mbas vështirësish e pengesash të kohës së ftohtë e të rënduar me dëborë, ansambli i vogël arriti mes minatorëve, mes atyre djemve të rinj e të fuqishëm që me durim matin forcat me shkëmbin, me nëntokën e hekurat po që janë edhe aq të ndjeshëm e dashamirës të këngës e të gëzimit, të muzikës popullore.

Me t'u takuar nisën bisedat për punën e për këngët. Minatorët i njihnin të gjithë pjesëtarët e grupit e i dinin pothuaj të gjitha këngët ndaj edhe koncerti, edhe shfaqja nisën që aty në rrugë. Të zënë dorëpërdore si miq e shokë të vjetër, tërë kohën që ndenjën në Batër, pjesëtarët e grupit kënduan bashkë me minatorët në shfaqje e pushime për trimëritë në luftërat tona për liri për burrat në zë të popullit tonë, për heroizmin e ditëve tona që nis edhe te grykat e galerive e deri te piramidat e kufijve tanë të paprekshëm.

Edhe më pas lidhjet e minatorëve të Batër-Martaneshit me pjesëtarët e grupit artistik vazhduan e vazhdojnë edhe sot. Po vetëm me punëtorët e kësaj miniere janë këto lidhje? Mund të themi pa zëtepruar se qindra janë fshatrat, kooperativeve qytetet ku kanë shkuar e kanë qëndruar pjesëtarët e grupit artistik. Jo vetëm kaq, por tanimë është bërë një traditë e bukur e me vlerë që grupi «Na bashkoi kënga popullore» merr pjesë e organizon shfaqje të përbashkëta,

kudo që shkon, me amatorë e orkestrantë të ndryshëm.

Grupi vazhdimisht përtërihet, ai i ka dyert e hapura për talentet që e ndjekin dhe e duan këngën e popullit. Tani bashkë me «veteranët», nëse mund t'i quajmë kështu në mënyrë figurative shokët e parë që kënduan, e interpretuan në këtë grup që nga fillimi, kanë ardhur edhe zëra e interpretues të rinj si Pirro Pano nga Korça, Fatmir Fani nga Shkodra, Filip Than nga Durrësi, e me këngëtarët: Klotilda Daliu e Vasil Marko, të cilët kanë sjellë freski të re në këngët e në interpretimet.

Kur ndjek me vëmendje programet e përgatitura me aq dashuri e mjeshtëri nga grupi «Na bashkoi kënga popullore», të vete mendja tek ajo punë e madhe e traditë atdhetare që kanë bërë tërë ato grupe në vendin tonë para çlirimit për të krijuar e për të ruajtur të pastër gurrën e pashtershme të këngës së njerëzve të thjeshtë, të këngës së vegjëlisë në të cilat me aq pasion i këndonin luftës për liri, trimave të betejave kundër sundimit të huaj, i këndonin aq bukur jetës e dashurisë.

Deri në ditët e sotme nga librat, nga fotografitë, po edhe nga të moshuarit vijne kujtimet për «Ahëngun shkodran» që aq e zbukuronte dhe e mbushte me optimizëm e frymëzim jetën e varfër të njerëzve të thjeshtë.

Kujtojmë këngët e bukura e aq melodioze të «pleqve» të Korçës që me aq mjeshtëri i ruajnë dhe i pasurojnë këngët e bukura të kësaj krahinë, duke futur në të shpirtin e mençurinë e tyre. Po grupi i Isuf Myzyrit në Elbasan, sa afër i qëndronte jetës e sa tinguj i ktheu në këngë për njerëzit e thjeshtë, për lumturinë që ata kërkonin, për dashurinë e pastër.

E vijnë tani te grupi ynë «Na bashkoi kënga popullore» që i ka vënë detyrë vetes të ruajë e të çojë edhe më përpara këtë traditë e krijimtari të mrekullueshme në fushën e këngës e të interpretimit të saj.

Na gëzon shumë fantazia e puna e tyre këmbëngulëse, ajo përpjekje e vazhdueshme për të mësuar e për të njohur sa më shumë e sa më mirë traditën e rrugët për ta pasuruar atë.

E s'ka si të ndodhë ndryshe me këta djem të talentuar, të gjithë me arsim të lartë, që punojnë me aq vullnet për të futur nota të reja në historinë e këngës popullore, për ta bërë atë edhe më të afërt me popullin, për ta kënduar jetës së re, përpjekjeve në të gjitha frontet, e kudo me këngën, për të ndërtuar socializmin.

Krah për krah shkrimtarë e gazetarë

E përbashkët, në mes gazetarëve dhe shkrimtarëve, nuk është vetëm pena, por është ai front i madh e qëllim i lartë i Partisë për edukimin e kalitjen e njeriut të shoqërisë sonë socialiste. Në këtë vepër të madhe, që nuk matet as me kate, as me kilometra, gazetarët, shkrimtarët dhe artistët janë ushtarët e vijës së parë, ndaj shoku Enver me të drejtë i ka quajtur arkitektë të mendimit revolucionar të masave.

Letërsia dhe artet, shtypi dhe Radiotelevizioni kanë ecur gjithnjë për krah njëri-tjetrit. Gazetat e revistat në fushën e krijimtarisë janë si të thuash laboratorët e parë për letrarët e nisëmëtarët në rrugën e letërsisë dhe të arteve.

Nuk ka krijues të vargut apo të prozës, mado edhe nga ata më të njohurit (që tanimë kanë botuar romane e drama, kanë shkruar skenarë e novela), që të mos shfletojnë plot emocione faqet e «Letërsisë të ri» apo të gazetës «Rinia»,

ku dikur janë botuar shkrimet e tyre të para e të mos i kujtojnë ato me nostalgji e duke tundur kokën, për rrugën që kanë kaluar. Ato shkrime, të renditura diku, jo shumë për të rënë në sy, kanë lënë gjurmë të pashlyeshme, sepse përmes tyre është bërë ballafaqimi me lexuesin e, lexuesi me shumë mequri, e ka përkrahur e i ka hapur rrugën, atij që i ka hyrë në zemër. Kjo ngjet edhe me krijuesit e tjerë: interpretues, piktorë apo skulptorë, edhe ata ruajnë copëzat e gazetave apo të revistave, fotografitë e botuara për veprat e tyre si një visar i madh i jetës. Edhe për këtë arsye, është aq i fuqishëm roli i shtypit e i Radiotelevizionit; të cilët vazhdimisht duhet t'u bëjnë vend në faqet e në emisionet e tyre talenteve të reja, atyre që zgjedhin rrugën e letërsisë dhe të arteve. Shtypi e Radiotelevizioni me militantizmin që i karakterizon, të shohin e të lexojnë, mes radhëve të këtyre shkrimeve të para, shkëndijat e shkrimtarëve e të krijuesve të ardhshëm. Anë pse në një poezi tri strofa janë të paarritura, mjafton një strofë, e ngjandnjëherë edhe një varg i fuqishëm, për të parë poetin e ardhshëm. Duhet vetëm ta trajtojmë me dashuri atë filiz që kërkon tokë të rritet.

Duke e parë edhe me këtë sy detyrën e madhe e të rëndësishme të shtypit e të Radiotelevizionit, s'duhet të mërzitemi e s'duhet të lodhemi asnjëherë në përkrahjen e talenteve të reja, sepse, në kushtet që ka krijuar Partia, filiza të tillë, në fushat e ndryshme të krijimtarisë letrare-artistike, lindin çdo ditë. Edhe tani, mjaft nga ata kanë përgatitur apo përgatitin dorëshkrimet e tyre të para për t'i dërguar në «Zërin e rinisë» apo edhe në «Drita» e «Nëntori». «Historia» përsëritet, por në një shkallë të re, me talente që vijnë nga një popull me arsim e kulturë socialiste.

Këtë detyrë të madhe, shtypi e Radiotelevizioni e kryejnë në përgjithësi, mirë por duke u nisur nga kërkesat e kohës dhe nga fakti se sot kemi një shtyp shumë të zgjeruar, me më shumë dashamirësi e më me vëmendje duhen vlerësuar talentet e reja e t'u kushtojmë atyre më tepër vend në sofrën e madhe të krijimtarisë.

Veç kësaj shtypi e Radiotelevizioni, Agjencia Telegrafike Shqiptare, për shkrimtarët dhe artistët përbëjnë edhe një burim të pashtershëm informacioni plot fakte e ngjarje nga jeta jonë e larmishme.

Nuk janë të pakta rastet, kur nga një lajm i thjeshtë, i botuar në gazetë apo nga një korrespondencë ose përshkrim, në dukje pa shumë rëndësi, për heroizmin e njerëzve të zakonshëm të ditëve tona, të jenë frymëzuar e të kenë lindur tregime e novela, romane; e drama me shumë interes.

Duke u nisur nga kjo vlerë e madhe e shtypit dhe e Radiotelevizionit, në të ardhmen, neve na del detyrë që të rritim edhe më shumë cilësinë në fushën e krijimtarisë sonë publicistike.

Punë më të madhe mund të bëjnë shtypi e Radiotelevizioni edhe për propagandimin e letërsisë dhe të arteve, për njohjen e lexuesve dhe të shikuesve të shumtë me vlerat e veprave letrare-artistike. Nuk mund të thuhet se me botimin e një artikulli, me transmetimin e një bisede apo emisioni është përmbushur gjithçka në detyrën tonë. Jo, letërsia dhe artet duan me cilësi e vazhdimisht mendimin e pjekur, analizën e gjerë, përkrahjen dhe anketën me plot mendime nga lexuesit. Këtë, natyrisht, nuk mund ta realizojnë vetëm redaksitë e gazetarët, madje as nuk duhet vepruar kështu edhe sikur të ishte e mundur. Në këtë veprimtari të madhe duhen futur me frymë-

zimin e talentin e tyre bashkëpunëtorët e, në radhë të parë, shkrimtarët e artistët, sepse kështu do të forcohet edhe më shumë bashkëpunimi në mes shtypit dhe krijuesve në fushën e artit e të letërsisë.

Në faqet e shtypit e në programet e Radio-televizionit është e nevojshme të gjejnë vend edhe më shumë botimet e transmetimet e mirëfillta të krijimtarisë letrare-artistike. Lexuesit e shikuesit janë aq dashamirës për skicën letrare, për poezinë e poemën, për tregimin e novelën, e pse jo edhe për një roman të botuar me vazhdimësi në disa numra gazete. Por, ta pranojmë me keqardhje, kjo fushë bashkëpunimi është lënë disi djerrë. Lind pyetja: a janë ste-pur gazetatat apo janë tërhequr shkrimtarët? Dikush mund të thotë e para, dikush e dyta. Unë mendoj se janë të dyja. Për të parën mbase është çështja për një shtyp të gjerë e të profilizuar, ku janë ndarë detyrat. Për të dytën më duket se llojeve të shkurtra të letërsisë, si skicës, fejttonit, pamfletit, u bëhet një e padrejtë e madhe, sepse, shkrimtarët me sa duket nuk i parapëlqejnë e kështu janë lënë më në harresë.

Ekrani i vogël është bërë sot një tryezë e madhe për pasqyrimin e trajtimin e problemeve të letërsisë dhe të arteve si edhe për paraqitjen para teleshikuesve, të shumë gjinive të krijimtarisë letrare-artistike, duke filluar nga përralla, aq e dashur për të vegjëlitë më radhë teletregimi, estrada, filmi, drama, opera etj, etj.

Nuk gabojmë kur themi se sot letërsinë e artet i ndjek i gjithë populli. Një dramë, një film, madje edhe skeçet e estradave gjejnë diskutim të gjerë që nga vatrat familjare e deri në Lidhjen e Shkrimtarëve e të Artistëve. Dikur, po edhe sot, pjesën më të mirë teatrale mund

tà frekuentojnë disa mijëra shikues, për filmin e zgjedhur, gjatë shumë seanceve, mund të bëhen disa qindra mijëra shikues, kurse para ekranit të vogël brenda një nate, mund të ulen mbi një milion teleshikues. Që këtu vjen ajo përgjegjësia e madhe për emisionet që përgatitim e transmetojmë.

Televizioni nuk është vetëm një komunikues masiv, por është edhe shumë popullor. Ai nuk duron akademizëm e ftohtësi, të folur e interpretime nga «mali i lartë», por afrim të natyrshëm me teleshikuesin, bashkëbisedim të përzemërt me të.

Për gjinitë letrare-artistike, madje edhe publicistike, Televizioni përbën sot një fushë të gjerë veprimi. Dora e shkrimtarit, e aktorit dhe e interpretuesit të këngës apo të valles, duhet të ndjehet e fuqishme që nga emisioni i përrallës, ekranizimi i tregimeve e i novelave, fjala artistike, estrada e koncerti, deri te teatri e filmi televiziv. S'ka as më të voglin dyshim se shkrimtarët dhe artistët janë përfshirë me shumë forca në procesin e rritjes së cilësisë së emisioneve tona, por, duke u nisur nga fakti se teleshikuesi ynë po bëhet gjithnjë e më i ndjeshëm e më kërkuar, puna jonë krijuese është me vend të rritet edhe më shumë. Për këtë, shkrimtarët e artistët duhet t'i gjejmë më dëndur në studiot, në xhirimet e televizionit. Shokët shkrimtarë apo krijues të tjerë, që janë në profesion të lirë, apo edhe ata që kanë dalë në pension, duhet të jenë më afër kolektivit të Televizionit e të ndihmojnë konkretisht me përvojën e tyre në realizimin e programeve dhe të emisioneve.

Ne, gazetarët, punonjësit e shtypit e të Radiotelevizionit, kemi edhe një kërkesë për shokët tanë shkrimtarë e artistë, ashtu si edhe për kri-

juesit e tjerë: të rritin edhe më shumë bashkëpunimin me ne, jo vetëm me firmën e shkrimtarit, por edhe të publicistit, të gazetarit. Të përtërihet edhe më shumë ajo traditë e bukur e rilindësve tanë, të cilët gjatë tërë jetës së tyre krijuese jo vetëm ishin bashkëpunëtorë të organeve të shtypit demokratik, por, edhe kur ishin bërë shkrimtarë të mirënjohur, ata vetë drejtonin e redaktonin organet e shtypit. E themi këtë, sepse ka ndonjë rast, kur disa firma, pasi marrin «pagëzimin» e anëtarit të Lidhjes, botojnë edhe ndonjë libër, nuk u bëhet mbarë e mbase u duket si pa rëndësi të marrin penën e të shkruajnë një reportazh, një përshkrim, fejtën apo artikull.

Në gjerësinë e shtypit të sotëm e sidomos tani me Televizionin, për shkrimtarët si publicistë, është hapur një front i madh pune. Mjafton të përmendim dhjetëra rubrika e cikle emisionesh, jo vetëm për letërsinë e artet, por edhe në fusha të tjera të krijimtarisë, që presin me kënaqësi fjalën e shkrimtarit e të krijuetit. Kjo jo për një intervistë apo bisedë, por për ta drejtuar me pjekuri e kërkesa të larta ideoartistike rubrikën apo disa cikle emisionesh.

Tiranë, prill 1984

Ato ditë prilli të paharruara..

Kishim dy ditë e dy netë që po jetonim me një ankth të rëndë në zemër. Lajmi i 9 prillit, për sëmundjen, pothuaj të pakapërcyeshme të shokut Enver, na shtangu. Si në çdo gjë të papritur njerëzit duhet të jenë në gatishmëri e të përgatitur. Po çfarë të përgatisje? Të fillonim nga emisionet! Nga muzika? Po kujt i besohet e kujt i bënte zemra për një gjë të tillë. Asgjë nuk ishte thënë ende e megjithatë, mbas lidhjes me shokët e Sektorit të Shypit në KQ të Partisë filluam të mendonim sesi do t'i përgjigjej Radio-televizioni gjithë atij hidhërimi, si do t'i përgjigjej asaj humbjeje që ishte si një tërmet i fuqishëm e që mund të ngjiste nga minuta në minutë.

Pas mesnatë... 11 prill 1985... ora dy e pesëmbëdhjetë... Edhe më pas, edhe për shumë kohë do na ushtojë në veshë ajo tingëllimë e kobshme e ziles së telefonit. Lajmi ishte i rëndë sa një mal, po koha nuk të lejonte të

mendoje tepër gjatë për këtë fatkeqësi. Radiotelevizioni do të përgatitej për të dhënë i pari këtë njoftim zemërvrarë.

Ora po afronte pesë... Jemi në studion e transmetimit të Radio Tiranës, ballëpërballë mikrofinit. Si zakonisht do të fillonin lajmet, kalendari enciklopedik e pastaj muzika e gëzueshme popullore, me të cilën njerëzit tanë janë mësuar të shkojnë në punë. Pas një çasti, me gjysmë zëri kërkuam që me kujdes të ndërpriten lajmet e të fillojë transmetimi i një muzike simfonike.

Tekniket, që u ndodhën disi të habitura, nga ky ndryshim i papritur i programit, u shtangën dhe u befasuan.

— Çfarë ka ngjarë, — pyetën ato me një hidhërim që dukej se po u mbështillej në grykë.

— Një lajm shumë i hidhur shoqe... Vdiq shoku Enver...

Lotë e heshtje. Në fytyrat e zbehta një dhembje e pafund. Sa pyetje mund të bëheshin: Si? Kur? Jo! S'kishte përgjigje që ta lehtësonte këtë lajm të hidhur. S'kishte fjalë që të shëronte zemrën. Teknikët kalonin nga një studio në tjetrën pa ditur pse ecnin. Por... ja, sollën bobinën e muzikës. Duhej ndërprerë transmetimi pa u kuptuar. Folësi pranë mikrofinit s'po gjente dot një shkëputje nga teksti... filluam të merreshim vesh me shenja e gjeste. Gjithçka të dukej se bëhej si në mënyrë të pavullnetshme, por edhe gjithçka ishte shumë korrekte.

Nuk ishte fjala se, ne, që në orët e para të mëngjesit, do të jepnim atë njoftim të kobshëm. Komunikata e Komitetit Qendror të Partisë dhe e forumeve të tjera, bashkë me lajmet shoqëruese, do të transmetoheshin në orën dymbëdhjetë të drekës, por sidoqoftë deri tek ajo orë e rëndë, për atë hidhërim që s'e besonim ta mbante as

toka. Radioja nuk mund të ecte pa lënë gjurmë.

Po cila muzikë nga arkiva mund të mbante emocionet, hidhërimin ndjenjat. Në këto raste secili donte të shprehte, të kujtonte diçka nga gjithë ai kujdes i madh i Partisë dhe i shokut Enver për Radiotelevizionin, donte të çmallej, goftë edhe të qëndronte në heshtje e të mendonte në vetëvete, sepse edhe për ne, si për gjithë popullin, kjo ishte një humbje e jashtëzakonshme. Por ne, punonjësit e Radiotelevizionit tërë ato orë, që na dukej se s'mbaronin kurrë, tërë ato ditë të pafund të asaj prove të rëndë, pothuajse u privuam edhe nga ky meditim, mbasi Radiotelevizioni duhej ngritur i tëri në këmbë dhe duke përballuar dhembjen e pallogaritshme të fillonte punën më të madhe, më të vështirë e, më të tensionuar që kishte njohur ndonjëherë.

Takimet me redaksitë, sektorët, me kolektivat e drejtorive të ndryshme ishin nga çastet më prekëse e më të paharruarat. Por në mes tonë nuk mbeti vetëm hidhërimi, emocionet, ajo ndarje ashtu e pa besueshme, por te cilido punonjësi ynë, vërehej edhe forca për ta përballuar këtë fatkeqësi e mbi të gjitha vërehej ajo shkëndi e detyrës së madhe që i binte institucionit tonë, që nëpërmes programeve të pasqyronte me dinjitet figurën e madhe e të ndritur të Enver Hoxhës.

Dhe ajo duhej nisur nga arkivat: të fonos, të filmit dhe të elektronikës. Vecimi i materialeve ishte detyra e parë. Nga ana teknike kjo s'kishte vështirësi, sepse në bazë të skedave, çdo gjë ndodhej në vendin e caktuar, por vështirë ishte, se çfarë do të zgjidhnim nga gjithë ajo pasuri e madhe e regjistromeve me zë e figurë, nga jeta dhe vepra e shokut Enver, për afro dyzet vjet më radhë. Këtu kërkohej aftësi e shkathtësi,

vlërësim politik e krijues, fantazi, largmi temash e formash.

Për vite me radhë, në punonjësit e Radio-televizionit, kemi jetuar çaste gëzimi të papërshkrueshëm, sa herë që njoftoheshim se në veprimtari të ndryshme do të merrte pjesë edhe shoku Enver. Kjo për faktin se, nëpërmjet mikrofonit dhe sidomos nëpërmjet ekranit të vogël, do të kënaqim kërkesat e mbarë popullit, për t'u takuar, kështu në mënyrë masive, me shokun Enver, për të ndjerë nga afër këshillat e çmueshme të tij, për të përjetuar atë bashkëbisedim aq të këndshëm, ato çaste historike të fjalimeve të reja e pse jo, nganjëherë edhe atë humorin e tij të papërsëritshëm.

Kishte edhe diçka tjetër të paharruar në këto veprimtari: ishin takimet e shokut Enver, nga afër, me punonjësit e shtypit e sidomos me operatorë, kameramanë, fotoreporterë etj. Një pjesë prej tyre i njihje me emër, i pyeste për punë, për emisionet.

Se sa i madh ishte nderimi e respekti i shokut Enver për punonjësit e shtypit e të Radio-televizionit flet edhe ky fakt:

Në vitin 1979 në Shkodër, me rastin e zhdukjes së pasojave të tërmetit, u organizua edhe një koncert. Kur shoku Enver hyri në sallë, shpërthyen duartrokitje të vazhdueshme. Në korridorin e ngushtë, nga do të kalonte udhëheqja, u «vërsulën» mbi dhjetë operatorë, kameramanë, fotoreporterë, ndriçues etj., dhe u bë gati e pamundur për të kaluar. Dikush më të drejtë ndërhyri që të hapet rruga e të ulëshin ca dritat... Shoku Enver, me atë buzëqeshjen e tij karakteristike, aq të dashur, e që kishte aq hije tha:

— Mos i ngacmoni, ata kryejnë një detyrë të madhe, ata fiksojnë historinë.

Dhe ja tani ne, punonjësit e Radiotelevizionit, që i prisnim e i paraqitnim këto takime me aq frymëzim e kujdës, u detyruam, ato ditë prilli të paharruara, jashtë dëshirës e vullnetit tonë, të paraqitnim ndarjen, por vetëm fizikisht, me njeriun më të shtrenjtë të zemrave tona, ndarjen me shokun Enver.

Vërtetë njerëzit janë të vdekshëm e ligjeve të natyrës nuk u shpëton njeri... Edhe shoku Enver njeri ishte, por kishte disa gjëra të veçanta që ne na dukej se e bënë të pavdekshëm, ndaj ne, në mblëdhjet tona, në drejtori, kolegji dhe redaksi, menduam që edhe ato ditë zije të kobshme, shoku Enver të ishte i gjallë, mes njerëzish, me atë çiltërsinë e tij të zemrës, me atë optimizmin e besimin e tij në të ardhmen.

Për këtë, në kohë rekord, përcaktuam tematikën, zgjodhëm pjesët më interesante nga takimet, bisedat, nga fjalimet dhe nëpërmjet studiove të Radios e Televizionit me anën e teksteve lidhëse, ndërnuam emisionet e para tematike.

Arkivat tona nuk kishin parë ndonjëherë lëvizje të tillë, por arkivi i gjallë ishin gjithë punonjësit e Radiotelevizionit. Janë të paharruara ato takime pune me redaktorë, regjisorë, kameramanë e sigurisht pa harruar arkivistët, të cilët me një përpikëri të rallë të thonin: në këtë datë shoku Enver ka patur takim me punëtorët, në këtë muaj është takuar me zgjedhësit, e kështu me radhë me pionierët, me forcat e armatosura, me rininë, me shkrimtarë e artistë etj. Ishin aq takime të shumta, të dashura e të bukura, ndaj të gjitha mbaheshin mend deri në detajet më të vogla.

Në Radiotelevizion, ato ditë prilli të paharruara, qindra vetë ishin në këmbë njëherësh e të gjithë si me një komandë punonin në heshtje,

secili e dinte detyrën e, secili ishte si një hallkë e një pune që vazhdon të pandërprerje për 24 orë radhazi.

Dita e punës në Radiotelevizion, ashtu si në furrën e çelikut, nuk pushon asnjëherë, por ato ditë «u prishën» edhe radhët, edhe turnet. Njerëzit kishin lënë fare pakë kohë, për vete, sepse deri edhe në 16 orë radhazi i gjejë pranë aparaturës, mbi tryezën e montazhit, pranë telefonit, në ndërlidhje me studiot lëvizëse e, gjithçka bëhej me një organizim të përsosur. Asgjë, asnjë kërkesë, asnjë porosi nuk u përsërit për të dytën herë e të gjitha u realizuan me përpikëri. Mos të harrojmë se ato ditë porositë e detyrat ndiqnin varg njëra-tjetrën.

Sot për sot, ekrani i televizionit në fushën e propagandës e të informacionit, është me efekt shumë të madh. Shoku Enver thoshte: «Televizioni, si një dritare na sjell pranë vatrës, në familje, gjithë Shqipërinë.» Aq më tepër efekti i ekranit ndjehet kur ka ngjarje të tilla të pashlyeshme, siç ishte ndarja me udhëheqësin tonë të dashur që do të lejë gjurmë titanike në histori.

Në gjithë këtë punë të madhe nuk duhet të harrojmë edhe Radion. Ajo zë vend të veçantë e të pa zëvendësueshëm në propagandën e Partisë e, kjo jo vetëm për shpejtësinë e komunikimit, për orët e shumta të transmetimit, por edhe sepse ajo mund të të shpëtojë kudo. Me një aparat të vogël radioje me tranzistorë lidhesh me ngjarjet e jetën e vendit edhe në majë të malit, edhe në udhëtim e kudo.

Në propagandën e Radiotelevizionit ka edhe një sektor pune pak të njohur për dëgjuesit e shikuesit tanë, por shumë të njohur e me shumë respekt në botën e jashtme e ky është transmetimi i Radio-Tiranës në gjuhët e huaja. Këtë

respekt dhe nderim, në radhë të parë, ja ka dhënë Partia e shoku Enver. E pikërisht më 11 prill 1985, në 20 gjuhë të ndryshme, në të gjitha kontinentet, nëpërmjet valëve tona, u përhap lajmi i hidhur për vdekjen e shokut Enver Hoxha.

Ky ishte sinjali i vërshimit të njoftimeve të të gjithë informacionit botëror, që mbështetur në Radio Tiranën dhe transmetimet e Agjencisë Telegrafike Shqiptare, njoftonin për këtë ngjarje të rëndë e të papritur.

Ato ditë erdhën në programacionin tonë të Radios së Jashtme, qindra e qindra letra, pjesa më e madhe e të cilave mbajnë datën 11 prill 1985. Ato janë mesazhe të vërteta revolucionare të miqve e të forcave përparimtare nga të katër anët e botës.

— Po ulemi të shkruajmë këtë letër sapo dëgjuam lajmin e hidhur nga emisioni juaj. Humbja e madhe dhe e rëndë nuk është vetëm e juaja, por edhe e jona, e gjithë popujve që luftojnë për liri e pavarësi. Enver Hoxha është nga ato figurat e shquara e njerëzit e rallë që u përkasin forcave revolucionare e përparimtare kudo e në çdo vend.

Enver Hoxha dhe shtypi botëror... Kjo është një temë më vete, e madhe që do trajtim të veçantë, por në le të kthehemi te ditët e paharruara të atij prilli e sidomos mbas vendosjes së arkivolit me trupin e shokut Enver në sallën e Presidiumit të Kuvendit Popullor.

Vargu i njerëzve si lumi. Dhimbja e madhe. Lotë në sy e në zemër. Kameran duhet të fiksojnë të gjitha: edhe vajin, edhe heshtjen, por edhe forcën, edhe burrërinë, sepse vetë shoku Enver të tillë na kishte edukuar, sepse shoku Enver na la një Parti të fortë, një shtet të organizuar e të fuqishëm e këtë duhet ta pasqyrojmë në men-

dimet, në fjalët e veprat e njerëzve, në shprehjet e tyre, që nga ata më të thjeshtët, e deri te Sekretari i Parë i Komitetit Qendror të Partisë, shoku Ramiz Alia.

Kamera fikson pa pushim: rininë tonë të fortë e të gjallë, po që sot nuk përmban lotët, plakun e thinjur me mustaqe, që qan si fëmija, gruan me grushtin lart në shenjë respekti e ndërimi të thellë për atë që solli emancipimin e saj, pionierët, që duke vështruar xhaxhi Enverin të shtrirë nuk u besonin syve. Të gjithë e të gjitha duhet të fiksohen në kamerat tona, por pa u tronditur, që të mos cënohet sadopak figura, pa çka se sytë e operatorit janë me lotë. Kjo është dicka e zemrës që nuk e prish rregullin e xhirimit.

Pesëmbëdhjetë prill 1985. Ora 10.00. Arkivoli lëviz ngadalë drejt Shëtitores së Dëshmorëve të Kombit, mbi supet e shokëve e bashkëpunëtorëve të luftës e të punës. Pranë janë pjesëtarë të familjes dhe të afërmit, miq e shokë nga e gjithë Shqipëria. Kjo është dita më e rëndë e gjithë atyre ditëve të dhembshme.

Tani, ndofta më shumë se kurrë duhej treguar mobilizimi e aftësia, forca e karakterit e mendimi i punonjësve të Radiotelevizionit. Nëntëmbëdhjetë kamera në nëntëmbëdhjetë pika xhirimi, ishin vendosur për këtë transmetim të drejtëpërdrejtë e të jashtëzakonshëm.

Në studiot e Radios e të Televizionit kishin zënë vend folësit, komentatorët. Ata ndiqnin nëpërmjet monitorëve të gjitha veprimet e kamerasve, të gjitha lëvizjet gjatë ceremonisë së për-mortshme.

Në pultin e drejtimit të regjisë, në studion e lajmeve të Televizionit, ynin me radhë të gjitha burimet e figurës, që nga hyrja në Presidiumin e Kuvendit Popullor e deri te Varrezat e Dëshmorëve të Kombit.

Megjithë parashikimin e saktë të skemës së transmetimit, përsëri teknika edhe mund të bënte ndonjë «kapriçio». Deri në studiot e Radiotelevizionit vinin shumë kablllo, linja, ndërlihdjet me radio. Në pultet e transmetimit, në pikat ndërmjetëse e studiot lëvizëse të Radios e Televizionit ishin afro 200 krijues, inxhinierë e teknikë të ndryshëm që punonin për transmetimin.

Në ekranin e televizorit, në transmetim, do të nxirrej një nga pesë pamjet e ndryshme, që ndërroreshin herë pas here nga kamerat e ndryshme. Edhe këtu përgjegjësia ishte e madhe. Dhjetëra sy vëzhgonin për të zgjedhur figurën finale.

Një personalitet i huaj, që mori pjesë në varrimin e shokut Enver Hoxha e përcaktoi përcjelljen që i bëri Partia e populli: Të thjeshtë por madhështore.

Ka në këto fjalë një të vërtetë të madhe. Ne kemi parë në transmetimet e ndryshme televizive funerale, ku të ka mbirë në sy pompoziteti e solemniteti i shtirur e artificial, kamerat e ftohta.

Te ne gjithçka ndryshon. Populli e Partia përcillnin Enver Hoxhën në banesën e përjetshme, si birin më të shtrenjtë, njeriun më të dashur, babanë, vëllanë, mësuesin. Në Varrezat e Dëshmorëve të Kombit çonim pjesë nga zemra jonë. Ndaj kjo përcjellje ishte e thjeshtë e madhështore.

Në të dy anët e rrugës nga kalonte korteu, radhë të shtrënguara të njerëzve me sy të përlo- tur, qan punëtori e kooperativisti, qan i riu e polici i shërbimit, qan studenti dhe oficeri i rojes së nderit, qan nëna me flokët e thinjura e mbush sytë me lot vogëlushi që mban lule në duar për xhaxhi Enverin.

Në mes të këtij lumi njerëzish ku kaloi arki-

voli, ani pse të përлотur, shprehej edhe një forcë titanike, një burrëri e guxim. Ky është edhe uniteti i Partisë dhe i popullit, këtu është edhe ajo madhështorja e asaj përcjelljeje.

Ishte zotësi e ndërgjegje, nivel i lartë ideor e artistik, që punonjësit e Radiotelevizionit, duke filluar nga tekniku e manipulanti e deri te grupi i regjisë, dijtë të transmetojë me aftësi, deri në detaje, gjithë atë forcë të madhe, gjithë atë respekt të madh.

Niveli profesional dhe puna e teknikës së Radiotelevizionit ato ditë të mbingarkuara, flet për një njohje të thellë e punë vetmohuese të kolektivit. Asnjë kamera, asnjë aparaturë, asnjë automjet, asgjë që ishte parashikuar për rezervë nuk u përdor, sepse çdo gjë eci në një mënyrë të përsosur.

Po, të gjitha ishin parashikuar, vetëm për një gjë nuk na vajti në mend: po sikur të kishim ndonjë defekt? Jo defekt s'duhet të kishte kurrësesi. Ne bile as tabelën: «Na falni për ndërprerjen» apo «Rifillojmë së shpejti» nuk e kërkuam ta kishim aty pranë dhe, mirë bëmë, me tërë atë tendosje pune, me tërë atë përqendrim vëmendjeje s'kishte teknikë që të mos i bindej vullnetit tonë.

Gjithshka ato ditë ishte me hidhërimin e me dhembjen tonë. Edhe vetë natyra u vu përkrah punës së Televizionit e të filmimit. Dihet që koha më e shkëlqyeshme për xhirime të mëdha e masive është ajo: pak e vrenjtur, pa diell e kontraste të forta në figurë. Ashtu ishte koha. Edhe pak shi që ra u dha një madhësi të veçantë atyre pamjeve të papërsëritura. E ku ndjehej shiu kur kishte më shumë lotë.

Për afro katër orë transmetim të drejtpërdrejtë, për dhjetëra orë transmetim me televizi-

on e për qindra orë transmetim brenda e jashtë vendit me Radio për tetë ditë me radhë, nuk pati asnjë shqetësim, asnjë ndërprerje. Mobilizimi i qindra njerëzve në studio e stacione ishte në nivelin më të lartë. Kjo flet për një dashuri të madhe që kanë krijuesit, teknikët e realizuesit tanë për Partinë, për shokun Enver, që e desh dhe e vlerësoi aq shumë Radiotelevizionin, që me fjalën e tij na jepte krahë, na frymëzonte e na mobilizonte për të realizuar e për të ngritur gjithnjë ë më lart cilësinë e programeve dhe të emisioneve.

Edhe në të ardhmen, kjo qendër e rëndësishme e propagandës së Partisë dhe e edukimit komunist të masave do të jetë kurdoherë në vijën e parë të punës së Partisë, për t'i shërbyer kurdoherë me devotshmëri lirisë, pavarësisë e ndërtimit socialist të vendit tonë.

Tiranë, prill 1985

Kur ndjekim emisionin «Ngjarje e data»...

Ekрани i vogël i televizionit ka hyrë me mjaft interes në jetën e përditshme. Ai është bërë, në mjediset tona shoqërore e familjare, një bashkëbisedues që ka tërhequr e po tërheq gjithnjë e më shumë vëmendjen e telespektatorëve të moshave të ndryshme. Nëpërmjet këtij ekрани të vogël Partia çdo ditë bisedon me qindra mijëra telespektatorë. Së bashku me shtypin e Radion, Televizioni për vetë specifikën e tij, forcën e madhe ndikuese nëpërmjet figurës e ilustrimit, po bën një punë frytdhënëse propaganduese në fushën e edukimit e të informimit, si edhe në trajtimin e gjerë të problemeve të rëndësishme politike, ekonomike, shoqërore, kulturore e artistike.

Propaganda televizive ka specifikë të veçantë. Duke hyrë figura, si element qendror për të ilustruar faktet, ngjarjet e në mënyrë të veçantë mendimin e gazetarit, krijohen mundësi të më-

dha shprehëse që ndikojnë pastaj me shumë emocion te telespektatorët.

Duke vlerësuar forcën e propagandës së Televizionit dhe punën e dobishme që ai bën, shoku Enver Hoxha duke përfunduar vizitën e tij në rrethet e Gjirokastrës e të Sarandës në mars 1978 tha: «Njerëzit tanë të shtypit, të Televizionit, të kinemasë, punojnë me frymë realiste, me frymë socialiste dhe me një art të madh. Televizioni është bërë i dashur në vendin tonë. Ai është një ushqim i domosdoshëm për të gjithë punonjësit. Çdo mbrëmje i madh e i vogël qëndron para ekranit dhe shikon bukuritë e gjithë Shqipërisë. Ka një ngjarje në Konispol dhe në mbrëmje atë e shikojnë edhe në Majën e Hekurave në Veri.»¹

Puna e Partisë, ndjenja e përgjegjësisë e komunistëve dhe e gjithë kolektivit të Radiotelevizionit e ka rritur shumë përpjekjen për të realizuar emisione me cilësi të lartë. Për këtë po luftohet që programet tona të jenë sa më afër problemeve e interesave të telespektatorëve e radiodëgjuesve, të jenë sa më komunikuese e të larmishme, mendimi e ilustrimi të jenë në unitet e të plotësojnë njëri-tjetrin.

Në Televizion, si në të gjithë shtypin tonë, partishmëria, objektiviteti, vërtetësia dhe militantizmi përbëjnë boshtin themelor të shkrimeve e mendimeve tona. Veçanërisht, kjo bëhet e dukshme kur në ndihmë të mendimit vjen figura. Militantizmi i gazetarit, i operatorit dhe i regjisorit, në Televizion shihet në radhë të parë në aftësitë e tij politike, ideologjike e profesionale, në paraqitjen me vërtetësi, realizëm e të sinkro-

1) Shih: «Partia e populli thesaret më të mëdha», Tiranë, 1978, f. 143.

nizuar me kohën dhe ambjentin, të realitetit të ngjarjeve.

Kërkesa të mëdha e të veçanta në studimin e grumbullimin e fakteve, në vëzhgimin e gjetjen e dokumenteve e dëshmitarëve, në paraqitjen reale e njëkohësisht, fufja e botës shpirtërore të vetë gazetarit, operatorit e regjisorit paraqesin emisionet «Ngjarje e data». Gazetarët e redaktorët tanë duke vlerësuar përgjegjësinë e madhe për këto emisione, e duke punuar me ngulm e frymëzim, nga koha në kohë, kanë rritur shumë nivelin e punës së tyre duke dhënë emisione me shumë vlerë kushtuar ngjarjeve historike, figurave të shquara, heroizmit të popullit tonë në shekuj etj. Nga letrat, takimet e bisedat e ndryshme mësojmë se emisionet historike televizive, për ato kohë kur gjëmonte maleve pushka për liri e pavarësi, për ato figura të pavdekshme që me pushkë e penë mbrojtën deri në pikën e fundit të gjakut tokën e shtrenjtë, për ato beteja legjendare partizane që i sollën Atdheut lirinë e çlirimin, ndiqen me interesim të madh nga telespektatorët. Mund të përmendim këtu emisionet kushtuar luftërave tona legjendare, heroizmit masiv të popullit, figurave historike, si Isa Boletini, Abdyl Frashëri, Hasan Tahsini, Naim Frashëri, Mic Sokoli, Vëllëzërit Topulli, Hasan Prishtina, Sulejman Vokshi; emisionet kushtuar heroizmit partizan, herojve të popullit Qemal Stafa, Vojo Kushi, Asim Vokshi, Baba Faja, Tom Kola e shumë e shumë të tjerë.

Shoku Enver, duke ndjekur emisionin kushtuar Dedë Gjo Lulit, ka thënë: «Të tërë pamë në televizor një emision të posaçëm për Dedë Gjo Lulin. Në ekran na u paraqitën pleq patriotë, bashkëluftëtarë të këtij heroj, të cilët shprehën kujtimet e tyre interesante për të. Kjo është his-

toria e gjallë e luftërave të mëdha të malësorëve tanë për liri e pavarësi. Unë u kënaqa kur i pa-
shë e i dëgjova të flitnin aq shtruar këta pleq patriotë.»

Forca e këtyre emisioneve qëndron në vërtetësinë historike, në shikimin e ngjarjeve me realizëm e duke u mbështetur kurdoherë në parimet e marksizëm-leninizmit. Faktet historike zgjidhen e seleksionohen me kujdes. Kurdoherë nxirren në pah ato që kanë të bëjnë me vetë realitetin e zhvillimit të ngjarjeve. Por ato që bëjnë historinë të flasë, që i bëjnë këto emisione të gjalla, emocionuese e që të rrëmbejnë, janë dëshmitë gojore, bisedat e tregimet e njerëzve të mosshuar, atdhetarë, që kanë marrë pjesë në këto ngjarje, ose që i trashëgojnë këto fakte e tregime gojë më gojë nga prindërit e gjyshërit. Vështirë se mund ta zëvendësojë ndonjë përshkrim historik ose letrar bisedën aq të fuqishme të gjyshes mbi 100-vjeçare Halë Qarri nga Hasi i Kükësit, që tregon aq bukur e me aq vërtetësi për luftën, jetën dhe thjeshtësinë e Plakut të maleve, Bajram Curri.

— Ai erdhi ja, këtu, — thotë ajo, — në këtë vatër, në këtë sofër hëngri bukë. Bisedoi me shokët, bëri planin e ditës së nesërme se ku do të mblidheshin e ku do t'u zinin pritë armiqvë. Pastaj u kthye e pyeti për fëmijët, për hallet e dertet e njerëzve të shtëpisë, të popullit.

Të gjithë e njohim heroizmin e djaloshtit Vasil Laçi, që ngriti dorën e tij të njomë por të vendosur kundër tiranisë e shtypjes, kundër perandorit pushtues. Por a ka tregim më të fortë se fjalët e nënës së tij, Viktorisë, në një emision televiziv kushtuar të birit, kur flet për emocionet e Vasilit, për vendosmërinë e tij, për dashurinë e tij ndaj Atdheut e popullit?

Duke u nisur nga vlerat e mëdha që kanë këto biseda, këto dëshmi gojore të këtyre atdhetarëve të moshuar, para nesh del detyra që ato të regjistrohen, pavarësisht nga emisionet e të arkivohen, për t'u përdorur pastaj në rubrikat e ngjarjeve historike.

Përgatitja e emisioneve kushtuar ngjarjeve historike është mbështetur kurdoherë në parimet e marksizëm-leninizmit e në mësimet e Partisë sonë mbi rolin e masave dhe të heroit, të individit, në ngjarjet e mëdha, që kanë lënë gjurmë në jetën e popullit e të Atdheut.

Në emisionet tona syri i telespektatorit ballafaqohet me forcën e madhe të masave që kanë krijuar e krijojnë historinë. Këto programe duke i qëndruar besnike realitetit, duke përshkruar me objektivitet ngjarjet, e duke u mbështetur fuqimisht në dokumentacionet me vlerë, marrin jetë, dëshmojnë, në mënyrë të padiskutueshme për karakterin popullor të përpjekjeve për liri e të mobilizimit të masave, të vigjilencës e të pjekurisë së tyre. Janë pikërisht këto fenomene historike, këto veçori që kanë nxjerrë në ballë të lëvizjeve të mëdha popullore heroin, trimat legjendarë, bijtë e thjeshtë të popullit të dalë nga masat për t'i udhëhequr ato. Një plak atdhetar, veteran i maleve dhe i betejave, «ushtar i Bajram Currit», siç shprehej me krenari, në një bisedë tha:

— A e di ku e kishte forcën Baca? Në popull, te njerëzit e thjeshtë e të varfër.

Ne të gjithë e dimë se ai e atdhetarët e shquar, si Abdyl Frashëri, Hasan Prishtina e gjithë të tjerët, kishin përbuzur me urrejtje tituj e grada, premtime e lajka, rryshfete e pazarllëqe që donin të bënin armiqtë e tradhtarët në kurriz të tokës së shtrenjtë. Ata preferonin më mirë të

hanin atë pak bukë e kripë shtruar mbi gjunjë dhe të lirë e me popullin, sesa të shitnin interesat e Atdheut. Sa kuptimplote janë, e sa forcë përgjithësuese kanë këto fjalë! «Kapedanët trima që e deshën Shqipërinë e dhanë jetën me armë në dorë nuk jetuan në pallate luksoze e nuk u mbyllën në kështjellat e mbrojtura me mure mesjetare, por, njësh me popullin, luftuan në një front, jetuan nën një strehë, ndanë bashkë hidhërimet e gëzimet e fitoreve. Lidhja e mache e masës me heronjtë lulëzoi si kurrë ndonjëherë në kushte të reja, me koncepte të reja, gjatë Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare. Trimat partizanë, heronjtë e lirisë, që me shembullin e tyre janë përjetësuar, dolën nga rreshtat partizane, nga kasollet e varfra dhe u ngritën në piedestalin e kohëve».

Është përgjegjësi e aftësi e skenaristëve tanë, redaktorëve, gazetarëve dhe e krijuesve të tjerë që faktet e ngjarjet të paraqiten me vërtetësi historike. Për këtë jo vetëm duhet njohur mirë historia, por duhen bërë edhe ballafaqime të fakteve, sidomos, kur është fjala për pozicione apo nuanca të panjohura lidhur me trajtimin e temave.

Skenaristi e gazetari militant, në bashkëpunim të ngushtë me specialistët e historisë, jo vetëm u japin jetë emisioneve, nëpërmjet ilustrimit e dëshmimeve të ndryshme, por me frymëzim, me realizëm e objektivitet fusin në këto emisione, për ngjarje e data, edhe botën e individualitetin e tyre duke krijuar edhe stilin vetjak të të shkruarit e të paraqiturit.

Tema e historisë ka tërhequr e tërheq shumë edhe telespektatorët e vegjël. Emisionet e fëmijëve që përbëjnë sot një televizion akoma të vogël për nga numri i programeve, por jo për nga

puna e madhe në fushën e edukimit, pasqyrojnë me interes të kaluarën historike, luftën e popullit tonë për liri e pavarësi, duke mos harruar asnjëherë edhe punën e madhe të vetë fëmijëve dhe pionierëve si luftëtarë të vërtetë edhe në fushën e betejës.

Këto emisione trajtohen e konceptohen në botën e psikologjinë e fëmijëve, ilustrohen e plotësohen me vepra letrare artistike, këngë popullore etj. Mbetet detyrë për këto programe që janë edhe më të vështira për t'u realizuar, ngritja cilësore e organizimi më i gjallë e realist i komunikimit me telespektatorët e vegjël. Veç kësaj më gjerë mund të përdoren improvizimet e dramatizimet e ngjarjeve, gjë që kërkon pjesëmarrjen në këto emisione të grupeve artistike e teatrale.

Duke u nisur nga fakti se filmimi i dokumentacioneve, i faksimileve të ndryshme, i objekteve reale, i vëndeve historike, regjistrimi i bisedave, tregimeve dhe episodeve nga pleqtë merr një rëndësi të veçantë, Radiotelevizioni, Kinostudioja, muzeumet, bibliotekat etj. po bëjnë një punë më të kujdesshme për grumbullimin, seleksionimin e sisteminin e këtyre materialeve. Por kjo nuk do të ishte e plotë po të mos shtonim këtu edhe gatishmërinë e njerëzve tanë atdhetarë për t'u dhënë këtyre institucioneve për filmim e, pse jo? edhe për ruajtje të përhershme, në muzeume a arkiva, shumë objekte, dokumente që i trashëgojnë osë i ruajnë kujtim nga brezat, nga njerëzit e tyre të afërt. Mbetet si detyrë për ne dhe për organizatat e masave, që ky fond i madh, ky burim i pashtershëm, kjo pasuri e çmueshme, të zbulohet e të vihet më mirë në shërbim të historisë e të edukimit atdhetar e revolucionar të punonjësve.

Një vend të veçantë në këtë punë përgatitore për emisionet, ose edhe për materialet e arkivit të filmit, duhet të zenë ngjarjet e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare. Brezat e atyre që jetuan këto faqe heroizmi e lavdie të pavdekshme janë akoma midis nesh, por jeta bën të sajën dhe nesër tregimet ë bisedat e tyre, faktet e materialet e regjistruara që bëjnë historinë, do të mbeten si një trashëgim i pavdekshëm për brezat e ardhshëm.

Meritë për realizimin e mirë të programeve për ngjarje e data, për heroizmin e pavdekshëm të popullit tonë, i takon edhe bashkëpunimit shumë të frytshëm të Radiotelevizionit me Institutin e Studimeve Marksiste-Leniniste, me Akademinë e Shkencave, me Universitetin e Tiranës e me institucione të tjera. Praktika ka vërtetuar se në rastet kur është bërë punë e studiuar dhe e kualifikuar, janë përgatitur cikle programesh, siç janë ai për historinë e Partisë, me 16 emisione, ai për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit me 5 emisione, cikli për 35-vjetorin e themelimit të Ushtrisë sonë Popullore etj., që janë pritur mirë nga telespektatorët.

E gjithë kjo punë, e realizuar dhe e përjetësuar në programet e Televizionit, bën që para telespektatorëve të ndihet pranë e gjallë, të shihet e të flasë historia, e kaluara e largët e heroike. Duke ndjerë krenari të ligjshme për ngjarjet, për qëndresën burrërore të masave e heronjve, të çdo njeri i lidhur ngushtë me Partinë edukohen vetitë e larta të qëndrueshmërisë, trimërisë, dashuria për Atdheun e për socializmin.

Tiranë, korrik 1978

Tre çaste nga një jetë e madhe

1. Datëlindja, festë e të gjithëve

Për disa vite më radhë, duke punuar në aparatit e Komitetit Qëndror të Partisë, rasti ma kishte sjellë të isha në takime, biseda e mbledhje të ndryshme me shokun Enver Hoxha. Të gjitha këto veprimtari, të çfarëdo natyre që të ishin, krijonin mbresa e kujtime të paharruara.

Çdo njeriu, që i ka takuar të bisedojë me shokun Enver, e ata janë të shumtë, ka marrë më vete përfytyrime të pashlyeshme, që do t'i ruajë në kujtesë, në mendje e në zemër si një thesar të çmueshëm.

Të gjithë punonjësve të aparatit na kujtohen bisedat e porositë, takimet aq të ngrohta; por në mënyrë të veçantë mbeten festat, gëzimet, datëlindja e shokut Enver, që ishte aq e gëzuar dhe e bukur.

Më kujtohet, ka qenë tetori i vitit 1968. Partia

e gjithë populli kremtonte 60-vjetorin e lindjes së udhëheqësit tonë të dashur. Një festë, një datë në kalendar, që na dukej se me kohë ishte bërë si festa e të gjithëve.

Meqenëse ishte përvjetor i plotë, takimet me shokët, miqtë, me popullin, do të bëheshin në sallat e aparatit të Komitetit Qendror të Partisë.

Ne, shokët e sektorit të shtypit, gazetarë, fotoreporterë të organeve të ndryshme, kineastë etj., prisnim në korridorin e gjerë me heshtje kurioziteti e emocione të mëdha.

Aty nga ora 10.00, përballë nesh erdhi shoku Enver, gjithë buzagaz, hoqi kapelen, rregulloi flokët e pastaj na dha dorën të gjithëve me radhë.

Ne, me shumë përzemërsi e uruam për datë-lindjen dhe, ai të gjithëve iu përgjigjej «Të rrojë Partia, të rrojë populli!» E, si për të thyer disi ndrojtjen tonë na pyeti për punën, për shokët, për shtëpinë. Pastaj vazhdoi duke qeshur: «Me që sot kemi shumë punë e s'do kemi kohë më të takohemi, bëjmë së bashku një fotografi».

Ne aq deshëm, secili vrapoi që të ishte sa më pranë shokut Enver. U grumbulluam të gjithë e u krijua pa dashur një situatë humori, sepse s'kishte asnjëri përballë nesh që të na fotografonte. Si dukej, në ato çaste asnjëri nga fotoreporterët s'dëshironte të ishte në rolin e fotografit. Kjo punë u zgjidh vetëm pasi u siguruam se dy-tre shokë edhe do të na fotografonin, edhe do të fotografoheshin.

Pastaj shoku Enver, i qeshur, na tha se jam i gëzuar që takimet e kësaj dite i fillova me ju gazetarët dhe së toku do të presim gjithë miqtë e shokët. Ju gazetarët e kineastët, gjendeni çdo herë atje ku ka shumë punë, se jeni të palodhshëm, ndaj shkrimet tuaja i do dhe i ndjek lexuesi. Edhe unë i këndoj me ëndje ato që shkruani

në gazeta dhe çfarë paraqisni në dokumentarë e filma.

Akoma pa këmbyer mirë këto mendime, në korridor u dukën grupet e njerëzve. Kështu filloi ajo ditë feste e gëzimi, bile do të thoja edhe ditë pune shumë e frytshme. Dhe ja sepse.

Nuk numëroheshin e nuk kishte të sosur vargu i njerëzve që erdhën për urim. Vinin të gëzuar e largoheshin të lumtur. Shoku Enver, si në orët e para e deri në orët e vona të ditës, priste e përcillte, pyeste e kuvendonte, informohej e mësonte shumë për jetën e njerëzve, jepte këshilla e porosi të vlefshme!

Ne, tërë kohën, mbanim shënime. Grupeve nuk u takonte të rrinin shumë kohë, por edhe në ato pak minuta shoku Enver gjente rrugën e mënyrën që të thoshte shumë. Çdo porosi apo këmbim mendimesh përbënte më vonë një program pune e krijimtarië.

Me veçorinë e rrallë të bashkëbiseduesit, shoku Enver ngjallte te punëtorët vrullin, nxiste sedrën revolucionare e u shtonte dashurinë për punën. Me kooperativistët, në fillim fjalosej për bukuritë e natyrës, pastaj kthehej te tufa e dhënye, te lopët e racës, e deri te dashuria e madhe për tokën, për Atdheun dhe, të gjitha bisedat kishin një linjë, kishin një cak, një objektiv të menduar.

Aty, në ato takime e biseda lindnin projekte dhe ide, ngacmohej imagjinata e projektuesve, e ndërtuesve, e novatorëve dhe e racionalizatorëve.

— Pa shiko, — thoshte shoku Enver, — kjo

uzinë mund të zgjerohet e me pak shpenzime

mund të rrisim shumë prodhimin. Këneta në

afërsi të Durrësit jo vetëm duhet të thahet, por

të shkripëzohen edhe tokat e saj e të merren më

vonë prodhime të larta bujqësore.

Vinin në këto takime e biseda, për të uruar

shokun Enver edhe shumë shkrimtarë, aktorë, regjisorë. Një pjesë të mirë shoku Enver i njihte me emër, njihte veprat e realizimet e tyre. Me krijuesit shoku Enver hynte deri në hollësi të planeve të punës e të krijimtarisë, e bashkëbisedimi merrte krahë, frymëzim, zgjohej, hapej perspektiva.

Ishin gjithë ato fakte jetësore e copëza bisede, që dëgjuam atë ditë e që më vonë morën rrugë e gjetën realizimin e tyre në veprat e shumta të artit, të letërsisë, të kinematografisë sonë.

— Kjo temë, — sugjeronte shoku Enver, — ka interes për filma artistikë (e, në vitet e mëpastajme filmi është realizuar). Për këta trima e luftëtarë të lirisë mund të shkruhej një roman... e, romani është shkruar. — Klasën punëtore, — theksonte shoku Enver, — duhet ta kemi në mendje, në zemër e në krijimtari, — e, më pas kanë lindur tabllotë aq të bukura në pikturë me minatorët në grykën e galerive, në lartësitë e furrnaltës, në qytetet e hijeshuara etj.

Ndonjëherë, shoku Enver, kthehej nga ne duke mos e ndërprerë bisedën me miqtë, e thoshte:

— I shikoni këta gazetarë, ata i morën në kalem këto që biseduam dhe do t'ua thonë edhe lexuesve.

Kush ishte si ne! Gjithato gëzime na dha ajo ditë e paharruar.

2. Në Butrint për Televizionin

Gjatë vizitave në Gjirokastër e Sarandë, në vitin 1978, shoku Enver u ndal me kënaqësi të

veçantë në Ksamil e në Butrint. Në Ksamil, mbajti një fjalim, apo më mirë të themi, një bisedë të lirë, të thjeshtë, ashtu pranë njëri-tjetrit, plot mendime e, pse jo edhe plot humor. Aty shoku Enver u interesua për punëtorët e rinj, të ardhur nga shumë krahina të vendit, për kushtet e jetesës, për kohën e lirë, madje edhe për familjen, për fëmijët, që janë lulet më të bukura të jetës, e, kështu u ndal në transformimet e mëdha të kësaj zone e krejt bregdetit. Gjithçka ishte e bukur e interesante.

Me të mbaruar takimi, grupi i Televizionit u nis me helikopter për në Tiranë. Koha ishte e pakët, rruga e largët e, shtu pastaj se e gjithë puna bëhej me film. Në atë kohë akoma nuk kishim mjete elektronike për informacionin.

Por ishte një gëzim i madh për ne, sepse sapo u kthyen shokët nga Saranda, në studiot tona erdhi edhe shoku Ramiz Alia, bashkë me disa shokë të aparatit të Komitetit Qendror. Biseduam me shumë përzemërsi për informacionet e reportazhet e atyre ditëve në Radiotelevizion. Ishte një bisedë pune e ngrohtë për profesionin, për filmimet, për montazhin e, më pas, ashtu pa e kuptuar shoku Ramiz hyri bashkë me ne, në të gjitha punët e përgatitjes së emisionit.

Dëshira për ta transmetuar në revistën televizive edhe bisedën në Ksamil, mobilizoi të gjithë punonjësit e Televizionit, sektorët, transmetimin, ku edhe aparatura, në atë periudhë e sidomos telekinemaja nuk ishte aq e sigurt.

Deri në atë kohë gjithçka kishte vajtur shumë mirë, ndaj edhe takimi në Ksamil duhej të përgatitej me sukses. Vërtet ashtu ngjau, megjithëqë pika më e vështirë mbeti telekinemaja, sepse ishte jashtë çdo mundësie përgatitja e kop-

jes së pastër me film pa ngjitje për transmetim. Pranë aparaturës ishin grumbulluar inxhinierë, teknikë, montazhierë. Çështja ishte të mos na këputej filmi, apo të mos na lëshonin ngjitjet, aq më tepër që i dhamë fjalën shokut Ramiz se çdo gjë do të shkojë në rregull. Jo, vonesa për të ngjitur filmin nuk do të ishte e gjatë, por sidoqoftë, nuk donim të nxirrnim në transmetim tabelën «defekt teknik» apo «rifillojmë së shpejti».

Çdo dridhje e telekinemasë na kalonte në dridhje të trupit tonë e, kjo nuk ishte e paktë por plot 45 minuta. Gjithçka doli me faqe të bardhë. Më kujtohet si uronin shokët njeri-tjetrin.

Mbas revistës televizive, po bisedonim me një grup shokësh për vështirësitë, për nxitimin, që na ishte bërë natyrë e punës sonë. Njeri nga shokët tanë tha: është vërtet punë e bukur, kjo e jona, por njerëzve, kushedi si u duket. Ja, thomë nganjëherë: vinë ata të Televizionit, filmojnë e pastaj i nxjerrin në ekran. Nuk i njohin sa duhet telashet që kemi.

Një përkim i çuditshëm. Mbasi shoku Enver vizitoi Butrintin, foli me historianë e arkeologë për zbulimet në Butrint, për vlerësimin e gjetjeve në këtë trevë, për shkencëtarët e shumë që janë marrë me Butrintin. U ndal në mjaft detyra për kërkuesit tanë, për shkencën e arkeologjinë, për lidhjet e këtyre zbulimeve me vendet fqinje etj.

Nga kjo bisedë ne filmuam vetëm për një kronikë të shkurtër, kështu që në pushim ishim më të lirë.

Ndërkohë shoku Enver, duke parë mozai-kët, muret e kalasë, vendstrehimet, amfiteatrin e njohur të Butrintit, erdhi e u ndal te grupi i Televizionit, që po xhironte me shumë kujdes e vëmendje.

— Ju lumtë, — foli ai me ton shumë dashamirës. — Keni bërë një punë të madhe. Po mirë, na thoni një herë, kur arrini, kur i dërgoni materialet në laborator, kur hyni në montazh, kur i kontrolloni. Ju punoni shumë shpejt. Përgatitja e filmit është proces i gjatë pune. Ju lumtë!

A kishte vlerësim më të madh për ne!? Fjala nuk ishte këtu vetëm se emisionet e lajmeve dhe pasqyrimi i vizitës po shkonin mirë, por shoku Enver njihte të gjitha vështirësitë e «telashet» e punës sonë deri në detajet më të hollësishme.

U gëzuam shumë që biseda erdhi në një fushë që ne mund të diskutonim lirshëm. Shoku Enver na dëgjonte me vëmendje, e në fund na dha një sihariq të madh: «Nuk do të kursejmë për Radiotelevizionin. Ai është mjet i fuqishëm e shumë masiv i propagandës së Partisë. Televizioni është si një dritare e hapur kur çdo natë shikojmë punën e jetën e gjithë Shqipërisë. Ndaj Televizionin do ta forcojmë e do ta pajisim me aparatura moderne elektronike e bile edhe me ngjyra.»

Të gjitha u realizuan dhe madje në një kohë të shkurtër. E ne shqetësoheshim: a injeh njeri «telashet» tona apo jo!

3. Në mbrëmjen e Vitit të Ri

Nga të gjitha festat e gëzimet, Viti i Ri sepse ka diçka të veçantë që mbahet mend nga një mot në tjetrin. Por... ka edhe Vite të Rinj që

dalohen nga të tjerët. Për njerin prej tyre, për një takim të paharruar desha të tregoj diçka në këto shënimet e mija,

Gjatë viteve gjashtëdhjetë, por edhe në fillimin e viteve shtatëdhjetë, kur punonim në aparatën e Komitetit Qendror të Partisë, në festat e Vitit të Ri vinin të gjithë punonjësit, që nga Sekretarët e Komitetit Qendror e deri te punëtorët e shërbimit. Ishte rasti ku mblidheshim të gjithë. Vinte në këto gëzime me gjithë familjen edhe shoku Enver. Dhe nuk ishte kohë e pakët, por orë të tëra gëzonim e këndonim, tregonim historira për pjesëtarët e kolektivit.

E përmenda, për orë të tëra, sepse në vitet 1971 deri 1973, në mbremjet e Vitit të Ri, me një grup shokësh u ngarkuam për të hartuar e për të zbatuar programin e mbremjes së kësaj feste. Me këtë punë ishim marrë edhe herë të tjera, por çështja qëndronte që të kishim gjëra të reja, humor. Sidomos humor nga jeta, nga puna e shokëve, të kishim edhe korin e kolektivit, por edhe solistë. Me një fjalë një «festë e lodhshme» siç i thonim ne me shaka.

Gjithçka ishte në rregull. Mbremja filloi shumë e gëzuar, por kur hyri shoku Enver, gëzimi ishte i papërshekruar. Ne të organizimit të mbremjes, se si mbetëm me ato letra në duar e gjithçka e përgatitur na u duk e varfër e s'dinim se si do të na ecte puna. Por shoku Enver me thjeshtësi e çiltërsi, si ta kuptonte hallin tonë na u drejtua:

— Vazhdoni ju, se ne, ja u ulem e do t'u dëgjojmë me ëndje çfarë na keni përgatitur.

Siç ndodh gjithnjë në këto festa, pak minuta na kaluan me përshëndetje e urime... e pas-taj programi ynë u gjallërua nga vetë pjesëma-

rrësit, saqë ne s'po merrnim vesh ç'kishim përgatitur ne e ç'po bënte kolektivi.

E filluam me korin e aparatit. Dirigjent kishim caktuar një nga shokët tanë më të shëndoshë e më të rëndë në peshë. Gazi s'kish të sosur. Ku këngët e ku dirigjenti. Shoku Enver ndiqte me vëmendje e qeshte me gjithë zemër. Më vonë programi mori zhvillim krejt të lirë. Për këtë na ndihmoi vetë shoku Enver.

— Po mirë, — filloi ai, — grupi lab me Hysniun kur e ka radhën?

Shoku Hysni Kapo, në këto mbrëmje, bashkë me grupin e tij, ishte nga më të dalluarit! Dhe ja në skenën e improvizuar ngjiten vlónjatët. Ja merr këngës shoku Hysni. Iso mbante grupi pas, po s'vononte e, iso mbante e gjithë salla. Çaste të gëzueshme e të këndshme. Dikush propozonte të incizoheshin. Shoku Enver shtoi:

— Ky grup ka bërë përparime. Hysniu ka kënduar më mirë se vitin e kaluar.

Mbas këngës labe fillonin vallet. Këndohej e kërcëhej. Një muzikë kishte, por secili e hidhte hapin «sipas dëshirës».

Pastaj ndërhynte përsëri shoku Enver:

— Po nga Shkodra, çfarë na keni përgatitur?

— Kemi gjëra të reja shoku Enver.

Në «skenë» doli edhe Skënder Sallaku që filloi me humorin e tij të njohur.

Shoku Enver qeshi me gjithë zemër. Të gjithë qeshëm, sepse Artisti i Popullit tregoi shumë bukur. Më pas shoku Enver e takoi Skënderin e u fjalos me të për estradën, për humorin e hollë e të bukur të popullit tonë.

Mbrëmja vazhdoi gjatë. Programin tonë e pasuruan vetë pjesëmarrësit. Orët po na iknin si minutat. Megjithatë vlerësimin më të madh për

punën tonë të përgatitjes e dha vetë shoku Enver. Dhe ja se si.

Ishim ngritur pothuaj të gjithë të vallzonim. Orkestra ekzekutonte një tango të qetë. Kërcente edhe shoku Enver me shoqen Nexhmije. Për një çast, duke vallëzuar ai erdhi e u afrua te grupi i ynë. Na përgëzoi për mbrëmjen, që ishte organizuar shumë bukur. Pastaj, duke m'u drejtuar mua, që edhe paraqitja programin, edhe tregojta historira, më tha:

— Kemi qeshur sonte sa për një vit. Më duket edhe ne e pësuam si ato ndërmarrjet që realizojnë planin në fund të vitit. Të gjithëve faleminderit. Tani si kujtim them të bëjmë një fotografi. Dhe Sulo Gradeci, si gjithnjë i papërtuar, shkrepri aparatin.

Ky ishte një kujtim i paharruar. Jo thjesht për mbrëmjen, jo vetëm për gëzimin, por për atë që ishte në mes nesh shoku Enver. Dhe ishte ashtu i thjeshtë, i dashur, i qeshur.

Sa donim që ajo mbrëmje të zgjatej pa fund.

Tiranë, maj 1985

Rritja e ekranit të vogël

Vendi ynë në këto vitet e Çlirimit, ka bërë hapa të mëdha përpara në të gjitha fushat. Këto ndryshime, edhe me gjuhën e statistikës, shprehin një kontrast të thellë me të kaluarën.

Për të arritur nivelin e zhvillimit të sotëm, Shqipërisë së paraçlirimit, sikur të ecte me ritmet e vitit 1938 do t'i duheshin afro 400 vjet. Pra 400 ne i kapërcyem në 40 vjet. Po, kjo në të përgjithshmen, po në disa sektorë krahasimet do të donin shifra e llogaritje akoma më të mëdha.

Të marrim zhvillimin e Radios në vendin tonë. Gjithsej — gjithsej Radio Tirana e paraçlirimit përbëhej nga një stacion me një kilovat fuqi transmetuese e me pak aparatura primitive, mikrofoni e kablo, të vendosura në një dhomë të vogël, aty ku ka qenë bashkia e Tiranës (Ish-Komiteti Ekzekutiv i vjetri). Edhe ky stacion, kishte ardhur për të transmetuar ceremoninë e martesës së mbretit Zog, në disa rrugë të kryeqytetit.

Ku ta nisësh krahasimin. Radiotelevizioni Shqiptar sot, vjen ndër vendet e para të botës për orët e transmetimit. Çdo ditë, afro 20 orë i përkasin transmetimeve për programin e brendshëm, mbi 80 orë transmetohen programe në 20 gjuhë të huaja, që nëpërmjet stacioneve tona të fuqishme dëgjohen në pjesën më të madhe të vendeve të botës. Shtojmë këtu edhe transmetimet televizive prej afro 40 orë program në javë. Atëherë, cili mund të ishte krahasimi me të kaluarën? Të mos harrojmë, këtu është fjala vetëm për krahasime në sasi, në shtrirje e në mjete, po cila statistikë do t'i maste këto ndryshime në përmbajtje?

Të ndalemi tani në shënimet tona te rritja e zhvillimi i madh që ka marrë kohët e fundit «ekrani i vogël».

Televizioni është bërë sot një nga mjetet më të rëndësishme të propagandës dhe të punës ideologjike të Partisë për edukimin e masave të gjera punonjëse me frymë të lartë revolucionare e me idealet komuniste, me botëkuptimin marksist-leninist për zhvillimin e ndërtimin socialist të vendit, me krijimin e koncepteve të drejta në shoqërinë socialiste, për mënyrën e jetesës, për shijet, sjelljet, për kuptimin e drejtë e rolin e rëndësishëm që luajnë te ne kultura, letërsia dhe arti i realizmit socialist.

Me gjithë kohën relativisht të shkurtër që nga krijimi i Televizionit Shqiptar, në krahasim me organet e tjera, si dhe me gjithë problemet e rëndësishme që ka pasur dhe ka akoma sot Televizioni ynë, mund të themi se ai ka ardhur duke e rritur gjithnjë e më shumë nivelin ideologjik e artistik të tij. Analiza dhe shqyrtimi i problemeve të Televizionit tonë nga Sekretariati i Komitetit Qendror të Partisë në qershor të vitit

1974, fjala e shokut Enver e 20 dhjetorit, mbi zbatimin e detyrave të plenumit të 4-të të Komitetit Qendror të Partisë për letërsinë dhe artet, si dhe orientimet e vendimet e rëndësishme të Partisë në Kongresin e 8-të, fjala e shokut Ramiz Alia në Sekretariatin e Komitetit Qendror, më 5 prill 1985. «Për rritjen e nivelit cilësor të shtypit tonë», kanë bërë e kanë ndihmuar për revolucionarizimin e mëtejshëm dhe ngritjen cilësore të programeve dhe të emisioneve televizive.

Janë bërë hapa konkretë për hartimin e një strukture programesh që u përgjigjen sa më mirë detyrave të kohës e u shërbejnë sa më mirë tele-spektatorëve për problemet e mëdha që ngre Partia. Veç kësaj, janë përcaktuar objektiva të qarta lidhur me konceptimin më të drejtë të përmbajtjes së emisioneve dhe të cikëlemisioneve, si dhe të paraqitjes së tyre.

Për të gjitha këto probleme, Radiotelevizioni edhe paraprakisht, por edhe në vazhdimësinë e punës së tij, e ka bërë metodë marrjen e mendimeve të teleshikuesve, të atyre që ulen çdo natë para ekranit për programet, rubrikat e emisionet e ndryshme. Jo vetëm kaq, por një pjesë e madhe e cikleve, e rubrikave, e temave, janë fryt i mendimit dhe i sugjerimeve të teleshikuesve dhe bashkëpunëtorëve. Në takimet e mbledhjet që organizohen, në letrat e shumta që na dërgojnë shikuesit, nga të katër anët, bëjnë madje edhe vërejtje konkrete, deri edhe për shtjellimin e temës, për paraqitjen, për dekorin, për drejtuesit, për paraqitësit e programit etj.

«Në emisione njerëzit mundësisht të flasin pa letër», na bëjnë vërejtje teleshikuesit. Një mendim shumë i drejtë, por që nuk arrihet menjëherë, ama lufta po vazhdon e përmirësime ka. Ne po ecim drejt asaj që disa emisione t'i kalojmë

edhe në transmetim të drejtpërdrejtë, sepse emisionet bëhen më komunikuese, më të kapshme, më të natyrshme e si rrjedhim, më shumë e më shpejt ndikojnë në edukimin e njeriut në shoqërinë tonë.

Dikur puna armiqësore në Televizion kishte synuar, në radhë të parë, të deformonte përmbajtjen socialiste të programeve tona. Ky qëllim do të arrihej duke e kthyer Televizionin në një institucion me prirje thjesht informative e me një strukturë të mbushur me gjithfarë programesh argëtuese, ku forma dhe paraqitja e jashtme do të mbizotëronin mbi çdo gjë. Këto ishin tendenca reaksionare të nënshtrimit ndaj të huajës, injorimit të kombëtares, nënvleftësimit të traditave, të zakoneve, të artit, e të kulturës shqiptare etj.

Duke e kthyer Televizionin tonë në një organ thjesht informues e argëtues, ata mendonin, si pikënisje, t'i hiqnin atij rolin e madh propagandues, edukues e organizues, përhapës të përvojës së përparuar në të gjitha fushat e jetës e afirmues të së resë përparimtare socialiste.

Si kundërvënie të kësaj pune në Televizion po zbatohet me kujdes vendosja e raporteve të drejta në trajtimin e problemeve politike, ekonomike, kulturore e argëtuese. Në bazë të përvojës së krijuar e praktikës së përditshme, si dhe duke u mbështetur gjerësisht në mendimet e telespektatorëve për hartimin e programeve të Televizionit, sot mund të themi se është arritur në një raport të drejtë e të efektshëm të problemeve që trajtohen në emisionet tona. Kështu, çështjet informative, duke përfshirë edhe telereportazhin e rubrikën sportive, zënë afro 25 për qind të transmetimeve televizive, problemet

ideopolitike, edukative, kulturore dhe ekonomiko-shoqërore zënë afro 40 për qind, ndërsa problemet artistiko-muzikore e argëtuese mbi 35 për qind. Në këto përqindje nuk janë përfshirë transmetimet sportive, që shpesh dalin jashtë strukturës.

Realiteti tregon se emisionet që mbushin këtë strukturë, për kushtet aktuale e mundësitë e shtrirjes së programeve tona, i plotësojnë në mënyrë të kënaqshme kërkesat e telespektatorëve.

Tani nga krijuesit tanë kuptohet më drejt e përcaktohet më mirë platforma e çdo emisioni ose cikli emisionesh, shtjellohet e piketohet më me vëmendje përmbajtja e tyre dhe bëhet punë më e organizuar e më e menduar në drejtim të paraqitjes artistike. Kështu, mund të theksojmë se gjatë kohëve të fundit mjaft emisione kanë krijuar fizionominë e tyre, pëlqehen e ndiqen me vëmendje nga teleshikuesit. Kështu, mund të përmendim emisionet e fëmijëve e të rinisë me karakterin e theksuar edukativ, erudit e zbavitës. Këto emisione nga viti në vit kanë ardhur duke u rritur në përmbajtje e në paraqitjen e tyre. Kohët e fundit, nisur edhe nga përvoja e nga propozimet e vetë teleshikuesve, të specialistëve në fushat e arsimit, të pedagogjisë e të psikologjisë, emisionet e fëmijëve ndërtohen të grupuara me një mendim lidhës e ku emisionet, sipas grup-moshave plotësojnë njëri-tjetrin. Ato në fakt, tani përbëjnë një televizion të vogël, me rreth një orë program të veçantë për këto moshë.

Megjithatë, në mjaft raste ndërtimin e strukturën e tyre e përcaktojmë si për të rriturit. Edhe tekstin e përmbajtjen e ndërtojmë sikur kemi të bëjmë me burra e gra, pa folur këtu për gjuhën e mënyrën e të folurit, që në disa raste u ngjajnë bisedave të të rriturve.

Edhe në paraqitjen e rëgjinë e emisioneve për fëmijë, defterët mbeten të hapur, sidomos për sa i takon ndërtimit të dekoreve, shijeve në punimin e tyre, përshtatjen me psikologjinë e botën e fëmijëve për këto mjedise, ku do të luajnë, ku do të këndojnë e interpretojnë.

Struktura e programeve për fëmijë, me shtrirjen e tematikën, plotëson në vija të përgjithshme interesat më të gjera të jetës së tyre. Yllkat mësojnë e tregojnë, fátosat mësojnë, vëzhgojnë e interpretojnë.

Në emisionet për të rritur është synuar që një pjesë e mirë e tyre të kenë vazhdimësi, qoftë në tematikë, qoftë në paraqitje. Kjo ka bërë që ta ndiejmë më shumë nevojën e cikleve. Ciklet televizive për problemet e prodhimit, të arsimit, të kulturës, e të artit, kanë ndihmuar në zërtimin e problemeve dhe ndjekjen e tyre për një kohë të gjatë nga teleshikuesit, të cilët nuk janë thjesht vëzhgues, por përkundrazi, pjesëmarrës të drejtpërdrejtë në këto emisione.

Të kujtojmë ciklet «Prodhues e konsumatorë» apo «Si ju shërbejmë», emisionet për prodhimin e makinerive e pjesët e këmbimit etj. U vu re se masa e njerëzve që lidhen çdo ditë me këto probleme kishte edhe interesim të madh për t'i ndjekur këto cikle televizive.

Edhe për sektorët e tjerë ka pasur cikle me interes siç ishin ato për shkollën, për shkencën, për artin, për kulturën popullore, për gjinitë muzikore etj.

Mjaft interes paraqesin emisionet për problemet e ditës e të kohës, e si të thuash, ato janë faqet e gazetave tona të ilustruara me dokumentacionin televiziv. Këto emisione, bashkë me lajmet e revistën televizive, përbëjnë strumbullarin e informacionit politik e për problemet e ndry-

shme në fushat e ekonomisë, të kulturës. të artit etj.

Në këtë gamë të madhe, emisionet për problemet në industri, në miniera, në ndërtim, për teknologjinë-e shkencën e prodhimit etj, ndiqen e kanë krijuar fytyrë të tyre. Por hapa më të dukshëm përpara kemi bërë në emisionet për bujqësinë.

Emisionet e mjekut kanë vend të veçantë. Ato ndiqen jo vetëm sepse njerëzit janë të interesuar, sepse aty shohin një këshillues, një mësues, por edhe për faktin se, bashkëpunëtorët më të kualifikuar të vendit tonë në fushën e mjekësisë i trajtojnë problemet kuptueshëm e me kompetencë. Është edhe një përparësi e këtyre emisioneve që problemet i trajtojnë në drejtim të profilaxisë, të marrjes së masave mbrojtëse, të edukimit shëndetësor e sanitar për një trup të kalitur fizikisht.

Me interes ndiqen edhe emisionet shkencore: ciklet për fizikën e zbatimin e saj në praktikë; shkenca dhe prodhimi, veprimtaria e shkencëtarëve në degët e kimisë, të biologjisë, të gjeografisë; njohja me vendet e ndryshme të botës, fenomenet e detrave e oqeanëve, fauna e flora në ujërat oqeanike etj.

Rezultate të mira janë arritur edhe në fushën e programeve artistike e muzikore, në koncertet variete, fjala artistike, sidomos në skenimet e xhirimet me interes të koncertit të madh të Vitit të Ri. Tashmë po lëvizet mirë për një konceptim më të detajuar të emisioneve apo programeve muzikore. Në disa nga dokumentarët televizivë me këtë temë, është zbërthyer mendimi dhe emocioni i këngës në ilustrim real jetësor me një shpjegim të brendshëm televiziv.

Një gjallëri të mëtejshme i kanë dhënë struk-

turës së programeve të Televizionit transmetimet e drejtpërdrejta që te ne kanë filluar këto kohët e fundit. Këto jo vetëm e afrojnë shumë tele-shikuesin me Televizionin me temën që trajtohet, por ato krijojnë edhe ndjenja e emocione të menjëhershme, sepse shikuesit marrin pjesë drejtpërdrejtë në këto ngjarje.

Transmetimet e para, përjashto këtu veprimtaritë e ndeshjet sportive, nuk u arritën menjëherë, kishte njëfarë ndrojtjeje e pasigurie, por këto ishin çastet e para, sa u fitua besimi e, më pas gjithçka eci mirë. Kështu mund të përmendim festivalet e këngës në Radiotelevizion, emisionin e mjekut, këngëtarë të ftuar në studio etj. Mendojmë se në të ardhmen edhe një numër i madh emisionesh, bisedash e takimesh mund e duhet të transmetohen drejtpërdrejt.

Në hartimin e programeve dhe të emisioneve televizive, mbahet parasysh se ato ndiqen në të njëjtën kohë nga masa të gjera tele-shikuesish duke filluar nga fëmijët e deri te pensionistët. Kjo për faktin se Televizioni, si mjet i informacionit, i edukimit dhe i argëtimit, u merr një pjesë të madhe të kohës njerëzve, ndaj duhet llogaritur që të gjithë të gjejnë interesanten në çdo transmetim.

Në fushën e gjinive të mëdha artistike, si filmat, dramat e teledramat, koncertet variете, nga estrata në ekran etj., janë arritur disa suksese të dukshme. Kështu filmat «Udhë e shkronjave», «I treti», «Kur hidheshin themelet», «Stina e madhe», filmi për jetën e veprën e Ali Kelmendit etj; një sasi e tërë dramash e teledramash, programe muzikore, koncerte variете etj., të realizuara nga Televizioni janë mirëpritur e kanë ndikuar mirë te tele-shikuesit e shumtë.

Janë të njohura tanimë detyrat e gazetarit

e të redaktorit në shtyp (gazetë), në Radio e në Televizion. Në rastin e parë, për gazetarin mbi-zotërojnë: mendimi, analiza, konkluzioni i dhënë nëpërmjet artikullit, materialit të botuar; në rastin e dytë, redaktori i Radios të japë nëpërmjet zërit dhe efekteve të ndryshme, vërtetësinë për ngjarjen, kohën, dëshmitarët pranë mikrofonit, mendimet e pjesëmarrësve në një veprimtari etj. Kurse për çdo gjë të paraqitur në ekran ka një mendim të redaktorit, të kamerës, të regjisë, të operatorit. Pra, kemi të bëjmë me një punë kolektive krijuese të shkallës së lartë. Ndaj edhe çështja e organizimit të brendshëm të emisionit merr rëndësi të veçantë. Këtu nuk është fjala vetëm për përmbajtjen, për nxjerrjen e ideve kryesore, sepse ky gjithnjë është problem qendror, por rëndësi të veçantë merr formulimi artistik regjisorial.

Në emisionet televizive rëndësi të veçantë merr edhe raporti i fjalës me figurën, të cilat duhet të jenë në harmoni të plotë me njëra-tjetrën. Gazetari në Televizion ka një përparësi që nuk e ka as gazetari i shtypit e as i Radios, ka figurën, pamjen. Atë që ne shpeshherë e kemi vështirë ta përshkruajmë, dhe bile ndonjëherë e deformatojmë, kamera ta jep të gjallë e reale. Këtu qëndron edhe specifika televizive. Fjala tani duhet zgjedhur më me kujdes. Është sinkrone me figurën apo jo? Kështu, ka raste që në p.sh. flasim për misrin e mënyrën e mbjelljes, dhe në ekran duken njerëz që prashisin bimët e rritura; ose jemi duke folur për veshjen karakteristike të Veriut e në ekran është afruar fustanella e Kolonjës etj. Të një natyre tjetër janë rastet kur fjala e figura nuk plotësojnë njëra-tjetrën në ekran. Këto ndodhin sidomos në transmetimet e drejtpërdrejta nga vendi i ngjarjes,

në transmetimet sportive etj. Për shembull, duke transmetuar një paradë ose manifestim ditën e 1 Majit, është e tepërt t'u thuhet telespektatorëve se filan ndërmarrje që parakalon tani mban në duar flamuj, parulla e banderola, kur ato duken shumë mirë; ose: iks futbollist është duke ecur vetëm me top në krahun e djathtë të sulmit të tij në kohën që telespektatorët atë e shohin shumë mirë... Por si duhet vepruar, mos duhet heshtur në këto raste? Jo. Këtu fjala, teksti, duhet të jenë zberthim e bashkëshoqërim i këtyre emocioneve e veprimeve që zhvillohen, sepse duke i përdorur ato me ekonomi, me takt e zgjuarsia, jo vetëm nuk bëhen shqetësuese për telespektatorët, por edhe mbushin ekranin e vepronjë në unitet duke ia arritur qëllimit.

Në praktikën e përgatitjes së emisioneve televizive të ne, vështirësi paraqesin akoma organizimi e realizimi i bisedave. Bisedat e intervistimet zënë një pjesë të mirë të transmetimeve tona televizive e kanë të bëjnë kryesisht me emisione shumë të rëndësishme, si ato për çështjet ideologjike, për probleme shoqërore, të arsimit, të letërsisë dhe të artit etj. Pra, si të thuash, emisionet-biseda përbëjnë thelbin e punës propagandistike në Televizion.

Disa herë nuk bëhen sa duhet përpjekje për ilustrimin e tyre, nuk punohet me perspektivë për sigurimin e bashkëpunëtorëve të aftë, që të dinë të komunikojnë e të ambientohen me kamerën, nuk përcaktohet mirë tema në funksion të ciklit të bisedave etj. Si rezultat i kësaj pune jo shumë të menduar, disa biseda televizive akoma zhvillohen me nivel jo të kënaqshëm. Shpesh në to, edhe nga vetë redaktori, bëhen pyetje pa kuptim ose që ia ndërojnë drejtimin bisedës. Në mjaft raste pyetjet e formulëara nuk i hapin

horizont mendimit të bashkëbiseduesve, sepse atyre mund t'u përgjigjesh me një «po» ose «jo». Veç kësaj, në disa raste, emisionet televizive, e sidomos ato që ndërtohen mbi bazën e bisedave, mbushen me frazeologji e terminologji të ndërlikuar, që me vështirësi ndiqen nga telespektatorët. Shoku Enver, duke folur për këtë në mbledhjen e Sekretariatit të KQ të PPSH të nëntorit 1975, tha: «Televizioni nuk duhet t'u paraqesë spektatorëve, ta zëmë, auditorin e psikiatrisë në seri, ose të japë kursin e leksioneve të Universitetit me skica e plane të stërholluara mbi arkitekturën. Kur flitet mbi artin e popullit shqiptar dhe punimet artistike, ta zëmë në Berat telespektatori ka dëshirë të shikojë objektet artistike si dollapin, tavanin musëndrën etj., dhe jo vetëm fytyrën e arkitektit që jep shpjegime. Arkitekti mund të paraqitet një herë në ekran sa për të treguar cili është ai që flet dhe pastaj ai të mos duket më. Duke paraqitur vazhdimisht specialistin që jep shpjegime dhe skicat që ai ka varur në mur për të treguar se këtu është dritarja dhe atje oxhaku që del nga ana e derës me qëllim që të mos ketë korrente e të tjera, emisioni bëhet i mërzhitshëm. Këto hollësi mund t'i hyjnë në punë auditorit në Universitet, por jo publikut».

Pjekurinë në përcaktimin e tematikës, në gjetjen e temës në kapjen e çështjeve, duhet ta kemi jo vetëm për emisionet problematike, por duke filluar që nga lajmi, që nga kronikat. E nënvizojmë këtë, sepse disa herë në kronikat tona duket njëfarë skematizmi. Po të jetë, për shembull, kronikë nga bujqësia tregojmë më parë kodrat, pamjet e fshatit e pastaj njerëzit duke punuar në kanal. Po të jetë industri, tregohen konturet e fabrikës, reparti, pastaj tornitori.

Lindin pyetjet: Cila është tema? Ku duhet përqendruar kamera jonë? Cila është përmbajtja e lajmit? Po t'i analizojmë me kujdes të gjitha këto, atëherë me siguri do të përcaktojmë më drejt çfarë duhet të filmojmë, çfarë është kryesorja e cilat mendime do të vëmë në qendër të vëmendjes.

Është fakt që sot për Televizionin ka interesim të madh. Kjo duket nga mendimet, sugjerimet, propozimet e vërejtjet e drejta të telespektatorëve, të shokëve të udhëheqjes etj. Nisur nga ky kujdes e interesim e sidomos për të plotësuar kërkesat e teleshikuesve është e domosdoshme të luftohet që çdo emision të ketë fytyrën e tij televizive. Dhe mendojmë se e gjithë kjo punë duhet të fillojë që me përgatitjen e skicë-skenarëve, e të skenarëve, me njohjen e regjisorit, me veçoritë e temës së emisionit, të bisedës që do të organizohet në studio etj. Për këtë, është e domosdoshme që të gjitha emisionet të vlerësohen e të shikohen me syrin politik, të përcaktohen më mirë mjetet shprehëse e pasqyruese për to, të zgjidhet me kohë dekori dhe vendi i xhirimit etj.

Kujdes të veçantë duhet t'u kushtojmë ilustrimit, dokumentacionit, faksimileve, futjes së dëshmitarëve e të njerëzve që kanë marrë pjesë në ngjarje të caktuara. Kur këto porosi janë mbajtur parasysh e janë realizuar me kujdes e vëmendje, edhe emisionet kanë dalë të nivelit të lartë. Në mënyrë të veçantë duhen përmendur këtu emisionet për ngjarje e data dhe për figura të shquara. Kështu, mund të përmendim emisionet për Isa Boletinin, Bajram Currin, Bajo e Çerçiz Topullin, Avni Rustemin, Mic Sokolin, Luigj Gurakuqin, Riza Cerovën etj; emisionet kushtuar figurave të shquara të kulturës, të

letërsisë e të artit shqiptar, si Naim Frashërit e vëllezërve Frashëri, Pashko Vasës, Filip Shirokës, Aleksandër Moisiut etj. Për t'u theksuar janë edhe emisionet e përgatitura mjaft mirë për brigadat partizane të UNÇSH e ngjarje të Luftës Nacionalçlirimtare, për heronjtë e kësaj epopeje të lavdishme etj.

Sot, me të drejtë, teleshikuesit tanë kërkojnë që programet e Televizionit të mbeten gjithnjë interesante, të edukojnë, të mësojnë dhe të argëtojnë.

Për këtë duhet angazhimi i tërë forcave krijuese të vendit, që mund të arrihet vetëm nëpërmjet bashkëpunimit të mirë në mes nesh, Ministrisë së Arsimit e të Kulturës, Lidhjes së Shkrimtarëve e Artistëve dhe gjithë institucioneve të tjera.

Realizimi i këtyre detyrave, kërkon edhe një punë me horizont të gjerë për ngritjen ideoprofesionale të punonjësve të Televizionit.

Ka ardhur koha të mendohet seriozisht, për përgatitjen e kuadrit me specifikën e punës në Radiotelevizion. Edhe gazetari, redaktori, komentatori për këtë institucion e profil të propagandës duhet të njohë e të përdorë mirë specifikën e punës në Radiotelevizion. Jo vetëm kaq, por edhe regjisorët, operatorët, kameramanët sektori i multimit etj., kanë specifikën e tyre që lidhet me një punë të domosdoshme e që duhet tanimë të fitohet në shkolla e degë të veçanta kryesisht në vendin tonë, për pjesën kryesore të specialiteteve.

PËRMBAJTJA E LËNDËS

Bijtë e tokës sime	3
Në vitet e largëta e të afërta të shkollës pedagogjike	5
Krismat shqiptare në poligonet e Evropës	19
Tërmeti tundi malet por jo zemrat tona	39
Fitimtarë mbi tërmetin	54
Komani, një betejë e madhe	66
Ditët dhe netët e grykës së Mergunit	77
Në Gjirokastrë e gjithë Shqipëria	85
Kënga mori udhë... ..	94
Biografi e re në këngët e popullit	101
Krah për krah shkrimtarë e gazetarë	112
Ato ditë prilli të paharruara	118
Kur ndjekim emisionin «Ngjarje e data»	129
Tre çaste nga një jetë e madhe	137
Rritja e ekranit të vogël	147

Hajati, M.

Bijtë e tokës sime... (Shënime publicistike) Red. P. Ymeri, T., «8 Nëntori», 1986
...f. me il.

(B.m.) dhe

(B.v.): 891.933-92

H 19

Tirazhi 2000 kopje Format 78x100/32 Stash: 2204-82

Shtypur: Kombinati Poligrafik

Shtypshkronja «8 Nëntori» — Tiranë, 1986